

Santiago Onaindia Ikerketa Beka 2015

Mundu-ikuskerak euskal narratiba garaikidean:
modernitatearen krisitik postidentitatearen promesera

Gorka Mercero

Liverpool, 2017ko martxoa

AURKIBIDEA

Aitzinsolasa. Esentzialismotik antiesentzialismora	1
1 Ikuspuntu teoriko-kritikoa: postmodernismoa, edo justizia-gertakizuna etengabe bilatzeko beharra.....	5
MUNDU-IKUSKERA EDO <i>WELTANSCHAUUNG</i> POSTMODERNISTA.....	5
NOBELAGINTZA GARAIKIDEA: LAU MUNDU-IKUSKERAKO SAILKAPENA	19
2 <i>Obabakoak</i> , edo subalternitatea kritikariaren begiradan soilik ageri denean.....	32
OPOSIZIO BITARRAK ETA MUGAREN AUZIA	32
<i>OBABAKOAK</i> -EN ANTIESENTZIALISMO POSTMODERNISTA: MUGEN LAUSOAREN ONESPEN BIZIGARRIA	33
<i>OBABAKOAK</i> -EN AURKAKO SALDUKERIA SALAKETAK ERREFUSATUZ	49
3 Sorkuntzan eraturiko nitasuna: ni poetikoa.....	56
NI POETIKO PREMODERNISTA: PROFETAREN XALOTASUNA MUNDU SINESGAITZ BATEN AURREAN	56
NI POETIKO MODERNISTA: IRTENBIDE BAKARTZAT FANTASIA DAUKAN SINGULARTASUN-DESIRA.....	65
NI POETIKO POSTMODERNISTA: ‘AZTARNA’ ESTETIKO BATEN AUTOBEREGANATZEEN KATEA	73
4 Amodioan eraturiko nitasuna: ni erotikoa.....	83
NI EROTIKO PREMODERNISTA: “MAITATZEN IKASI DUENA NAIZ”.....	83
NI EROTIKO MODERNISTA: “DESIRATZEN DUENA NAIZ”	92
NI EROTIKO POSTMODERNISTA: “LORTUKO EZ BADUT ERE, MAITATZEN AHALEGINDUKO NAIZ”	99
5 Kontzientzia eta konpromisoan eraturiko nitasuna: ni politikoa	110
NI POLITIKO PREMODERNISTA: KONTZIENTZIA KRITIKO ZOLIA ALA ITSUKERIA DOGMATIKOA?	110
NI POLITIKO MODERNISTA: KONPROMISOA GIZABANAKOAREN IMMOLAZIO MODURA	118
NI POLITIKO POSTMODERNISTA: NAGUSIGO KOGNITIBORIK ALDARRIKATZEN EZ DUEN KONTZIENTZIA	128
Gibel solasa. Postidentitatearen promesa.....	135

Esentzialismotik antiesentzialismora

Azken laupabost hamarkadetan euskal literatur sistema sendotu eta egonkortu ahala nobelak poesia ordezkatu du genero nagusi modura. Ordezkatze horrekin batera, nobelagintzak berak eboluzio nabarmena izan du zenbait alderditan. Azken aldion hainbat analisi plazaratu dira garapen horren nondik norako orokorrak ezaugarritzeko asmoz. Mari Jose Olaziregik, oroz gain, hain paisaia narratibo heterogeneoaren irudi orohartzailea marrazteko zailtasun itzela azpimarratu du.¹ Olaziregik *eklektizismoa* darabil euskal nobelagintza garaikidearen bereizgarri nagusitzat eta hainbat elementu narratologikoren arabera —gaiak, egileak, espazioak— egituratu du bere taxonomia: *Gerra Zibila, emakumezko literatura, espazio postmodernoak, terrorismoa* eta *bestelako joerak*. Joseba Gabilondok ideia trinkoagoa proposatu du, alegia, euskal literaturak aro *postnazionala* iritsi duela, lehenago izan duen zeregin nagusia —hots, euskal nazioa narrazio egoki baten bidez berretsi eta ahalduntzea— aienatu egin delarik.² Gabilondok ere, hein batean, hurbilpen tematikoa darabil, azpimarratu egiten baitu protagonisten joera atzerrira ihes egiteko edo/eta beren psikologia arazotsuetan murgiltzeko afera politiko-nazionalak saihestuz.

Olaziregiren eta Gabilondoren arteko erdibidetik joz eta batarekin zein bestearekin konbergentzia- eta dibergentzia-puntuak erakutsiz, neure proposamenak ere euskal narratiba garaikideak izandako eboluzioaren irudi orokorra eskaini nahi du. Dударik ez, heterogeneotasuna euskal narratiba garaikidearen ezaugarri nabarmena da eta Olaziregiren taxonomia arras tresna baliagarria da berori argitzeko. Halere, Olaziregiren sailkapenak azalera

¹ Mari Jose Olaziregi, 'Worlds of Fiction: An Introduction to Basque Narrative', in Mari Jose Olaziregi (ed.) *Basque Literary History* (Reno: CBS/University of Nevada, 2012), 137-200. orr.

² Joseba Gabilondo, 'El anillo postnacional de Moebius: deseo y política en la literatura vasca reciente', *Ínsula* 797 (2013), 33-35. orr.

ekarri ez dituen dibergentzia funtsezkoagoak seinlatu behar lirateke nobelatik nobelara. Dibergentziok auzi oinarrizko zenbait ulertzeko modu guztiz ezberdinak eragiten dituzte, hala nola giza gatazken izaera, nazio kontzeptua edota nazio baten kidea izateak banakoari dakarzkion eskubideak zein betebeharrak. Finean, auzi filosofiko funtsezkoak dira euskal nobelagileek ezberdin irudikatu dituztenak, bai ontologikoak —errealitatearen izaera—, bai epistemologikoak —egiazko ezagutzaren posibletasuna—. Lan honek iradoki nahi duenez, euskal narratiba garaikidean suma daitekeen aniztasuna deskribatu eta azaltzeko irizpiderik egokiena *mundu-ikusker*a da —*Weltanschauung*, literatur teorian esan lez—. Hala, proiektu honek euskal narratiba garaikidean aurki daitezkeen *mundu-ikuskeren tipologia* bat eskaini nahi du, aipatu aniztasuna ahalik eta mailarik oinarrizkoenean atzeman eta azaleratzeko.³

Tipologia horretako elementuak munduko literaturan zein pentsamenduan XX. mendearen bigarren erdialdeaz geroztik abian egon den eboluzioaren zedarrizat har daitezke. Abiapuntuan Modernitatearen pentsabidea dugu, zeinak errealitatea berezko xede edo jomuga bati loturik irudikatu duen, azken burutzapen berezko bati, alegia. Hondarreko burutzapen edo *telos* horretan, munduko izateek beren benetako zerizana erdietsiko lukete, beren esentzia, alegia. Halere, *esentzialismo* moderno hori krisian egon da ia bere sorreratik beretik, balizko hondarreko gauzapekok ez baitira zinez sekula erdietsi ahal izan. Hala, munduko literatura eta pentsamendua errealitate-irudikapen askeagoak sortzen aritu dira azken hamarkadotan, esentzien zurruntasunetik progresiboki aldentzearekin batera “post” aroaren mundu-ikuskeren *antiesentzialismoari* leku eginez. Eboluzio horren azken muturrean eta esentzia oroz gabetuta, izateek ez dute jada zehazki definituriko identitateak aldarrikatzerik izango. Koordenatu postidentitario horietan, halere, identitate-nozioaren ezinezkotasunarekin batera bere

³ Hala berean, Gabilondok proposatu aro postnazionala baztertu gabe ere, ez dirudi ikuskera postnazionala euskal egileen artean orokortu zaigunik oraindik, ezta postnazionaltzat har genitzakeen horiek euskal nazioa modu berean ulertzen dutenik ere. Hots, hemen proposatu bezalako mundu-ikuskeren tipologia modu egokia liteke kontu honen gainean ere argi pixka bat gehiago emateko.

ezinbestekotasuna ere seinlatu egin behar da. Izan ere, identitate-noziorik gabe ez genuke nola desiratu jakingo, ez genuke mundua nola irudikatu edukiko. Gauzak horrela, identitatea promes modura proiektatu egin behar da etorkizunerantz, kunplitzea ezinbesteko bezain ezinezko zaigun promes modura, alegia. Gutxi irudi dezake, baina promes paradoxiko horixe izan daiteke modu bakarra errealitatea helmuga zurrun bezain aizunetara hertsatzeari utzi eta *izan litekeen*aren potentzial guztia askatzen hasteko.

Lan honek euskal narratiba garaikidea esentzialistotik antiesentzialismora doan ibilbide horretan non kokatu arakatu nahi luke, zenbateraino eusten dion oraindik ere pentsabide teleologiko modernoari eta zenbateraino barneratu den postidentitatearen promes paradoxikoen eremuan. Ari al zaizkigu aldatzen artea, maitasuna edota nazioa ulertzeko moduak, euskal narratiba garaikidean hain ugari jorraturiko gai horiek? Zenbateraino? Eta modu horiek aldatzen ari bazaizkigu, zer izango dira gaurgero artea, maitasuna edota nazioa? Horra proiektu honek miatu nahi lituzkeen auzietako batzuk.

Bestalde, mundu-ikuskerei begira jartzeak euskal literatur kritikak modu peioratiboan hartu eta bazter samarrean utzitako postmodernismo kontzeptuaren indar argitzaile eta eragilea berreskuratzeko aukera emango digu. Mendebaldar pentsabideak errealitatea irudikatzen oraintsu arte erabilitako moldeak erabat eraldatu ahal zaizkigu postmodernismoak seinalaturiko hatsarre gutxi batzuk kontuan hartuz gero. Arrazoi ugari aipa litezke hatsarreok gizarteratzeko premia handia ere badela baieztatzen.

Azkenik, azken hamarkadan zehar euskal kritikari hainbatek (Gabilondo, Apalategi, Atutxa) Bernardo Atxagaren lana gutxietsiz agerturiko argudioekiko eztabaida ireki nahi luke lan honek. Euskal literatura unibertsalizatzearen truke Euskal Herria *beste exotikoa* ere bihurtu izanaren akusazioa bidegabea da *Obabakoak* ikuspegi postmodernistatik irakurrita. Hala, lan honek ikuspegi postmodernistak ahalbidetutako *Obabakoak*-en irakurketa berritzailea

eskainiko du, zeinak Atxagak *Obabakoak*-en gauzatu mundu-ikuskerak 'mito vs. Arrazoi'
oposizio bitarra nola dekonstruitu duen azalduko baitu.

Ikuspuntu teoriko-kritikoa: postmodernismoa, edo justizia-gertakizuna etengabe bilatzeko beharra

MUNDU-IKUSKERA EDO WELTANSCHAUUNG POSTMODERNISTA

Postmodernismoa oso fenomeno heterogeneo modura aurkeztu ohi da. 60ko hamarkadaz gero plazaraturiko deskribapen-saio ugariak zerizan, garapen eta helburu maiz dibergenteekin lotu dute korrontea.¹ Hemen proposatuko dudan definiziorako bidean, mugarri argigarri batzuk ezartzen saiatuko naiz. Lehenik, ezberdindu egingo ditugu *postmodernitatea* eta *postmodernismoa*. Postmodernitatea arlo sozio-historikoari dagokion terminoa da eta XX. mendearen azken hereneko egitura ekonomiko eta politiko mendebalderrek sorraraziriko kultura deskribatu ohi du, kontsumo-gizarteak eragindako *bizimoldea*, funtsean.² Postmodernismoa, berriz, arlo estetiko-filosofikoari dagokion terminoa da eta une historiko bertsuan garaturiko arte- zein pentsamendu-korronte jakin batzuk izendatzeko erabili ohi da, *pentsamolde* bat, alegia. Dudarik gabe, bata besteari hertsiki loturik daude, baina garrantzitsua da bien artean ezberdintzea, garaiko arte eta filosofiak dibergentzia-gune nabarmenak erakutsi dituztelako jokabide soziokultural orokorraren aldean.³

Bereizkuntza hori egiteke, postmodernitatea zein postmodernismoa ulertzeko modurik

¹ Deskribapen-saio horien nondik norako nagusiez jabetzeko, oinarritzkoa da oraindik ere Hans Bertensen txostena, duela hogeita hamar urte baino gehiago argitaratu bazen ere. Ikus Hans Bertens, 'The Postmodern *Weltanschauung* and its Relation with Modernism: An Introductory Survey', in Douwe Fokkema eta Hans Bertens (edk.), *Approaching Postmodernism* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1986), 9-51. orr.

² XXI. mendeko lehen bi hamarkadotan zehar, *globalizazio* terminoak hartu du *postmodernitateak* zeukan tokia aro garaikidea izendatzeko. Nire helburua ez da *postmodernitate* terminoa ahanzturatik berreskuratzea, ezta *postmodernismo* terminoa ere. Lan honetan *postmodernismoari* lot dakioken mundu-ikuskerak antiesentzialista aldarrikatu nahi nuke, antiesentzialismo horrek gaurgero giza pentsamenduaren osagarri ezin baztertuzkoa izan beharko lukeela, *postmodernismo* terminoa zaharkituztat jo eta bazterrean laga nahi bada ere.

³ Ezberdintze hau, funtsean, Linda Hutcheonek proposaturikoa da. Ikus Linda Hutcheon, *The Politics of Postmodernism* (New York: Routledge, 1989), 1-29. orr. *passim*. Ezberdintze berbera aurki daiteke Steven Connor literatur historialari britainiarraren lanean ere. Ikus Steven Connor, *Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Blackwell, 1989), 23. or.

zabalduenetako batek *axolagabekeriarekin* lotu ditu bata zein bestea.⁴ Nire ustez, ordea, gehiegizko pisua eman zaio joera horri panorama orokorra marrazteko orduan. Izan ere, Bigarren Mundu Gerraz geroztik garatu diren egitura kultural, mediatiko, ekonomiko eta politikoek bizimolde kontsumista-materialista edonora zabaldu dutela onartuta ere, ukaezina dirudi arlo soziopolitikoak, maila lokal zein globalean, asmo eraldatzaile nabarmenez plazaraturiko ahots eta ekimenez beterik egon dela, gutxienez 60ko hamarkadan hasi eta gaur egun arte: hezkuntza eredu eta helburuak, langileen aldarrikapenak, desberdintasun sozialak, emakumeen egoera, gay eta lesbianen eskubideak, etxebizitzaren salneurri eskandalagarriak, ekologismoa, antimilitarismoa, eremu urriko hizkuntzen egoera, nazio aldarrikapen politikoak, indarkeria politikoak, Ipar Irlanda, Euskal Herria, ustelkeria politikoak, banku- eta finantza-erakundeen neurrigabeko mozkinak, multinazionalen abusuak, globalizazioa, hirugarren mundua, kanpo-zorra, Palestina, Irak, Siria... Afera horiek guztiek eta beste askok iritzi kritikoak, eztabaida-guneak eta mota guztietako ekimen sozial zein politikoak eragin ohi dituzte, *oraindik ere*, gizarte garaikidearen herri- zein instituzio-mailan, guztiei ere, noski, egoerak aldatu eta irtenbide justuagoak erdiestea *axola* zaielarik. Postmodernitatea axolagabekeriarekin soilik lotzea ardura- eta ekintza-gune horiei guztiei ezikusia egitea da.

Edonola ere, lan honen asmoa ez da analisi soziologikoa egitea, hau da, helburua hemen ez da baldintza sozio-historiko garaikideek azken aldiko nobelagintzan zer eragin izan duten zehaztea, lotura hori, noski, ukaezintzat jo daitekeen arren. Hori dela eta, ni ez naiz postmodernitateaz arituko. Nire interesa postmodernismoak irudikatu duen errealitatea ulertzeko bide berria aurkeztea da. Are gehiago, lan honetan mundu-ikuskera postmodernista

⁴ Ildo horretakoak dira Jean Baudrillard soziologo frantsesak eta Fredric Jameson literatur kritikari marxista estatubatuarrek 80ko hamarkadan argitaratu postmodernitate zein postmodernismoaren gaineko kritikak, geroztiko eztabaida osoan zehar erreferente nagusietakoak izandakoak. Hauek dira beren erreferentzia nagusiak: Jean Baudrillard, 'The Precession of Simulacra', in *Simulations*, itzul. Paul Foss eta Paul Patton (New York: Semiotext(e), 1983), 1-79. orr.; Fredric Jameson, 'Postmodernism: or the Cultural Logic of Late Capitalism', *New Left Review* 146 (1984ko uztail-abuztua), 53-92. orr.

ikergai modura ez ezik ikuspuntu teoriko-kritiko modura ere hartu dut, horrexek ahalbidetu didalarik euskal nobelagintza garaikidean beste mundu-ikuskerara batzuk ere atzematea eta tipologia-proposamen bat osatzea. Soziologia bazter utzita, beraz, lan honek orientazio filosofikoa duela esan daiteke. Izan ere, postmodernismoak ezagutza-egintza ulertzeko modu berri bat azaleratu du, *epistemologia* berri bat, alegia, giza-ezagutzari orain arte ez bezalako muga zorrotzak jarri dizkiolarik. Baina postmodernismoaren giltzarria ez da berez epistemologikoa, ontologikoa baizik. Izan ere, postmodernismoak errealtatearen zerizana bera ulertzeko ere modu berri bat proposatu du, *ontologia* berri bat, alegia, mundu honetako izate zein entitateak *esentziaz* beharrean *barne-diferentziaz* osaturik dakuskiena. Hori guztiari buruz ari gara, beraz, postmodernismoaren mundu-ikuskerara berria harira ekartzean.

Bigarren zedarrari orokor bat jarritz, zerekin ‘kontrajarri’ behar da *postmodernismoa*, zeini erantzuten dio, modernitateari edo modernismoari? Terminoen morfologiari erreparatuta, badirudi zuzenena ‘modernismo vs. postmodernismo’ dikotomia ezartzea litzatekeela, baina postmodernismoa berekin ekarri mundu-ikuskerara berriaren arabera definitu dugun heinean, egokiena ‘mundu-ikuskerara modernoa’ adierazteko baliatu ohi den terminoarekin kontrajartzea da, *modernitatearekin*, alegia. Eztabaida postmodernoen inguruko bibliografian, ‘modernitate’ terminoa estandar metonimiko modukoa da garai horretako mundu-ikuskerari erreferentzia egiteko, mundu-ikuskerara modernoa izendatzeko, alegia. Estandar horri jarraiki, beraz, hemen ere ‘modernitatea vs. postmodernismoa’ dikotomia jorratuko da. Nomenklatura horretan, *modernismoa*, berriz, modernitateak garatu estetikaren aldietako bat izango litzateke soilik, eremu anglosaxoian bederen XIX. mendearen azken hamarkadan hasi eta XX.aren azken herena arte hedatu zena, hain zuzen ere. Postmodernismoa modernitatearekiko aurkakotasunaz definitzen denez, lehenaren deskribapen xeheago batera jo baino lehen, bigarrenaren nondik norako orokor batzuk aurkeztea komeni zaigu. Horretarako bi definizio ekarriko ditugu harira. Lehen modernitatearen defendatzaile garaikide irmoenetako batena da, Jürgen Habermas

filosofo alemanarena, alegia:

Ilustrazioko filosofoek XVIII. mendean formulaturiko modernitatearen proiektua zientzia objektiboa, moral zein lege unibertsalak eta arte beregaina, zein bere barne-logikaren arabera garatzeko ahaleginean zetzan. Proiektuak, aldi berean, arlo horietako bakoitzaren ahalmen kognitiboak beren forma esoterikoetatik askatzea zuen helburu. Ilustrazioko filosofoek kultura espezializatuaren metatze hori eguneroko bizitza aberasteko baliatu nahi zuten —hots, eguneroko gizarte-bizitzaren antolakuntza arrazionalerako.⁵

Habermasen definizioan, modernitatearen bi osagarri nagusiak atzeman daitezke: arrazoia/ezagutza eta helburu historikoa edo *telos*-a. Modernitatearen proiektuaren ardatz eta gidaria arrazoia da, zeinak ilunpeak argitu behar dituen munduaren barne-logika pixkanaka azaleratuz, guztizko argitasun edo ezagutza absolutuaren helmuga —*telos*-a— erdietsi arte. Alabaina, modernitatearen proiektua ziurtzat jotako hatsarre dudagarri batean oinarritzen da, alegia, munduaren barne-logika giza arrazoimenak deszifra dezakeen kode batean idatzita dagoela, bata besteari doitasun osoz egokitzen zaizkiolarik. Noiz frogatu da, ordea, hipotesi hori zuzena dela? Nola dakigu mundua eta giza arrazoimena elkar perfektuki osatzeko eginak direla? Ildo horretakoa da postmodernismoak eginiko kritika, Ernesto Laclau politika-teorilari argentinar postmarxistak modernitateaz eskaini definizio honetan ikusi ahal den bezala:

Oroz gain, modernitatearen diskurtsoek *nahikeria intelektual* bat dute bereizgarri, alegia, arlo sozialaren zimenduez jabetzeko asmoa, historiaren bukaeraren nozioari testuinguru *arrazional* bat ematekoa eta azken honen gainean giza burujabetze global baten proiektua oinarritzekoa. Berez, esentziei eta ageri-ageriko identitateei buruzko diskurtsoak izan dira, nola edo hala gizartearen gerta dakigukeelako *mitoan* oinarrituak.⁶

Itxura batean ilun, Laclaren salaketak barne hartzen duen ikuspegi postmodernista ez da hain zail ulertzen. Lehenik, modernitateak baliatu ontologia esentzialista ukatzen da, errealitatea

⁵ Jürgen Habermas, 'Modernity - An Incomplete Project', in Thomas Docherty (ed. eta sarr.), *Postmodernism. A Reader* (Harlow: Harvester Wheatsheaf, 1993), 98-109. orr. (103. or.). Bestela ez bada adierazi, euskarara egindako itzulpen guztiak neuk eginak dira.

⁶ Ernesto Laclau, 'Politics and the Limits of Modernity', in Thomas Docherty (ed. eta sarr.), *Postmodernism. A Reader* (Harlow: Harvester Wheatsheaf, 1993), 329-43. orr. (335. or.). Letra etzanak neuk jarriak dira.

irudikatzen duena gure adimenari ageriko edo presente egin ahal zaizkion esentziaz osaturik. Gardentasun hori, ordea, ezinezkoa da ontologia antiesentzialista baten ikuspuntutik: hortik *mitoaren* gaineko akusazioa. Bigarrenik, modernitateak giza adimen edo arrazoiari ‘agerkunde’ hori eragiteko ahalmena lotzen dio: hortik *nahikeria intelektualari* buruzko aipamena. Azkenik, modernitatean gizateriaren historia pixkanakako errebelazio arrazional horren prozesu bezala ulertzen da, betetasun-une bat izango lukeena, helmuga bat, *telos* bat, alegia, non giza burujabetze osoa eta justizia unibertsala erdietsiko lirartekeen. Postmodernismoak, ordea, ez du uste giza burujabetzea eta justizia bete-beteak izatera hel daitezkeenik, ez du *telos*-ik onartzen, alegia. Bestalde, bere salaketan suma daitekeenez, Laclau ez da fio modernitateak subjektu kognitiboari egokitu errealtatearen gaineko nagusigoaz. Izan ere, nagusigo hori oso arriskutsua gerta liteke, *telos*-aren egia eta beharra behin segurutzat hartuta, subjektuak nahikoa justifikazio izango bailuke betetasun-bide horretan zehar aurkitu edozein oztopo, edozein errealtate-soberakin brastakoan erauzteko. Ikuspegi postmodernistatik, berriz, nagusigo hori inpresio subjektiboa baino ez da, ilusio huts-hutsa, edo *osoko kontakizuna*, Jean-François Lyotard filosofo frantses ezagunak esan bezala.⁷

Hirugarren zehaztapen orokor bat egingo dut mundu-ikuskera postmodernista xehetasun handiagoz marraztera jo aurretik. Izan ere, postmodernismoa, lan honetan zehar, filosofia zein teoria kritiko garaikideetan *postestrukturalismoa* deitu ohi den teoria-multzoarekin berdinduko dut, biak ala biak baliokidetzat joz. Implizitua bada ere, parekatze hori orokor samarra da gaiaren inguruko bibliografian, esplizitua delarik, gainera, literatur kritika arloko ekarpen funtsezko batzuen kasuan.⁸ Gauzak horrela, postestrukturalismoaren barruan

⁷ *Osoko kontakizuna* ‘[m]etakontakizun unibertsaleko estatusa aldarrikatzen duen istorioa da, beste istorio guztiak barne hartu eta azaltzeko gauza dena, beren benetako esanahia errebelatuz.’ Ikus Bill Readings, *Introducing Lyotard. Art and Politics* (Londres: Routledge, 1991), xxxiii. or. Lyotardek *grands récits* dio frantsesez, ingelesez *grand narratives* itzuli delarik. Euskaraz *osoko kontakizunak* itzultzea proposatzen dut nik, kontakizun horien izaera orohartzailea argi adierazteko asmoz. Ezaguna den legez, Lyotarden arabera postmodernitatearen ezaugarri nagusia osoko kontakizunen aurrean agertzen duen sinesgaiztasun-jarrera da.

⁸ Horien artean, kasu, Linda Hutcheonek eskaini nobela postmodernistaren eredia dago, *historiographic metafiction*, alegia, zeinaren osagarri postmodernista postestrukturalismoak plazaratu hainbat nozioren arabera

kokatu ohi den *pentsabide-estrategia* batera joko dugu finean postmodernismoaren oinarri ontologiko-epistemologikoak argitzeko, Jacques Derrida ospetsuak sortu eta garaturiko *dekonstrukziora*, hain zuzen.

Ontologia eta epistemologia postmodernistak azaltzeko asmoz, Derridak *différance* deituriko nozioa dakart harira, dekonstrukzioak plazaratu funtsezkoenetakoa, hain segur. Zer da *différance*? Galdera honi erantzuteko modu bat Derridaren *De la grammatologie* liburuan aurki dezakegu, bertan Ferdinand de Saussure hizkuntzalari suitzarraren teoria estrukturalistatik ateratzen dituen ondorioetan, hain zuzen ere.⁹ Zeinu linguistikoaren egitura osatzen duten *adierazlea* —osagai materiala, fonemen segida— eta *adierazia* —osagai edukizkoa, esanahia— eta bi elementuon arteko harremanaren arbitrariotasunaz haratago, Saussure-k postulatutako hizkuntz sistemen izaera *diferentzialari* heltzen dio Derridak. Hasteko, Saussure-k dioenez, ‘[p]sikologikoki, gure pentsamendua, hitzen bidezko adieraztea alde batera utziz gero, masa formagabe eta bereizgabea baizik ez da.’¹⁰ Zentzu horretan, dio Saussure-k, ‘[e]z dago alde aurretik finkaturiko ideiarik, eta ezer ez zen bereizgarria, hizkuntza azaldu baino lehen.’¹¹ Baieztapen honek berak erabateko erronka egiten dio errealitatea eta hizkuntzaren arteko harremana azaltzeko modu metafisiko tradizionalari. Ondoren, Saussure-k iradokitzen du hizkuntza gure pentsamenduaren masa formagabean ebakitako elkarren ondoko xafletan egituratuta irudika daitekeela. Irudi horretan, adierazi bakoitzari xafla horietako bana dagokio.¹²

definiturik dagoen. Ikus Hutcheon, *The Politics of Postmodernism*, 3-4. orr. Thomas Dochertyk ere nozio postestrukturalistak erabili ohi ditu bere literatur teoria zein kritika ekarpenetan postmodernismoaren nondik norakoak zehazteko. Ikus, kasu, Thomas Docherty, *Alterities. Criticism, History, Representation* (Oxford: Clarendon Press, 1996). Hirugarren adibide bat Robert Eaglestone izan daiteke, Holokaustoaren inguruko literaturak erakutsi osagarri postmodernistaren gaineko bere analisi bikainean esplizituki baliokidetzen dituen postmodernismoa eta postestrukturalismoa. Ikus Robert Eaglestone, *The Holocaust and the Postmodern* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 2. or.

⁹ Jacques Derrida, *De la grammatologie* (Paris: Minuit, 1967). Hemen, ingelesezko itzulpena erabili da: *Of Grammatology*, itzul. Gayatri Chakravorty Spivak (Baltimore: Johns Hopkins, 1976).

¹⁰ Ferdinand de Saussure, *Hizkuntzalaritza orokorreko ikastaroa*, itzul. Isabel Arrigain (Bilbo: Klasikoak, 1998 [1916]), 146. or.

¹¹ de Saussure, 146. or.

¹² Ikus Saussure-ren liburuak berak dakarren irudia, ibid.

Beraz, adierazi bakoitzari dagokion esanahi-xafla, hots, zeinuaren edukia edo Saussure-k ‘balio linguistiko’ deitzen duen hori *beste zeinuei esleituriko esanahi-xaflen arabera* da. Esanahia, ondorioz, ez da *esentziala* edo hizkuntz aurretikoa, testuinguruaren arabera edo *diferentziala* baizik. Honelaxe dio Saussure-k:

Balioak kontzeptuei dagozkiela esaten denean, jakintzat ematen da kontzeptu hauek bereizgarriak direla; ez daude positiboki definituak beren edukiaren arabera, baizik eta negatiboki, sistemaren beste terminoekiko erlazioengatik. Haien ezaugarri nagusia, besteak ez direna izatean datza.¹³

Puntu honetara helduta, Saussure-k atzera egiten du, bere postulatuak berekin dakartzan ondorio ontologiko eta epistemologiko funtsezkoek ezikusiarera eginez-edo. Derridak, ordea, ideia garatu eta bere azalpen-potentziala ustiatu egiten du. *Aztarnaren* nozioa —*la trace*— aurkez daiteke orain. Hizkuntz sistemaren zeinu bakoitzak gainontzeko zeinu guztiekiko kontrastez lortzen badu bere balio linguistikoa, zeinu bakoitza gainontzeko zeinuak ez direna bada, eta hori baino ez, orduan *ustez* beregaina den zeinuak gainontzeko guztien marka jaso behar du nolabait. Rodolphe Gasché literatur teorilariak esan bezala, zeinuak ‘markaren egitura diferentziala ere txertatu edo inskribatu behar du bere baitan, zeinua posible egiten duen hori, alegia.’¹⁴ Bestela esanda, zeinu bakoitza ez da gainontzekoen *aztarna* baino, edo halako

¹³ de Saussure, 152. or.

¹⁴ Rodolphe Gasché, *The Tain of the Mirror* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986), 219. or. Zentzu horretan, ingelesez esan ohi den legez, *self-identity self-difference* bihurtzen da. *Self-identity* euskarara itzultzeko *berberatasuna* erabil dezakegu, zeinuaren balizko edo ustezko irismen transzendental edo hizkuntz aurretikoari erreferentzia eginez. Berberatasunak esan nahi du zeinua —eta inplizituki baita bere atzean dagoen izate edo ideia ere— absolutua dela, beregaina, *bat dela* bere buruarekin, bere buruarekiko banan-banako harremanean dagoela, modu unibokoan identifika daitekeela sistemaren gainontzeko elementuen artean. Hitz batean esanda, zeinu, izate edo ideia *esentzia* batez osatua dago. *Self-difference* terminoak, ordea, zeinuaren izaera testuinguruzko eta hizkuntzaren baitakoari egiten dio erreferentzia. *Self-difference*-k esan nahi du zeinua —eta inplizituki baita bere atzean dagoen izate edo ideia ere— erlatiboa dela, menpekoa, *ez dela bat* bere buruarekin, bere buruarekiko harreman anizkoitzean dagoela, ezin identifika daitekeela modu unibokoan sistemaren gainontzeko elementuen artean. Hitz batean esanda, zeinua, izatea edo ideia *diferentzia* hainbatez osatua dago. Hainbat modu perifrastiko balia litezke *self-difference* terminoak adierazi nolakotasun hori euskaraz emateko: izate bat *barne-diferentziaz* osatua dagoela esan genezake, edo izate bat *aldi berean bera eta beste* dela... Hala egingo dut lan honetan zehar. Edonola ere, ongi legoke *self-difference* nozioa modu sintetikoan jasoko lukeen adierazle bat eskura izatea euskaraz ere. Halakorik ezean —nik dakidala, behintzat— neologismo bat proposatuko dut hemen: *berbestetasuna*. Era horretara, ingelesezko *self-identity* versus *self-difference* dikotomia *berberatasun* versus *berbestetasun* eman liteke euskaraz.

aztarnen sorta. Jakina, gainontzeko elementuak ere, beren aldetik, ez dira aztarnak baino. ‘Aztarna oro aztarna baten aztarna da. Ezein elementu ez da inon presente (alternatiboki elementua absente dela esatea ere ez litzateke egokia, ordea), aztarnak besterik ez dago.’¹⁵ Gauzak horrela, *adierazle* ororen erreferentea ez da adierazi bat, *beste adierazleren bat(zuk)* baizik; azken hauena, beren aldetik, beste adierazleren bat(zuk); eta, hala, azkenik gabe. Ezinezkoa da erreferentea bere baitan duen adierazlerik aurkitzea. Denotatzearen edota adieraztearen ekintzan, beraz, atzeratze bat agertzen da, esanahia etengabe geroratzen duen mugimendu amaigabe bat adierazleen kateak eragina, ez baitago kateko elementuei beren esanahi ideala berreskuratuko liekeen *adierazi transzendentalk* aurkitzerik inoiz. Derridak, beraz, ‘indar’ bikoitz batean inskribaturik dakusa lengoia: batetik, gure pentsamenduaren masa formagabe eta bereizigabeen diferentziak ezarriz, esanahiak sortu eta sistemari eutsi egiten dion ‘indarra’ dago; bestetik, behin betiko finkatuak izan daitezela galaraziz, esanahiak geroratze amaigabe batean proiektatzen dituen ‘indarra’. ‘Indar’ bikoitz horixe da Derridak *différance* deitzen duena —hemen *dyferentzia* hitzaz euskaratzea proposatzen dena—.¹⁶

Dyferentzia eta *aztarnaren* nozioei jarraiki, ezin diogu jada *presentzia* vs. *absentzia* dikotomiari modu tinkoan eutsi. Esanahiek —ideiak, izakiak, entitateak, alegia— errealitatearen berri ematen digute, errealitatea *nolabait* gure aurrera ekartzen dute, baina *aztarnak* baino ez direnez gero, ez daukagu esaterik errealitatearen elementu horiek *presente* egin zaizkigunik, errealitatea atzeman dugunik, alegia. Gainera, *dyferentziak* aztarnaz aztarna osatu katea *amaigabeak* galarazi egiten digu pentsatzea errealitatea *beste nonbait* presente dagoenik. Ez dago kateaz haratago igarotzerik, katea osoan zehar ez dago ezein punturik

¹⁵ Geoffrey Bennington eta Jacques Derrida, *Jacques Derrida* (Chicago: University of Chicago Press, 1993), 75. or.

¹⁶ *Différance* hitza asmatzean, Derridak *différer* frantsesezko aditzaren bi adierak dauzka gogoan, alegia, *desberdin/diferente* izan eta *atzeratu, geroratu*, goian aipatu ‘indar’ bikoitzaren nolakotasuna biltzen dutenak. Ikus Jacques Derrida, *Positions*, itzul. Alan Bass (Chicago: The University of Chicago Press, 1981), 8-9. orr. Bestalde, *différance* delakoa frantsesezko ‘différence’ jatorrizkotik grafian bakarrik ezberdintzen da, ez ahoskeran. Hau da, bien arteko ezberdintasuna idatzian bakarrik atzeman daiteke. Hemen, antzeko harreman bat adierazteko asmoz, euskaraz *dyferentzia* esatea proposatu dugu.

errealitate *erabat presente* baterako pasabiderik eskainiko digunik. *Ez dago esanahi transzendentalik*, alegia. Bestalde, identitatearen kontzeptuari ere ezin diogu jada modu tinkoan eutsi, identitate puruak edo *berberatasunaren* ideia ilusio huts bihurtzen zaizkigularik. Izan ere, aztarnen kateak ezinezko egiten du izaki edo entitateak muga erabat itxien bidez determinatzea. Hala egiten saiatuz gero, beti egongo da muga horietatik kanpo geraturiko aztarnarik, mugaz barrukoa *bezain berezko* izango zaiena izaki edo entitate horiei. Hartara, ez dago muga horiek non kokatu zehatz-mehatz determinatzerik. Errealitatea, finean, *zehatzezintasun-* edo *erabakiezintasun-*gune ekidinezinez osaturik dagoela ondorioztatu behar da.

Ontologia horrek, bistan da, neurriko *epistemologia* batera garamatza zuzen-zuzenean. Izan ere, errealitatea gune zehatzezin eta erabakiezinez osaturik badago, gure ezagutza mugatua suertatu behar da ezinbestez. Ez daukagu errealitateko entitateak zehatz-mehatz antzematerik. Ezagutza jada ezingo da izan, modernitateak nahi bezala, ideala, absolutua edo transzendental, sekula ere. Derridak ondorioztatzen duen bezala, ez dago errealitate *dyferentzial* bati erreferentzia egitea ‘esperientzia interpretatibo baten bidez baizik. Esperientzia horrek ez du esanahirik ez sortzen, ezta onartzen ere, igortze edo erreferentzia-egite *dyferentzialezko* mugimendu baten bidez baizik (*de renvoi différentiel*). That’s all.’¹⁷ Alegia, ezagutza ez da ukatzen, baina esanahiak finkatzean datzan aldetik —hots, errealitatea zehaztu edo erabakitzean— ezagutza horrek nahitaez utzi behar ditu bazter errealitatearen gune zehatzezin eta erabakiezinak. Beti dago ezagutzatik at geraturiko *beste zerbait*, beti dago ezagutzatik at geraturiko *bestetasunik*.¹⁸ Ezagutza ezin da absolutua izan. *Interpretazioak besterik ez dago*.

Ontologia eta epistemologia postmodernistak behin horrela deskribatuta, modernitatea eta postmodernismoaren arteko harremanen gaineko ohar garrantzitsu bat egin daiteke orain,

¹⁷ Jacques Derrida, *Limited Inc.*, itzul. S. Weber (Evanston: Northwestern University Press, 1988), p.148. ‘That’s all’ ingelesez dago Derridak frantsesez idatziriko jatorrizko testuan ere.

¹⁸ Terminologia postestrukturalistan, erreala izanik zehatzezin edo erabakiezin den *hori* adierazi ohi du *bestetasun* hitzak, nahitaez giza ezagutzatik kanpo geratu behar den *hori*, alegia. Frantsesez *altérité* eta ingelesez *otherness* esan ohi da nozio hori adierazteko.

honako hauxe: ‘post-’ aurrizkiak ez du modernitatearen erabateko gainditzea adierazi nahi. Izan ere, postmodernismoak bi zor ekidinezinen artean zabaldutako eremu ontologiko-epistemologikoan dihardu: batetik, errealitatearen *bestetasun*-guneekiko zorra dago, modernitateak marraztu *berberatasun*-mugak gainditu eta harantzago joatera bultzatzen duena; bestetik, ordea, modernitateak garatu baliabide linguistiko-kontzeptualekiko zorra dago, *bestetasuna* baliabide horiekiko kontrastez baizik ez baitago azaltzerik, nahiz eta, bestalde eta definizioz, haietara guztiz errenditzerik ere ez dagoen. Filosofia mendebaldarrak bere historian zehar izan duen akuilu nagusia esanahi transzendentala atzemateko desira izan da, desira horrek *dyferentziaren* ‘indarra’ aintzat ez hartzera bultzatu duelarik. Hartara, metafisikaren historia esanahiari *itxiera egoeran* eusteko ahaleginen historiatzat har daiteke. Bestalde, postmodernismoa itxitura hori gainditu eta esanahia bere mugetatik askatzeko erreakzio bezala uler dezakegu. Dekonstrukzioak, baina, *metafisikaren itxiera* ulertzeko modu unibokoak baztertuz, itxiera paradoxiko bat aldarrikatu eta besarkatu egiten du. Batetik, ez du onartzen tradizio metafisikoak errealitatearen gainean ezarritako itxiera ontologiko-epistemologiko transzendentala, zeinaren arabera mundua giza ezagumenari atzemangarri zaion esentzia-multzo batez osatua dagoen. Bestetik, ez du ametitzen metafisikaren eremua erabat itxi eta pentsabide zeharo bestelako bat zabaltzeko balizko aukera ere, hizkera eta kontzeptu metafisikorik gabe errealitate guztiz nahasi eta itxuragabe baten aurrean egongo baikinake. Dekonstrukzioak, berriz, eremu metafisiko eta ez-metafisikoak duten elkarren premia ezinbestekoa aldarrikatzen du, bien artean dagoen *lotura bikoitze* ezin hautsizkoa azaleratuz. Are gehiago, dekonstrukzioak bere gertabidea lotura horretan gaindiko aurrera eta atzera ibiltze etengabe modura definitzen du, metafisikatik harantzko atea behin eta berriz irekitzen saiatuz, baina aldi berean eta nahitaez, kontzeptualtasun metafisikora atzera jotzeko beharra onartuz.

Hori eta horrenbestez, modernitatea osoki gainditu ahal izateko ezein modurik ez dagoela baieztatu daiteke, beti ere modernoak izango garela, alegia. Horretantxe datza, beraz,

gure modernotasun ekidinezina: munduari buruzko zentzurik zerbait eskuratzekotan, beharrezkoa zaigu errealitatea mugatzea, *dyferentziaren* mugimendu amaigabea une jakin batean etetea, alegia. Bestalde, ez daukagu *dyferentziak* muga metafisikoetatik harantz zabaldutako *bestetasun* postmodernoa lengoiara errendituz zehaztu edo erabakitzerik, *bestetasun* hori, definizioz, zehatzezin eta erabakiezina baita. Hitz batean esanda, ez dago kontzientzia postmoderno pururik, ezin gara postmodernotasun hutsean bizi. Daukaguna munduari buruzko *interpretazioak* dira, lengoiaz, kontzeptuez eta abstrakzioez eginiko *errealitate-irudikapenak*, sekula ere ez dutenak mundua *den bezala* jasoko. Halere, errealitate-irudikapenok eraldatu egin daitezke, edo Jean Laplanche psikoanalista frantziarrak esan bezala, ‘interpretazio’ hobeak lor ditzakegu.¹⁹ Ideia hori modernotzat jo daiteke, modernitateak *telos* edo helmuga batera garamatzen hobekuntza-prozesu historikoan sinesten baitu. Ideia postmodernistatzat ere jo daiteke, berriz, postmodernismoak gure errealitate-irudikapenak *bestetasun*-gune aldeztatik sumatu gabeak azaleratuz aberastu egin daitezkeela uste baitu. Horrela, gauzak dezente sinplifikatuz baina akaso argigarria suerta daitekeen modu batean azalduz, ‘interpretazio’ batetik hurrengorako bultzada berezko une postmodernotzat har genezake, bultzada horrek lehenago edo geroago berekin ekarri ohi duen errealitate-irudikapen egonkorragoa une modernotzat hartuz. Hartara, modernoak izateko lehenbizi postmodernoak izan behar dugula esan liteke, Jean-François Lyotardek gustuko duen legez.²⁰ Modernitatea eta postmodernismoaren arteko diferentzia erabakigarria da azkenak ez duela sinesten lehenak bezala hurrenkera historiko horrek helmuga behin betiko bat izan dezakeenik. Zernahi gisaz, argi dagoena da *telos* edo helmugaren ideian sinetsi gabe ere, ezin diogula kontzeptualtasun

¹⁹ Jean Laplanche, ‘Psychoanalysis, Time and Translation’, in John Fletcher eta Martin Stanton (edk.), *Seduction, Translation, Drives* (Londres: Institute of Contemporary Arts, 1992), 161-77. orr. (176. or.). Hemen aipatua: Nicola King, *Memory, Narrative, Identity. Remembering the Self* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000), 21. or.

²⁰ Ikus Jean-François Lyotard, ‘Answering the Question: What is Postmodernism?’, itzul. Régis Durand, in *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, itzul. Geoff Bennington eta Brian Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984), 71-82. orr. (79.or.).

metafisikoari erabat ihes egin, alegia, modernoak garela orain, eta modernoak izango garela beti.

Puntu honetara iritsita, postmodernismoari eta dekonstrukzioari egin izan zaizkion kritikak harira ekarri behar dira. Izan ere, errealtatearen gaineko ezagutza ziurrik erdiesterik ez badugu, zertan oinarrituko gara errealtate hori baloratzeko, nola jakingo dugu zer dagoen hobetzeke eta zertan ote datzan hobekuntza posible hori? Ona eta txarraren artean zehatz-mehatz erabakitzerik ez badago, zein irizpideren arabera izan ahalko dugu jokaera etikorik errealtatearekiko harremanean? Gauzak horrela, *denak berdin balio duela* dioen nihilismo axolagabea onartzea beste biderik ez da geratzen? Ez, dekonstrukzioa eta postmodernismoa ez dira nihilismo edo axolagabekeriaren mezulari malapartatu hutsak. Dekonstrukzioari ez zaio dena berdin, eta gainontzeko arloetan bezala politikan ere modernitatearekiko bere zorra errekonozituz, utopia modernoak beste modu batez deskribatu eta berrinskribatu egin ditu politika bide berriak zabalduz —utopismo berri bat, hala nahi bada—. Zein dira, beraz, dekonstrukzioak arlo politikoan zabaldu konfigurazio berriaren nondik norako nagusiak?

Singularitasun noziotik hasi gaitezke. Singularra —edo bakarra, edo idiomatikoa— izatez absolutuki berdingabea dena da. Singularrak harreman paradoxikoa dauka orokorra edo unibertsalarekin: batetik, singularra *bere horretan* ezagutu ahal izateko, ezagutze-egitura orokorretara errenditu egin behar da, hizkuntzara, alegia; baina, bestetik, singularitasuna urtu egiten da ezagutze-egitura horien orokortasunean.²¹ Hala, orokortasun horrek atzemangarri zein atzemanekin bihurtzen du singularra, biak batera.²² Singularrak Derridaren diskurtsoan zehar hartu dituen izenetan nabarmenena *gertakizuna* da. Gertakizuna bere singularitasunean gertaturiko *hori* da, sumatu ahal izan duguna baina ez erabat atzeman, agidanez agitu dena baina

²¹ Ezagutu eta ezagutze-egiturak diogunean *errekonozitu* eta *errekonozitze*-egiturak adierazi nahi dugu, ingelesez, kasu, *cognition* eta *recognition* terminoen artean dagoen ezberdintasun hori jaso nahian.

²² Ikus Geoffrey Bennington, 'Double Tounging: Derrida's Monolingualism', *Tympanum. A Journal of Comparative Literary Studies*, 4 (2000) <<http://www.usc.edu/dept/comp-lit/tympanum/4/bennington.html>> [2017ko martxoaren 5ean azkeneko atzitu] (20. paragrafo, 37tik).

ez zeharo agiriko egin, gertatu egin zaiguna baino ez guztiz gerturatu, absolutuki presente egin ez zaigun heinean oraindik ere gertatzeke, gertakizun dagoela ulertu beharreko gertakaria, finean. Singular absolutuak gainditu egiten ditu ulertze- edo ezagutze-egituren orokortasuna. Zentzu horretan, gertakizuna da ezagutu ezinezkoaren beste izen bat.

Gertakizunaren singularitasuna da *geroa* eta *etorkizunaren* arteko bereizketa egitea ahalbidez diguna. Bateko, iguriki, aurreikusi edo programatu egin daitekeen oro ezagutze-egituren orokortasunera biltzen da, gerorantz eginiko orainaren zabaltze, proiektatze hutsa baino ez delarik, orain geroko bat —geroa, *futur*—. Besteko, gertakizuna ezin da sekula iguriki, aurreikusi edo programatu, etorkizunaren aukera bera irekitzen duelarik, beti ere etortzeke dagoen etorkizuna dena —etorkizuna, *avenir*—. ²³ Gertakizuna aurreikuspen orotatik harantz dago. Ez dago ezein igurikimen-horizonte egokirik gertakizunarentzat, halakorik ezartzeak gabetu egiten baikaitu gertakizun singularraren etorreraren aukeraz. Igurikimen-horizonteak ezabatu egiten du gertakizuna, baita etorkizuna ere, eta natura edo historia programaturiko helmuga bateraino berariaz gara daitezkeelako sinestearen seinalea da, hau da, *teleologiari* dagokio. Gertakizuna, ordea, *eskatologiari* dagokio, zeina ‘etorkizunarekiko harreman bat baino ez den, hain gabetu eta mugagabea baina, non izatea “etortzeke” [*à venir*] uzten duen, hots, zehaztugabe.’ ²⁴

Gertakizuna ezagutezina denez gero, bere singularitasuna ulertzeko edozein saiok, bere gertagarritasun-baldintzak zehazteko edozein ahaleginek urri, eskas suertatu beharra dauka nahitaez. Gertakizuna iristekotan, bere gertagarritasun-baldintzak gainditu, urratu egin beharko ditu. Hein horretan, gertakizuna beti da, nolabait, gertaezina. ²⁵ Zernahi gisaz, gertakizuna irudikatu eta guregana *deitu* ahal dugu, eta horrek aztarna bat uzten du, *etorkizunaren* promesa

²³ Ohar bedi *gertakizun* eta *etorkizun* hitzak hobestean, *-kizun* atzizkiak euskaraz duen adiera baliatu nahi izan dudala, alegia, ‘egiteko dena’. Zentzu horretan, *gertakizuna* gertatzeaz dagoen gertakaria da, eta *etorkizuna* etortzeaz dagoen geroa.

²⁴ Jacques Derrida eta Maurizio Ferraris, *I Have a Taste for the Secret* (London: Polity, 2001), 20-1. orr.

²⁵ Bennington, ‘Double TONGING’, (24. parag. 37tik).

abiarazi egiten duena.²⁶ Derridak, azken buruan, promes horrek zabalduko eremuan kokatzen du *justizia*. Modernitatean, justizia izaki edo entitate bakoitzari zor zaiona ematean datza. Baita postmodernismoan ere. Alta bada, dekonstrukzioak izaki edo entitateak erabakiezinak direla erakutsiz geroztik, ez dago jada zehatz-mehatz erabakitzerik zer den zor zaien *hori*. Hortxe dago koska. Legea izango dugu, justizia gauzatzeko ahalegin ezin utzizkoan ezinbestekoa zaigun arau- eta konbentzio-multzo bezala, baina justizia beti dago lege orotatik harantz. Beti. Legea justiziarekin berdindu orduko injustizian erortzen gara, nahitaez. Justizia muturrekotasun bat da, zeinak ‘determinazio ontologiko oro gainditu egiten duen, den oro eta presente den oro, izate eta izakien eremu osoa, baita historiarena ere.’²⁷ Justizia atzemanezina izateak ez du, ordea, esan nahi bazter utz dezakegunik. Are gehiago, justizia *gertakizun*ik behinena da. Derridak dioenez, ‘[j]ustizia, bere baitan, halakorik existitzekotan, legetik kanpo edo harantz, dekonstruitu ezinezkoa da.’²⁸ Justizia da, legearen dekonstrukzioa ahalbidetuz, dekonstrukzioa ere posible egiten duena. Dekonstrukzioa, hain zuzen ere, legea dekonstruitzeko ahala eta justizia dekonstruitzeko ezinaren arteko tarte horrexetan gertatzen da. Finean, justiziak dimentsio eskatologikoa dauka, beti eta *a priori*, eta *etorkizun*ari baizik ez dagokio, non haren singularitasuna eta hartaz jabetzeko ezina bere horretan gorde ahal diren.

Postmodernismoak, beraz, giza ahalegin oro paradoxa gaindiezin baten erdian gertatzen direla erakutsi digu. Batetik, justizia betebeharra zaigu, eta ez daukagu aitzakiarik haren bilaketari uko egiteko; bestetik, ordea, badakigu justizia ez dugula sekula ere erdietsiko, beti ere etortzeke, gertatzeke, gertakizun izango dugula. Ukatzen ez dena da justizia ideal horretara hurbiltzeko aukera, gure munduaren gaineko errealitate-irudikapenak finduz, doituz, hobetuz. Postmodernismoak ere munduaren *egia* bilatzera bultzatzen gaitu, ona eta justuaren arabera

²⁶ Ibid.

²⁷ Derrida eta Ferraris, *I Have a Taste for the Secret*, 20. or.

²⁸ Ikus Jacques Derrida, ‘Force of Law. The “Mystical Foundation of Authority”’, itzul. Mary Quaintance, in *Acts of Religion*, ed. eta sarr. Gil Anidjar (New York eta Londres: Routledge, 2002), 230-98. orr. (243. or.).

jokatzea ahalbidetuko digun *ezagutzaren* bila, alegia. Postmodernismoak, alabaina, ukatu egiten du tradizio filosofikoak egiari atxiki nahi izan dion izaera ideal, absolutu edo transzendentala. Egia postmodernista munduko izaki edo entitateen zerizan *dyferentzialaren* egia da, giza arazoimen eta ezagumenari ez zaiena sekula ere *guztiz* atzemangarri izango. Gure eginkizuna, horrela, egia *dyferentzial* hori bilatzean datza, identitate puruak galarazten dituzten izaki edo entitateen barne-diferentziak seinalatuz, gure errealitate-irudikapenak gainditzen dituzten *bestetasun*-guneak atzemanez, edo Jean Laplanchek esango lukeen moduan, ‘interpretazio’ hobeak azaleratuz, finean. Badaukagu justuagoak izaterik, nahiz eta justiziak berak *gertakizun* iraungo duen betiko. Gure eginkizuna, hortaz, helburua izanik azken bururik ez duen berrinterpretatze lana da, munduaren gaineko gure ezagutzaren berregituratze amaigabea, alegia. Justizia-*gertakizuna* azkenik gabe bilatzeko beharra... Horra postmodernismoa.

NOBELAGINTZA GARAIKIDEA: LAU MUNDU-IKUSKERAKO SAILKAPENA

XX. mendeko nobelagintzaren garapenari buruzko bere analisisian, Alan Wilde literatura irakasle estatubatuarrak *ironia* darabil leitmotiv modura, periodo horretako poetika edo korronte literario behinenak ironikotzat jo eta ironia-modu ezberdinen arabera bereiziz. Leitmotiv horren aukera eztabaidagarria da, poetika edo korronte horietako batzuk nostalgikotzat jo baikenitzake ironikotzat bainoago. Dena den, guri hemen axola zaiguna da Wildek ‘kontzientzia modu’ bezala ulertzen duela ironia, hau da, errealitate-irudikapen edo mundu-ikuskeraz bezala, guk orain arte baliatu dugun terminologian esanda.²⁹ Wildek, horrela, lau kontzientzia-modu edo mundu-ikuskeraz bereizten ditu. Lehen hirurak —premodernismoa, modernismo goiztiarra eta modernismo berantiarra, alegia— modernitateak sustatu hatsarre filosofiko orokorren ondorio ezberdintzat har ditzakegu, beren arteko diferentziak gorabehera, hirurek ere azken batean

²⁹ Ikus Alan Wilde, *Horizons of Assent. Modernism, Postmodernism and the Ironic Imagination* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1987 [1981]), 2-3. orr.

ikuskeria esentzialista proiektatzen baitute errealtatearen gainean. Laugarrenak —hots, postmodernismoak—, ordea, bere antiesentzialismoa dauka bereizgarri, aurrekoek baino inflexio-puntu nabarmenagoa ekarriz literaturaren bilakaera-prozesura.

Premodernismoaren bereizgarria Wildek *bitarteko ironia* deritzona da, munduari buruzko irudi funtsean satirikoa eskaini ohi duena.³⁰ Satiran legez, egile premodernistak giza ergelkeria eta makurkeria hartu ohi ditu hizpide, akats horiek munduko gaitzen sorburu modura aurkeztuz. Munduaren egoera gaitzesgarri hori ideal desiratu eta ustez eskuragarri batekiko kontrastez definitu ohi da. Bestela esanda, egileak munduaren alienazio-egoera aurkeztuaz batera, berez omen dagokion egoera naturala ere seinalatzen digu, itxura *utopikoa* hartu ohi duena. Gauzak horrela, gizakien esku geratu ohi da egiaren kontzientzia hartu, gaizki eginak zuzendu eta benetakotasun-bideari heltzeko aukera. Wildek honelaxe azaldu du hau guztia:

[B]itarteko ironiak [...] (fase honetan ironia ikuspegi oroz gain satiriko bat eskaintzeko bitartekoa da) arau berreskuragarri (eta XX. mendean, maiz primitibista) batetik aldenduriko mundu bat irudikatu ohi du. Gizakiaren egoera [...] anbigua da, hitzaren adiera etimologikoan: Erorketaren osteko Adam eta Eva bezala —munduaren zatiketa irudikatzeko ironia-ikasle orok lehenago edo beranduago baliatu ohi duen gertakari hori, mundua *sub specie ironiae* ikusia— gizakiak alderrai dabilta, paradisuaz birjabetzeko esperantzan. [...] Hots, aurkeztzen zaiguna berreskurapen-ideala da, harmonia-, batasun- eta koherentzia-ideala. Edo, bestela esanda, E. M. Forster-en Emerson Jn.k aldarrikatu bezala, paradisia “oraino berez etortzeke” dagoela uler daiteke —sari bat beren jardunbideen okerra [...] ezagutu eta zuzentzeko gai direnentzat. Edonola ere, lehenera itzuli eta haustura konpontzeko aukerak badirau, eta horrekin batera ametsak ere —moralak, psikologikoa edo pertsonen artekoa—, osotasun-ametsak, alegia.³¹

Ikus daitekeenez, egitasmo premodernista bete-betean dago oinarriturik modernitateak postulaturiko ontologia eta epistemologian.³² Egile premodernistak zalantzan jartzen ez duten

³⁰ Ibid., 9. or. Wildek ‘mediate irony’ darabil ironia mota hau izendatzeko.

³¹ *Horizons of Assent*, 9-10. orr. Pasarteak barne hartzen duen erreferentziarako ikus E. M. Forster, *A Room with a View*, ed. Oliver Stallybrass (Londres: Edward Arnold, 1977), 126. or.

³² Argi ditzadan berandu baino lehen goian baliatzen ari naizen terminologiak sor litzakeen nahasketak. Premodernismoa *modernoa* da, hau da, modernitateari dagokio. Zentzu horretan, *premodernismoa* termino literario hutsa da, *goiz* eta *berant modernismoak* bezala, zeinekin hiru korronteko segida osatzen baitu. Atal honetan argudiatzen ari naizenez, hiru korronte horiek hatsarre ontologiko eta epistemologiko berberak dituzte

siniste batetik abiatzen dira, alegia, badela munduari *berez* dagokion egoera ideal bat, gizakiok batetik ezagutu ahal duguna eta bestetik errealitatean gauzatzera behartuta gaudena. Munduari *berez* dagokiona: hori da giltzarria. Izan ere, munduari berez dagokiona, bere zerizan berezkoa, ezin daiteke bere *esentzia* baizik izan. Esentzia horixe da *telos*-a. Premodernismoak, lehenik, egia idealaren *telos*, helmuga edo horizontea proiektatzen du errealitatearen gainean. Bigarrenik, errealitatearen gaineko gure ezagutza okerra salatzen du *telos* horretatik aldentzen gaituzten aurreiritzi eta jokabideen sorburu bezala. Azkenik, konponbidea egon badagoela proposatzen du, *telos* horri heldu, ezagutza okerrak zuzendu eta egiaren araberako jokabide etiko eta politikoak jarraituta erdietsiko litzatekeena.

Hori eta horrenbestez, egile premodernistek idealak eskaini talaia sendo bezain segurua baliatzen dute munduaren alienazio-egoerari ironiaz begiratzeko. Egile modernistak ere talaia berera igoko dira, baina han ez dute sendotasun edo segurtasunik aurkituko, zalantza sakon, obsesibo eta gaindiezinak baizik.³³ Premodernisten ildotik, modernistek ere mundu fenomenikoaren azpian errealitate ideal bat dagoela sinetsiko dute, errealitate esentzial eta egiazko bat, giza ahalegin kognitibo eta estetikoaren azken helburutzat hartu beharrekoa. Beren bizi-esperientziak, ordea, behin eta berriz jarriko ditu idealaren gauzapena galarazten duten oztopo, ezintasun eta kontraesanen aurrean. Halere, modernistek eutsi egingo diote idealari, beste errealitate-eredurik onartu gabe. Haientzat ez dago merezi duen errealiterik idealari egokitzen zaiona baizik. Modernismoa, beraz, kontraesan askaezin batean harrapatu geratuko da, sorgin-gurpil amaigabe eta gaindiezin batean: ideala existitu egin behar da, bera gabe ez baitago egirik, bera gabe ez baitago modurik munduari zentzu benetako eta aldaezin

oinarrian, modernitatearenak, hain zuzen ere. Horrela, hiruren arteko diferentzia nagusia hatsarre horiek garatzeko moduari dagokio, hurrengo orrialdeetan zehatzago azaltzen saiatuko garenez. Kontua da (*goiz*) *modernismoak*, besterik gabe, zentraltasuna erdietsi duela XX. mendeko literatur historiaren baitan, halako moldez, non beste biak hura erreferentetzat hartuta izendatu diren.

³³ *Goiz modernismoa* eta *modernismoa* bereizketarik gabe erabili ohi dira gaiaren inguruko bibliografian, lehen fase hori hartu ohi baita korrontearen une esanguratsuentzat. Tradizio horri jarraituko zaio hemen ere.

bat aurkitzeko; halere, munduak ez du idealaren zantzu erabakigarrikerik erakusten, ideala etengabe aienatu eta geroratu egiten delarik. Hartara, egile modernistak ez aurrera, ez atzera egiterik ez daukaten egoera batera kondenaturik daude: errealitate setatsuak ukatu egiten du ideala, batasun- eta betetasun-helmugaranzko bide oro itxiz; baina idealari eustea beste irtenbiderik ez da geratzen, munduari egiazko zentzua aurkitzeko aukera bakartzat hartzen baita. Egoera horren aurrean, modernistek estetikan aurkitu uste izango dute zentzugabekeria ez erortzeko irtenbidea. Erantzuna paradoxaren sublimazio estetikoan dago, hots, paradoxari bere horretan eustea —giza ezagutzak erdiets dezakeen emaitzarik umotuena bezala— eta jantzi estetiko alait gailen eta ederrenean ematean, sorkuntza poetikoa kontraesanak gainditu eta gizakiak bilatu izandako batasun-, betetasun- eta nagusigo-lurraldea konkistatzeko modu behin betikoa bailitzan. Zernahi gisaz, erantzun horrek errealitateko aldentze garbia dakar berekin, idazleak errealitatearen orde z bere antzaldatze poetikoa besarkatzea aukeratzen baitu. Erantzun horrek, azken batean, aukera ematen dio idazleari bere burua ‘ideala vs. errealitatea’ alternatiba deserosotik askatu eta aldentzeko. Hain zuzen aldentze hori azpimarratu nahian, Wildek *ironia disjuntiboa* izendatu du modernismoak gorpuztu mundu-ikuskerara.³⁴ Honelaxe dio berak:

[...] *ironia disjuntiboa* (modernismoaren modu bereizgarria) paradoxa-egoera baterantz lerratzen da, uzkurki bada ere. Ironiagile modernistak, askozaz alderraiago dabilenak, berez zatikatua eta barne-loturarik gabekoa dirudien mundu bati aurre egin behar dio. Bere puntu muturreko edo “absolutuan”, [...] ironia disjuntiboa desloturak aldi berean atzematen eta menpean hartzen saiatzen da (menperatze-nahia izanik —ez Sukenick-ek definitu modura, ordea— irudimen modernistaren inperatibo nagusietakoa); eta, horrela, munduko nahaste-borrasteak oreka doian eutsiriko aurkakotasunen moldera errenditzen dira, paradoxa askaezinen

³⁴ Ikus Wilde, 10. or., ‘disjunctive irony’. Wildek egin bezala, modernismoa ironikotzat jo daiteke, azken batean bere diskurtsoak hizpidetzat errealitate fenomenikoa badauka ere, bestelako errealitate poetiko bat azaleratzea baitauka benetako helburu. Halere, modernismoa nostalgikotzat jo ohi da gehienetan, erdietsitako errealitate poetiko hori hasieran desiratu izandako idealaren suzedaneoa baizik ez baita, hots, ideala beti geratzen baita nahi izandako baina erdietsi ezin izandako helmuga bezala. Linda Hutcheonek, kasu, irmoki argudiatu izan du modernismoa nostalgiarekin eta postmodernismoa ironiarekin lotzearen egokitasuna, ñabardurak gorabehera; ikus Linda Hutcheon, ‘Irony, Nostalgia, and the Postmodern’, in Raymond Vervliet eta Annemarie Estor (edk.), *Methods for the Study of Literature as Cultural Memory. Volume 6 of the Proceedings of the XVth Congress of the International Comparative Literature Association ‘Literature as Cultural Memory’, Leiden 16-22 August 1997* (Amsterdam eta Atlanta: Rodopi, 2000), 189-207. orr.

formara, alegia, Virginia Woolf-en Sasha Latham-ek ilustratu eta gorpuzturikoa bezalakoa, Clarissa Dalloway-ren lorategiko ikusmira ederrari so dagokiolarik aldi berean edo segida azkarrean “urrezko hodei batek” zein “egun-argi baldarrak” sortutzat jo eta bere buruari dohakabeki galdetzean: “zein da egiazko ikuspegia?” Ezinbestean, ironia disjuntibozko eta are zehatzago ironia absolutuzko lanek ez dute askaerarik erdiesten, itxiera baizik, itxiera estetiko bat, alegia, zeinean paradisu berreskuratua nozioa ordezkatu egiten den gizakiak berak taxaturiko paradisu baten irudiarekin (Yeats-en “Ilargiaz haraindiko paradisu”, kasu).³⁵

Hori eta horrenbestez, modernismoak sormen artistikoaren emaitzetara mugatzen du munduaren gaineko ezagutza *benetakoa*. Hartara, Wildek seinatu bezala, modernismoak itxiera erdiesten du; ez askaera edo soluzioa, ordea. Izan ere, estetikaren irtenbidea ez da desiratu izandako idealaren suzudaneoa baizik. Gauzak horrela, ideal helezin horri buruzko begirada *nostalgikoa* atzeman ahalko dugu egile modernisten lanetan.

Modernismo berantiarra definitze aldera, gogora dezagun mundu-ikuskerak modernoak hipotesi lagaezin bat daukala oinarrian, hau da, egirik izan badela, eta egia hori, gainera, bakarra dela. Gauzak horrela, modernitatea egia bakar horretaz jabetzeko egitasmo kognitibo, etiko eta politiko bezala defini dezakegu. Ildo horretan, azpimarratu egin behar da premodernismoak, modernismo goiztiarrak zein modernismo berantiarrak sorburu filosofiko bera dutela, mundu-ikuskerak modernoak edo egia bakarraren hipotesia, alegia. Ezbairik gabe, poetika horiek forma zein eduki aldetiko emaitza arras ezberdinak ekarri dituzte, baina guztiak ere hipotesi berari emandako erantzun ezberdintzat jo beharko genituzke, oroz gain. Zentzu horretan, hirurek osatu hurrenkera historikoa egia bakarraren hipotesiak eragindako erantzun-kate logiko modura ikus daiteke, zeinean kate-maila bakoitza aurrekoak gorpuztu erantzunaren jarraipen zuzen eta koherente bezala artikulaturik dagoen. Horrela, hasteko, premodernismoak ereduaren arrakasta-unea markatzen du, hipotesia erabat zuzen eta egingarritzat jotzen baita.

³⁵ Ikus Wilde, 10. or. Pasarteak barne hartzen dituen erreferentzietarako ikus, hurrenez hurren, Virginia Woolf, “A Summing Up”, in *A Haunted House and Other Short Stories* (Londres: Hogarth Press, 1953), 140. or. eta W. B. Yeats, “The Tower”, in *The Collected Poems of W. B. Yeats* (New York: Macmillan Co., 1951), 196. or.

Modernismo goiztiarra, berriz, ereduaren krisialdiarekin batera sortuko da, hipotesiari eutsita ere, ez baita modu garbirik aurkituko munduari buruzko egia behin betikorik aldarrikatzeko. Nahi eta ezin horren ondorio zuzentzat jo behar ditugu zalantza modernista amaigabeak, eta erantzun ez-asegarritzat munduko kontraesanak egia poetiko modura biltzeko ahaleginak. Premodernismotik modernismo goiztiarrerako aldaketan, beraz, eredu filosofiko gidatzailearen halako agortze bat egiazta dezakegu, areagotu eta muturreraino eramango dena hurrengo fasean, modernismo berantiarrean, alegia. Horixe da, hain zuzen ere, goian aipatu erantzun-katean atzeman ahal den barne-logika, hots, ereduaren agortze progresiboa. Zentzu horretan, egia bakarraren eredia bazter utzi eta mundu-ikuskerara aldatuta, postmodernismoa litzateke XX. mendeko literaturaren garapenean zehar aurki litekeen inflexio-punturik nabarmenena.³⁶

Modernismo berantiarreko pausuak euskal nobelagintzan hartu duen moldea deskribatzeko egokia da Ihab Hassan literatura irakasle estatubatuarrak eskainitako azalpena. Hassanek *isiltasunaren literatura* izendatu du XX. mendeko literaturan zehar bere ustez gero eta nabarmenago gauzatuz joandako joera. Isiltasun horrek mundu-ikuskerara modernoa ukatzearen alde dauden hainbat estrategia barne hartzen ditu, hala nola gizarte, historia zein arazoimenetiko aldentzea, hizkuntzaren arbuia eta hankaz gora jartzea, estasia, trantzea zein beste kontzientzia-egoera muturreko batzuen esploratzea...³⁷ Bidea, beraz, suntsiketa da, basakeria, gehiegikeria, mugarik gabeko urraketa, metafisika irauliz, edo are gehiago, metafisika errendiaraziz.³⁸ Izan ere, Hassanek dioten bezala, joera horren indar eragile nagusia *ezerezen desira* da.³⁹ Hartara, literaturak *antiliteraturara* jotzen du, joko edo sortze-prozesu

³⁶ Modernismotik postmodernismorako pasabidea azaltzeko modurik aipatuenetakoa John Barth nobelagile estatubatuarrak asmatu metafora da, zeinak, hurrenez hurren, agortze- eta hornitze-literaturez diharduen, hain zuzen ere. Ikus kontu honen gaineko bere bi lan nagusiak: 'The Literature of Exhaustion', in M. Bradbury (ed.), *The Novel Today* (Glasgow, Fontana: 1977); 'The Literature of Replenishment: Postmodernist Fiction', *Atlantic Monthly* 245, 1 (1980), 65-71. orr.

³⁷ Ikus Ihab Hassan, *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* (New York: Oxford University Press, 1982 [1971]), 13-4. orr.

³⁸ Hassanek 'outrage' dio ingelesez. Testuinguruari ongien dagokion itzulpena *basakeria* dela uste dugu. Ikus Ihab Hassan, *The Literature of Silence. Henry Miller and Samuel Beckett* (New York: Alfred A. Knopf, 1967), 3-4. orr.

³⁹ Hassan, *The Literature of Silence*, 5. orr.

zentzugabea bihurtuz, errealitatearekiko zubi oro hautsi eta autorreferentziala izatera pasatuz, errotiko ironiari heldu eta bere buruaren erabateko ukazioa aldarrikatuz.⁴⁰ ‘Jarrera honek diskurtso literarioaren berezko indarra, antzinako goentasuna zalantzan jarri eta gure zibilizazioaren hatsarreei erronka latza egiten die.’⁴¹ Berant modernismoko antiliteraturak gauzatu mundu-ikuskeraren modernoaren agortze edo ezereztatzearen neurria egoki azalduta dago Hassanek Samuel Becketten lanaren gainean eginiko honako iruzkin honetan:

Samuel Beckett, bestetik, ausarki saiatu da antiliteraturaren azken egilea izaten. Jakinik ezintasunetik erauzia ez den bitartean artea, gaur egun, ezingo dela artea izan, Beckettek ia tautologia matematikoraino murriztu du literatura. Haren silogismoak historia agorturik dagoela onartzen du; hau da, ez gara hondar joko batean baizik ari. Silogismo hori amaigabea izan daiteke. Hizkuntza edukirik gabe geratu da; beraz, hitzek beren hustasuna baizik ezin dute erakutsi. Ezagutzan ez da jada ziurtasunik; beraz, epistemologiak parodia bihurtu behar du. Erljioa eta metafisikak beren agintea galdu dute; beraz, Godoten zain egon beharko gara alferrik. Giza harremanak, muinean, krudelak dira; beraz, maitasuna boterearen mozorroa da eta boterea bakardadearena. Materia ustelkorrak eta giza gogoak banandurik diraute betiko; beraz, gogoak eta gorputz elbarriak ezin dute batasunik lortu. Amesgaizto cartesiar horretan, Beckettek gauza bakar bat utziko du ukigabe: giza kontzientziaren gaitasuna bere buruaz hausnartu eta bere amaiera aintzat hartzeko. Horrela, literatura zera bihurtzen da, solipsista baten olgeta entzunezina.⁴²

Berant modernismoa egia absolutu, aldaezin eta behin betikoren bat topatzeko egitasmo modernoa azken muturreraino eramateko ahalegin zintzotzat jo beharko genuke. Berant modernismoa ez da postmodernoa, ez baitu sekula halako egia bat aurkitzeko desira bazter utzi. Kontrara, desira horrexen zintzotasuna da berant modernistak daramatzana aurreko saio moderno/modernista orenen hutsaltasuna agerian uztera. Aurretik saiaturiko bideak dira okerrak, ez desiraturiko helmuga bera. Ezintasunera baizik ez zeramatera zintzoki onartuta, berant modernistek bide horien guztizko suntsiketari ekingo diote *desirari bere horretan eutsi*

⁴⁰ Ibid., 8-15. orr. *passim*.

⁴¹ Ibid., 15. or.

⁴² Hassan, *The Literature of Silence*, 30. or.

eta bide benetakoago batzuei leku egiteko. Hortxe datza hizkuntza, ezagumena edota historia bezalako giltzarri modernoak irauli eta deuseztatzeko beharraren zioa. Hartara, arrunt egokia da Hassanek berant modernismoa definitzeko *basakeriaz* gain baliatu bigarren terminoa, *apokalipsia*, alegia. Baiki, berant modernistek egia nahi zuten, errebelazioa. Kontua da, esan bezala, modernismoak zera aurkitu zuela, egia edo errebelazio hori erdiesteko azken aukera suntsiketari zetzala. Honelaxe zioen Hassanek 1967an, apokalipsi-nahi horrekin nabarmenki bat eginez:

Gaur egun, abangoardia literario baten ideiak sobera inozoa dirudi. Krisira ohituta, iparra ere galdu egin dugu. Zein da aurreranzko bidea? Literaturak, bere buruari aurka eginez, isiltasuna nahi du, basakeria eta apokalipsiaren lagunarte deserosoan uzten gaituelarik. Gure garaian abangoardiarik baldin bada, suizidioaren bidezko aurkikuntzan tematuta dago, hain segur. Hala, antiliteratura terminoak, antimateriak bezala, forma-iraulketa hutsetik harantz, barrukoz kanpora jarritako nahia eta energia sinbolizatzen ditu. Etorkizuna guztizko alderrai ibiltze eta zorigaitza al da, orduan, Hitzaren jarraitzaile ororentzat?

Nahiz eta ezin dudan sinetsi Hitzak izpirituaren zerizana agortzen duenik, onartu egin behar dut zorigaitza kadentzia maltzurereko joan-etorrietan ibili ohi dela. Mistikoei beti esan izan dute beheranzko bidea irtenbidea ere badela eta gauzen bukaerak hasiera berri bat aldarrikatu ohi duela —transzendentzia negatiboa, egun deitzen dugun bezala, transzendentzia-modua da, edozein kasutan—. Eta horrenbestez, literaturaren isiltasunak ez du zertan izpirituaren heriotza iragarririk.⁴³

Bere ukatze-, iraultze- eta ezereztatze-ingarriak basak gorabehera, isiltasunaren literatura modernitateak munduan atzeman nahi lukeen egia zalantzarik gabekoa azaleratzeko azken ahalegintzat hartu behar dugu, beraz. Suntsiketa izate-mota berri, erabakigarri eta behin betiko baten ernatzea bultzatzeko ahalegina da. Zergatik isiltasuna, orduan? Hassanek ondorioztatu bezala, ‘isiltasunean gure lotura guztiak erabat berreskuratuak izan daitezkeelako.’⁴⁴

⁴³ Hassan, *The Literature of Silence*, 3-4. orr.

⁴⁴ *Ibid.*, 218-9. orr.

Zertara eramango gintuzke, ordea, hizkuntza eta ezagutzaren erabateko ukazioak? Zernolakoa izan liteke transzendentzia negatibo horren ondorioz ustez erdiets litekeen izate-modu berria? Galdera horiei erantzuteko edozein saiok ezinbestez itzuli beharko du ukatzen saiaturiko baliabide berberetara, hizkuntza eta ezagutzara, alegia. Ez dago ezein mundu-irudikapenik eratzen ez denik hizkuntzan gauzaturiko munduari buruzko ezagutza bezala. Hizkuntza eta ezagutzarik gabeko egia esentzial eta transzental bat ezin liteke irudikatu munduarekiko estasisko bat-egite esanezin modura baizik, alegia, erlijiozko esperientzia modura, zeinak, mundua izendatzeko bide guztiak baliogabetuta, muzin egingo liokeen errealitateak aurkezten dizkigun arazo etengabeei konponbideak bilatzeko eginkizun ezin utzizkoari, arriskutsuki hurbilduko gintuzkeelarik egitasmo modernoak, hain zuzen ere, gainditu nahi izandako mundu-ikuskeraren erreakzionario berberetara. Egoera horretara iritsita, modernismoaren irtenbide bakarra abiapuntura itzuli eta egia absolutua berriro ere hizkuntza eta ezagutzan bilatzeari ekitea litzateke. Horrek, ordea, ez luke berekin ekarriko prozesu osoaren errepikapena baizik, sorgingurpil baten modura. Modernismoa, beraz, desiraturiko transzendentzia inoiz ez erdiestera kondenaturik dago. Arazoa mundu-ikuskeraren modernoaren hatsarre nagusian datza, alegia, munduak, non edo non, egia absolutu, aldaezin eta transzental bat gorderik izan behar duelako sinestean. Sineste horrek ezin du berekin ekarri txanpon beraren bi aldeak bezalakoak diren bi muturren arteko oszilazio etengabea baizik, hau da, batetik noiz edo noiz ezinbestez krisian sartu beharreko idealarekiko atxikimendu utopikoa, eta bestetik irudi utopiko horren kontrapuntu negatibo zehatza, ezereza, isiltasuna, alegia.

Orain arte aurkeztu ditugun hiru korronteak *esentzialismo* modernoak bere agortze progresibo erabatekoraino emandako hiru pausuak dira. Hurrenkera horri inflexio-puntu garbia jarriko diona mundu-ikuskeraren postmodernistaren *antiesentzialismoa* da, zeinaren paradigma nagusi bezala dekonstrukzioa postulatu dudana gorago. Dekonstrukzioak —edo postestrukturalismoak, orokorrago hartuta— esentziak ukatu eta erabakiezintasun-gunez

osaturiko errealitate bati erreparatzeko eskatzen digu. Ulertu beharreko hatsarre nagusia da errealitatea eta giza ahalmen kognitiboak *heterologikoak* direla, hots, ez dutela guztizko batasun organikoa osatzen: badira errealitate-guneak gainditu egiten dutenak ezagumena eta hizkuntzaren eremua, ezin direnak bildu edo errenditu eremu horren legeetara, halako moldez, non errealitatea zertan datzan zehaztu edo erabakitzeke gaitasunik gabe geratzen garen. Gune horien aurrean, ezagumena eta hizkuntza etenik suertatzen dira, heldulekurik gabe, gizakiok zer suma ez dakigula. Postmodernismoak, funtsean, ez du onartzen errealitatearen gaineko giza nagusigo kognitibo erabatekorik. Ez dago jada munduaren gaineko egia absoluturik. Horrek, noski, distantzia ekidinezina ezartzen du errealitatea eta gure artean: ez dago jada mundua eta gizakion arteko bat-egite osoarekin amets egiterik. Behar al genuen halakorik, baina? Akaso ez. Akaso behar duguna, hain zuzen ere, distantzia ekidinezin hori mundua eta gure arteko harremanari dagokion egoera naturalizat onartzen ikastea da, gertakariak batzuetan ezinbestez gainditu egiten gaituztela, alegia, eta hatsarre horretatik abiatuta, *hala ere*, errealitatean ahalik eta zentzurik beteena aurkitzen saiatzea. Giza ezagutza etenik suertatzearen ondorioz sorturiko errealitatearekiko distantzia horixe da Alan Wildek ere literatura postmodernistaren bereizgarri nagusitzat hartu duena, *eten-ironia* deitu duelarik, hain zuzen ere:

[...] azkenik, *eten-ironiak* (neuk postmodernismoarekin lotu dudana), bere aniztasun-, halabehar-, ustekabe- eta are absurdotasun-zentzu errotikoagoarekin, baztertu egiten du guztiz paradisuaren bilaketa: mundua, bere desordena guztian ere, onartu egiten da xumeki (edo ez hain xumeki). “Bizitzaren baitako halabeharraren neurriaz jabeturik”, Jerzy Kosinski aipatzearren, “gizakia kito dago bere buruarekin, eta egoera hori zoriona da.” Paradoxa eta anbiguotasunak zalantzari bide ematen diote, harridurazko eta ziurgabetasunezko mundu batekiko engaiamendu nasai bati, zeinean, goitik jota, zera erdieste espero daitekeen, Forster-ek “bizitzako plazer xumeak” deitutakoak eta Stanley Elkinen bizitzako “asetze tikiak”.⁴⁵

⁴⁵ Wilde, 10. or., ‘suspensive irony’. Kosinskiren aipurako, Wildek honako erreferentzia hau dakar: Daniel Cahill, ‘An Interview with Jerzy Kosinski on *Blind Date*’, *Contemporary Literature* 19 (1978ko udaberria), 142. or. Forster eta Elkinen aipuetarako, ordea, ez ditu erreferentzia zehatzak agertzen, horren ordez bere liburu 2. eta 5. kapituluetara igortzen gaituela, hurrenez hurren, aipu horien gaineko azalpen osoago baterako.

Pasarte honek, batetik, argi samar erakusten du Wildek antiesentzialismoan dakusala postmodernismo literarioaren bereizgarri nagusia, lan honetan zehar proposatu bezala. Bestetik, ordea, ez du antiesentzialismo horretaz interpretazio asegarririk eskaintzen. Izan ere, Wildek darabiltzan termino batzuei nahasgarri iritzi ahal zaie, postmodernismoa munduaren absurdotasunari ezikusiarrena egin eta zorion arduragabe moduko bat onartzean datzala ulertaraz baitezakete. Esan nahi baita, Wilderen hitzek aukera garbiegia ematen digute postmodernismoa nihilismo ziniko edo hedonismo axolagabetzat jo ahal izateko. Lan honetan zehar postulatu nahi dudana postmodernismoak, baina, ez dauka zerikusi handirik tankera horretako jarrerekin, gorago eskaini azalpenetik ondoriozta daitekeen bezala. Wildek esandakoari ñabardura batzuk egitea komeni zaigu, hortaz.

Hasteko, ‘absurdo’ hitzaren konnotazio nihilistak errefusatu egin behar ditugu hemen geureganatu dugun mundu-ikuskerara postmodernistatik. Errealitatea goitik behera zedarritu eta menderatzeko gauza ez izateak ez du esan nahi zentzurik ezera kondenaturik gaudenik. Horren erakusgarri garbia da hemen defendatzen ari garen postmodernismoak *justizia* kontzeptua betebehar etiko eta politikorik ezinbestekoentzat jotzea. Gorago azaldu bezala, errealitatearen erabakiezintasunak galarazi egiten du justizia zertan datzan modu erabakigarri eta behin betikoan zehazteko posibilitatea. Horrek, halere, ez gaitu libratzen justuak izateko betebeharretik. Hitz batean esanda, justuak izan behar gara justuak nola izan zehatz-mehatz inoiz ere jakingo ez dugularik. Aporia horri, paradoxa askaezin horri nekeza, zorrotza edota izugarria iritzi ahal izango zaio, ez ordea absurdoa edo zentzurik gabekoa. Zentzurik erdiestekotan giza erabakimena zorrotz mugaturik dagoela *onartu* beharko dugu ezer baino lehen. Onarpen horretatik abiatzea baldintza beharrezkoa da munduaren gaineko zentzurik lortuko badugu. Berez, ez dugu zentzuzko beste aukerarik. Hartara, ez dago arrazoirik Wildek egin bezala postmodernismoa absurdoarekin lotzen jarraitzeko.

Bestalde, beraz, Wilderekin bat etor gaitzke *onarpena* mundu-ikuskeraren postmodernistaren bereizgarri nagusietakotzat jotzean. Zentzu horretan, literatura modernista eta postmodernistaren arteko funtsezko aldea errealitatearen zerizan ez-esentziala ukatzean edo onartzean datzala esan daiteke. Oinarrian duen mundu-ikuskeraren modernoari jarraiki, modernismo literarioak esentziak aurkitu nahi ditu errealitatean, azken honen gainean eredu ideal bat proiektatzen duelarik. Horrela, errealitatea itxita suertatzen da, proiektzio horren barruan tokirik ez duenari ezikusia egiten zaiolarik. Arazoa da errealitateak ez duela betetzen desiraturiko ideala, bien arteko kontraesanak askaezinak gertatuz. Halere, modernismoak ez dio uko egiten desiraturiko eredu idealari, baina horretarako ez dauka beste aukerarik eredu bat betetzen ez duen errealitatearekin gero eta gehiago aldentzea baino. Prozesuaren amaieran, goian azaldu legez, ezereza dago, errealitatearen erabateko *ukapena*, alegia, berant modernismoaren erreferentzialtasunik ezean islaturik ikus daitekeen bezala. Postmodernismo literarioa, ordea, esentzien bilaketa bazter utzi eta errealitatea bere ontologia diferentzian onartzeko prest agertuko zaigu.

Onarpen horretatik eratortzen dira, hain zuzen ere, nobelagintza postmodernistarekin lotu ohi diren ezaugarri nagusietako bi. Batetik, esentziarik ezean errealitatea zehatzezin bihurtzen da, errealitatea *zehatz-mehatz* mugatu, zedarritu edo definitzeko modurik gabe geratzen garelarik. Hau da, errealitatea ireki egiten da beti ere gizakiok haren gainean ezarritako muga orotatik harantz. Nobela postmodernisten asmoa, hain zuzen ere, irekiera-gune menperaezin horiek seinalatzea da. Horrelaxe ulertu beharko genuke, hain segur, Wildek aipaturiko aniztasun-, halabehar- eta ustekabe-zentzu postmodernista, alegia, errealitatearen irekiera mugagabe hori hautemateko orduan postmodernismoak agertzen duen ahalmen berezi bezala. Bestetik, esentziak bazter utzita, postmodernismoak askatu egiten du bere burua errealitatean eredu idealak aurkitzeko betebeharrak modernistatik. Eredu idealei muzin eginda, postmodernismoa librea da errealitateari bere horretan berriro heltzeko, modernismoak

harturiko ezerezeranzko bidean atzera egiteko gauza bihurtuz. Esentziarik ezaren onarpenean ikusi beharko genuke, beraz, literatura postmodernistan atzeman izan den kontaketa-modu tradizionaletaranzko biraren arrazoa, funtsean berant modernismoaren esperimentazioa gainditu eta erreferenzialtasunaren berreskuratze konplexurik gabekoan datzana.⁴⁶

Onarpena, hortaz; ez, ordea, onarpen axolagabea, Wildek aipatu zorion arduragabe moduko horretan uler litekeen bezala. Esentziarik ezean —azpimarra dezagun berriz ere— ez dago aukerarik ezein betetasun-motatarako. Paradisurik ez, beraz. Jacques Derridak dioen bezala, '[e]zin dut zorion benetakorik imajinatu plurala, diferentziala ez denik.'⁴⁷ Alegia, zorionik izatekotan, esentziarik gabeko zoriona izango da, nahigabearekiko mugak zorrozki zehaztu gabe izango dituen. Zorionik izatekotan, menperaezina den errealitate bati bere horretan heltzeko borondatek eratorritako zoriona izango da. Zorionik izatekotan, atzemanekin diren egia eta justizia atzemateko dugun betebeharrak ezin utzizkoaren paradoxatik ernaturiko zoriona izango da. Esentziek beharrean barne-diferentziek bizi gaituztela onartzen ikastea: horra postmodernismoak egin digun erronka. Nobelagintza postmodernista, finean, erronka horri erantzun gero eta egokiagoak aurkitzeko ahalegin zail bezain beharrezko eta itxaropentsua da.

⁴⁶ V. R. Hollowayri jarraiki, Mari Jose Olaziregik ere azken hamarkadotan 'kontatzeko gustua' berreskuratutako nobelagintza lotu du postmodernismoarekin. Ikus *Euskal eleberraren historia* (Bilbao: Labayru Ikastegia eta Amorebieta-Etxanoko Udala, 2002), 96. or.

⁴⁷ Jacques Derrida eta Anne Berger, 'Dialanguages', in Elisabeth Weber (ed.), *Points... Interviews, 1974-1994* (Stanford: Stanford University Press, 1995), 132-55. orr. (137. or.).

Obabakoak, edo subalternitatea
kritikariaren begiradan soilik ageri denean

OPOSIZIO BITARRAK ETA MUGAREN AUZIA

Aurreko kapituluak mundu-ikuskera modernoa zein postmodernista ezaugarritzeko *telos* eta *arrazoi* kontzeptuak ardatz hartuta garatu argudioak bidea ematen digu modernitate eta postmodernismoaren arteko harremana ‘espazio vs. denbora’ oposizioan biltzeko. Izan ere, mundu-ikuskera modernoan gizakion egitekorik behinena arrazoimena erabiliz errealitateari *berez* omen dagokion hondarreko gauzapeño umo eta burutua —*telos*-a, alegia— erdiestea izanik, modernitateak bere burua amaiera daukan prozesu modura irudikatzen duela ulertu behar dugu, prozesu horren emaitza denboraren iragaiteak areago aldatuko ez lukeen errealitate-antolakuntza behin betiko bat izango litzatekeelarik, errealitatearen osagaiak eratu lukeen harreman-sare aldagaitz bat, *egitura espazial* finko bat, alegia. Postmodernismoak, ordea, halako gauzapeño hondarreko ororen gaintik errealitatearen osagaien berezko aldakortasun zein iragankortasuna azpimarratuz, errealitatearen zerizanari alienaezina zaion garapeño-dimentsio modura seinatu du *denbora*. Horrela, modernismo literarioak denborarekin duen harremana mintzagai hartuta Steven Connor-ek dioenez, analisi garaikide gehienek xede berbera hauteman dute denboraren tratamendu modernistan, hain zuzen ere, denbora espazio bilakatzean datzana, denbora espaziora errenditzean, denbora espazioaren baitan desagerraraztean, alegia. Joyce-ren *epifaniak*, kasu, espazializazio horren adibide dira.¹

Analisi garaikide horiek modernismo literarioaren espaziorako joeraren atzean, azken batean, *esentzialismo* metafisikoaren bultzada atzeman dute, zeinak, izate-elementu orok

¹ Steven Connor, *Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Blackwell, 1989), 124. or.

jatorrian dukeen hatsarre ahistorikoa ziurtzat jota, errealtatea ezkutuko esentziaz osaturiko mapa, harreman-sare edo topologia modura irudikatu ohi duen. Izan ere, metafisika errealtateak ustez dauzkan sakoneko zimenduen miaketa da, *esanahi transzendentala* aurkitu eta azalera ekartzea xede daukana. Catherine Belsey literatur irakasle britainiarrek, kasu, halaxe definitu du ‘esanahi transzendentala’, arestiko metafora topologikoa baliatuta: ‘(alegiatzko) esanahi fundatzailea, beste esanahi guztiei tokian eutsiko liekeena, zehatz eta finko.’² Topologia horrek, bestalde, binakako barne-antolaketa agertu ohi du, Derridak *oposizio bitarrak* deiturikoak oinarritzko unitatetzat hartuz. Halaxe dio Belsey-k berak:

Mendebaldar kultura, dio Derridak, oposizio bitarretan oinarritzen da. Hala, estrukturalistak hogeita bost mendetako pentsabide baten oinordekoak izan ziren. Gainera, oposizio horiek beti dira hierarkikoak. Alderdi bat arras baloratua izan ohi da, besteari akastun irizten zaiolarik. Nola natura lehenesten den kulturaren aurrean, hala hizketa hobesten da idazketaren kaltean. Baina termino horiek ezin diote inoiz eutsi beren artean osatu antitesiarri. Bien definizioek ere elkarren aztarna hartzen dute beren baitan; bataren esanahia bestearen aztarnak bizi du.³

Belsey-ren azalpenean, inplizituki, ideia giltzarri bat dago, alegia, pentsabide metafisiko mendebaldarrak —modernitateak barne— muga zurrunen oinarrian itxuratzen dituela oposizio bitarrak, kontrajarritako elementuak zorrotz banaturik geratuz. Belsey-k azaldu bezala pentsabide postmodernistak muga horien lausotasuna, zehatzezintasuna aldarrikatzen du —ez desagerpena, ordea—, halako moldez, non ez dagoen zorrotz zehazterik kontrajarritako elementuetako bakoitza non hasi eta non bukatzen den. Bestela esanda, *muga zurrunak* eragiten ditu esentzialismo modernoak; *muga lausoak*, berriz, antiesentzialismo postmodernistak.

OBABAKOAK-EN ANTIESENTZIALISMO POSTMODERNISTA: MUGEN LAUSOAREN ONESPEN BIZIGARRIA

Obabakoak-ek erangindako bibliografia teoriko-kritiko oparo baino oparagoak ez ote duen

² Catherine Belsey, *Poststructuralism. A very short introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 114. or.

³ *Ibid.*, 75. or.

giltzarriren bat huts egin galdetzea dago, Atxaga bera maiz deseroso agertu izan baita harrerak eginiko zenbait iruzkinekin.⁴ Liburuaren lehen argitalpenetik hamabost urte pasatxo zirela, harrera espezializatuak jada ekarpen berririk egitea apenas espero zitekeenean, alegia, Atxagak Obabaren gaineko *bere* azalpena eman zuen argitara, *Obaba* izeneko saiakera literario laburraren forman.⁵ Ordura arte jaso iruzkinekin asegabe geratu eta behin betiko argibideak emateko beharra sentitu zuelako seinale? Akaso. Ikusi, esaterako, hori baino lehentxeago bere ibilbide osoa hizpide hartuta eginiko elkarrizketa luzean Atxagak Obabaz esandakoa:

Jendeak errazegi esaten du: Atxagak mundu errurala erabili du, baserri eta mendi girokoa. Dena ulertuko balu bezala. Hori entzundakoan nik esaten dut: A, gizajoak! Jakingo bazenute benetan zer dagoen mundu errural horren atzean! Esan nahi dudana da jendeak askotan klixex bidez ikusten dituela askoz ere konplikatukoak diren gauzak. Pentsatzen dute klixexa dela benetako errealitatea eta nik klixexari buruz idatzi dudala. Baina klixexa beraien buruetan dago, ez liburuan.⁶

Hutsune kritiko hori benetakoa izan zein ez, hemen beste irakurketa bat gehituko zaie orain arte plazaratutakoei, beroriek seinalaturiko hainbat elementu funtsezko oinarritzat hartuta, bestelako ondorioak ateratzeko. Azpimarra, hain zuzen ere, Atxagak *Obabakoak*-en bidez gorpuztu antiesentzialismoan ezarriko da, zeinak, antzinako gizartearen mundu-ikuskeratik mitikoak jaso ohi dituen begirada errukior eta jasanberak baztertuz —begirada horiek maiz ezkututzen duten hantuste axolagabea bide batez azaleratuz—, modernitateak aldarrikatu ohi duen nagusigo kognitibo eta morala itxurazkoa baino ez dela erakutsi baitu. Mitoaren munduan barnako bidaia antsikabe eta dibertigarria beharrez, *Obabakoak*-ek postmodernismo kezkatu eta arretatsu baterako sarbide zuzena eman digu.

Lehenik eta behin, *Obabakoak*-i hasiera ematen dion ipuina aintzat hartuko dugu, *Camilo Lizardi erretore jaunaren etxean aurkitutako gutunaren azalpena*, alegia. Bertan, bere

⁴ Bernardo Atxaga, *Obabakoak* (Donostia: Erein, 1988)

⁵ Ikus Bernardo Atxaga, 'Obaba', in *Lekuak* (Iruñea: Pamiela, 2005), 13-26.orr.

⁶ Ikus Hasier Etxeberria, *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan* (Irun: Alberdania, 2002), 177. or.

burua ‘paper aztertzaile’ modura aurkezturiko narratzaileak Obaban aurkituriko gutun baten berri ematen digu, iruzkin filologikoak eta gutunaren beraren pasarteak tartekatuz. Azalpen-testu zientifikoen estiloari zorrotz atxikiz, narratzaileak ihes egiten dio gutunaren edukiaren gaineko balorazio subjektiboak egiteari, datu objektiboak soilik eskainiz: orrialde kopurua, kontserbazio-egoera, hizkuntz erregistroa... Gutunaren egilea, Obabako erretore Camilo Lizardi, kanpotik heldu zen herrira 1900. urtearen inguruan bailarako arimen kargu hartzera. Pasarteak ahal neurrian errespetatuz transkribatzeari ekin baino lehen, narratzaileak gutuneko komunikazio-egoera argitu egiten du, igorlea, hartzailea eta testu-motaren gaineko xehetasunak emanez: igorlea, Camilo Lizardi, ‘eskola apartekoa’ bide zen, gutunean darabiltzan idazkerak zein erregistroak aditzera eman legez; hartzaileak ere, ezezaguna izan arren, ‘nolabaiteko autoridadez jantzitako elizgizona’ izan behar zuen, Camilo Lizardiri ‘kontseilu[a] edota gupida’ eskaintzeko eskumenaz jantzitako norbait, alegia; izan ere, gutunak ‘aitormen kutsu bat dauka’, eginiko okerraren ondoko damuaren eta atsekabearen ‘zapora betiere mikatza’.⁷

Transkribaturiko pasarteetan sartuta, Camilo Lizardik ipuinaren hari narratiboa osatzen duten gertakariak kontatzeari ekiten dio. Javier da protagonista, hamaika urteko mutikoa, sei hilabete lehenago mendian ezkutatu zena, betirako. Sasikoa izanik eta ama ume gorritan hil zitzaion, ostatuan edukitzen zuten Javier, bere aita ezkutukoak bidalitako diruaren truke. Ostatu berean apopilo zegoen Matias agurea eta erretorea bera ziren Javier amultsu hartzen zuten bakarrak. Ostaturik bakar tratatzen zuten Javier, Camilok adierazi bezala ‘liburu gabeziari hainbeste bider laguntzen dion bestialismoaz’, eta horregatik ibilia zen mutikoa basora ihesi behin baino gehiagotan. Javier, bestalde, ume bakartia zen, ez zuen parte hartzen herriko umeen jolasetan. Gorputzez ere berezia, kolore erabat zurbilekoa, aurpegia itsusten zion orin batez inguratua zeukan begitartea.

⁷ Ipuinaren sarrerako aipu hauetarako, ikus *Obabakoak*, 11. or.

Mutikoa ezkutatu eta handik hilabete batera, basurde zuri bat agertu zen herriko kale bakarrean barna. Ume batzuegana hurbildu eta haien jolasari begira geratu zen, lasai asko. Herritar ugari, orduan, eskopeta hartu eta tiroka hasi zitzaizkion basurdeari. Gertakariaren harira, Camilok gogoratu egiten du herrian kolore bizitako txori bat agertu zenekoa. Orduan ere antzeko basakeriaz jokatu zuten obabatarrek, txori ederra tiroka hartuta, bertan txirtxilatuta utzi arte. Basurde zaurituak, ordea, alde egin zien, baina ehiztariek hura hiltzeko xede itsua hartu zuten. Une hartan, Matias agurea aurka jarri zitzaien, herrian azaldutako animalia Javier zela argudiatuz, bizirik segitzen zuela munduan basurde bihurtuta: denek ikusi zuten basurdearen kolorea eta mutur gaineko orina; denek ikusi zuten jolasean zebiltzan umeei begira geratu zitzaieela, lasai-lasai, Javierrek egin ohi zuen bezala.

Harrezkero, basurdeak eta herritarrek elkarren arteko borroka latzari heldu zioten, lehenak sartu-irten etengabeak eginez herrian, baratzeak suntsituz, abereak akatuz, biztanleak ikaratuz, eta ehiztariek, amorru ezin biziagoan, gero eta estuago setiatuz basurdea mendian, zepoak, pozoinak, tranpako zuloak eta eskura zuten hiltzeko tresneria guztia baliatuz. Matias bere bostean zegoen, basurdea Javier zelako sinestea gero eta begi-bistakoago bihurtzen zuten aieruak pilatzen, ohartzeko, kasu, basurdeak eraso egindako lehen baserria zeinena zen, Obabako liskarzalerik handienena, alegia, herrian beren ankerkeriagatik nabarmenduta, ostatura joan eta ahulenari joka hasita baino sosegatzen ez zirenak, besterik ezean Javierri zaplaztekoak emanez. Erretorea, bitartean, duda-muda gero eta handiagoak izaten hasi zen, Matiasen argudio eroak gero eta arrazoizkoagoak iruditzen zitzaizkiolarik: '[b]aña ba al cegoen, egon al citequean arremanic bi gaucen artean, ara emen neure buruari eguiten nion galdera. Ba al neucan arrazoiric agureac cioena ez onartzeco?'⁸

Halako batean, Camilo ere jada 'jaquiñaren gañean portatzen cen basurdearen lillura

⁸ *Obabakoak*, 18. or.

illunaren pean' zegoela, Matiasek animalia hiltzea bekatu ote zen galdetu zion erretoreari.⁹ Ezusteko zakarkeria hark erretorearengan sorturiko eragozpenari aurre eginez, Matiasek zepo batetik harturiko basurde hanka zati bat erakutsi zion, odolez bustitako eskuzapi batean: Javierri zion maitasunak bultzatuta nahi zuen Matiasek umearen sufrimenduari amaiera eman. Oniritzia eman zion Camilok. Biharamun goizean, tiroa entzun eta korrika abiatu zen erretorea bere etxetik legoa batera zegoen kobazulora, Javierren ohiko jostalekura, alegia. Matias zerraldo aurkitu zuen. Basurdearen odol-arrastoari jarraitu eta aurkitu egin zuen, arnaska, lepotik husten ari zela. Kontakizunaren askaera ezagun bezain zirrarragarrira heldu gara:

Eta beragana macurtu nintzenean cer esango duc entzun nuela? ...bada edocein umec, olaco trantze batean, esango luqueena: ama! ama! ...ama! esaten cian basurdearen abuac, amari deitzen cichion, eta antsi eguiten cian, ez daquic nola, ez daquic nola eguiten zuen antsi... irudipen uts bat esango duc ic, eta neri ere ala esaten cidac orain arte izan naicenac, nere cientzia zaletasunac, nere fedecac... baña, ez daquic nola eguiten zuen antsi, ez daquic. Neronec errematatu nian, arri batequin, an, bacarric, arri batequin colpeca, comprenitzen didac? Oñacea icusten citzaioquean beguietan, eta Matias-ec asitaco lana bucatu bearra cichion.¹⁰

Amaitzeko, narratzaileak bere garaiko Obaban, oraindik ere, herritarrek istorioari loturik darabilten zurrumurroa aipatzen du, hau da, Javier mutikoa ez ote zen Camilo Lizardiren beraren semea izango. Susmo horri zilegi deritzo narratzaileak, gutuna erretoretxean bertan gelditu baitzen inora bidali gabe, egiaren zati bat baino jasotzen ez zuen aitortza bati zegokion moduan.

Aukeran, ipuinaren laburpen luzetxoa osatu dugu, baina beharrezkoa iritzi diogu hala egiteari ondoren iruzkindu asmo ditugun elementuak ongi bilduta gera zitezen. Ipuin zoragarri honen aberastasun edukizko zein formazkoak analisirako helduleku ugari eskaintzen ditu —literatura fantastikoa, estilistika, errukiaren tratamendua...— ederki jaso izan direnak eskura dagoen bibliografia kritikoan. Hemen eskainiko den irakurketak, noski, ez du aberastasun hori

⁹ *Obabakoak*, 20. or.

¹⁰ *Ibid.*, 23. or.

osorik islatzeko asmorik, alderdi jakin bati baino lotuko ez zaiolarik. Alderdi hori, hain zuzen ere, ipuinak gorpuztu mundu-ikuskerara da, edo hobeki esana, mundu-ikuskeren arteko gatazka, funtsezkotzat jo beharko litzatekeena ipuina bera ez ezik, *Obabakoak*-en proiektu narratibo osoa ere taxuz ezaugarritzeko.

Hasteko, gogora dezagun zerk akuilatu zuen Atxaga *Camilo Lizardi* zein ‘basoko’ deitu ohi diren gainontzeko ipuinak —*Obabakoak*-eko lehen zatia osatzen dutenak, ezaguna denez— idaztera. Atxagak desagertzen ikusiak ditu mundu bat eta berorrekin loturiko mundu-ikuskerara, bere haurtzarokoak, hain zuzen ere. Hark berak esana da ipuinok desagertze horren aurka egindako lana direla, joandako munduaren eta mundu-ikuskeraren testigantza emateko ahalegina: oroitze-lana, alegia.¹¹ Beraz, ipuinotan oroimenak erdiguneko garrantzia dauka. Ildo horretan, ohar bedi Camilo Lizardik ere oroitze-ekintza bat gauzatzen duela idatzitako aitortzaren bidez. Halakoetan ohikoa denez, erretoreak bere buruarekiko kontu-garbitze bati heldu dio, bere arima berrerosi nahian —bere *nia* aurkitu nahian esan gabe, Camilo Lizardik, noski, ez baitzuen Freud-en ideiak ezagutzeko betarik izango—, bere bizitzari azalpen zentzuzko eta onargarria aurkitu nahian, alegia. Helburuak helburu, Atxaga eta erretorearen oroitze-ekintzek hasiera batean dirudien baino lotura handiagoa dute, biak ere bi mundu edo mundu-ikuskeraren artean sorturiko talka bortitzaren testuinguruan garatzen baitira.

Haurtzaroko mundu horren gainbeheraren testigu izan arren, Atxaga ez da guztiz mundu horretakoa. Testigua mundu ‘berriko’ kidea da gehienbat. Bada, beraz, Atxagak ikusten duen *muga* bat, desagerturiko munduaren eta berorren ondorengoaren artekoa. Zertan datza muga hori? Atxagak berak ‘basoa’ vs. ‘kultura’ izendatzen duen oposizioan.¹² Desagerturiko mundua ‘basoko’ mundua da, zientziaurreko mundua, Ilustrazio aurrekoa, Freud aurrekoa... Modernitate aurreko mundua, laburbilduta. Mundu horri dagokion mundu-ikuskerara gaindituta

¹¹ Ikus Bernardo Atxaga, ‘*Obabakoak*-en gainean’, *Enseiucarrean* 5 (1990 negua), 11-31. orr. (14-5. orr.)

¹² *Ibid.*

dago ‘kultura’ munduan, zeinetatik hango sinesmenak sineskeriatzat jotzen diren, hango basatasuna basakeriatzat, hango naturarekiko harremana mitotzat, eta abar.

Orain arteko ekarpen kritiko ugarik egoki nabarmendu bezala, bi mundu horien arteko aurkakotasuna *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinen egitura semantikoaren ardatz nagusia da.¹³ Arestian eskaini *Camilo Lizardiren* laburpenean azpimarratu nahi izan den bezala, ipuinak islaturiko munduan dauden barne-mugak zorrotz zedarritzeari lotzen zaio kontakizuna hasieran: erretorea, batetik, Obabako ‘baso’ra helduriko ‘kultura’ren mezulari modura aurkezten zaigu, bertan atzemandako pentsaera, jokaera eta ohiturak direla medio —sineskeriak, liburu gabezia edota bestialismoa, esaterako—, bere eliztarrengandik kulturalki erabat bananduta sentitzen delarik; narratzaile-ikertzaileak, bestetik, gutunaren aurkezpen objektibo-zientifikoari zorrotz eutsiz, obabatarren ‘basoko’ mundutik ez ezik, Camilo Lizardirengandik ere urruntzen du bere burua, ondoko gertakarien aurrean erabateko distantzia markatuz. Izan ere, Javier desagertu eta basurdea agertzearekin batera istorioa korapilatzen behin hasita, kontakizunak erretorearen zein irakurleon ikuspegi ‘kulturala’ gero eta kinka larriagoan jartzen du, Matiasen fantasia —Javier basurde bihurturik itzuli dela basotik, alegia— gero eta sinesgarriago egiten duten datuak ugarituz. Amaieran, erretorea ezin erabakiz geratzen da azalpen ‘kultural’ eta ‘basoko’aren artean. Zorionez, ipuinaren azken lerroek —narratzailearen maila diegetikora itzulita— Camiloren eroaldiari azalpen arrazionala ematen diote —bere seme Javier bizitza krudel eta bakarti batera abandonatu izanaren damu urratzaileak itsutu egin zuen—, halako moldez, non *ia sinestera* helduak ginen irakurleoi nahasmena gainditu eta gure sen onera itzultzeko salbabidea eskaintzen baitzaigu. *Ala ez?*

Aurrera jo baino lehen —oraindainokoa gure argudioaren atarikoak baino ez dira,

¹³ Ikus, batez ere, Iñaki Aldekoa, *Antzarra eta ispilua* (Donostia: Erein, 1992), 12. or.; Joseba Gabilondo, ‘*Obabazkoak*. Alegoria topologiko baten irakurketa politikoa’, in Joseba A. Lakarra (ed.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum. ASJU Gehigarriak XIV* (1991), 1257-81. orr. (1274-7. orr. *passim.*); Mari Jose Olaziregi, *Bernardo Atxagaren irakurlea* (Donostia: Erein, 1998), 97-8. orr.

berez— sail bereko beste ipuin bati helduko diogu, egitura semantiko bertsuan eratuta egonik —*muga* ardatz hartuta, alegia—, geroko utzi ditugun ondorioak sendotu egingo dituen: *Esteban Werfell*, hain zuzen ere. Ipuinaren protagonista, Esteban Werfell, ‘bizitzaren azken errebueltan dagoen gizon[a]’, etxeko liburutegian aurkezten zaigu, aurreko berrogei urteetan zehar idatziriko egunkari pertsonalari, hainbat kaieratan banatua, beste ale bat gehitzera doala, hamabigarrena, hain zuzen ere.¹⁴ Izan ere, hilabete batzuk lehenago Hamburgora eginiko bidaian, hamalau urteko mutila zenean izandako bizipen baten gaineko egia jakin ahal izan du, bitarte luze horretan ezezaguna izan zaiona, eta egia hori hain erabakigarria gertatu zaio bere bizitza osorako, non bere buruaz konta dezakeen gauzarik printzipalena, ‘ia printzipal bakarra’, nerabegaroko ordu gutxi haietan jazotakora mugatzen dela iruditzen baitzaio.¹⁵ Beraz, oroitze-ekintza batek eratzten du hemen ere kontakizuna, hasi eta buka, Camilo Lizardirena bezain akuilu larrikoa ez izanik ere, kutsu dramatiko handi samarrekoa badena, jasotako berriak bere bizitza osoa beste modu batez argitu eta ordenatzera behartu baitu Esteban, *memorandum* bat idaztera, berak hamabigarren ale horri emandako izena bide batez aipatuz.

Gertakariaren garaian —gutxi gorabehera 1930eko hamarkadan, alegia—, Esteban gaztea harrapaturik bizi zen bere inguru hurbileko bi indar kontrajarriren arteko gatazka latzaren erdian. Batetik, bere aita zegoen, Alemaniatik —Hamburgotik, hain zuzen ere— Obabako meategiak zuzentzera etorritako Werfell ingeniaria. Pentsaera agnostiko eta aurrerakoi zorrotzekoa, herrira heldutako egunetik bertatik burlati jokatu zuen obabatarren debozioaren aurrean, bertako neska batekin bizitzen jarri —Estebanen ama, gertakariaren garairako hila baitzen aspaldian— eta are seme bat izateraino heldu zelarik, guztia ere fede kristautik kanpo. Bestetik, Obabako gizartea, tradiziozalea eta jainkozalea, lege zaharraren aurka agertzen zen ororekin maseiatzaile gupidagabea, Estebanen gurasoen jokaerari eskandalu hutsa iritzita,

¹⁴ *Obabakoak*, 73. or.

¹⁵ *Ibid.*

amaren gainean izenik txarrena eta gezurrik zikinenak zabaldu eta aita mespretxuz jositako erabateko marjinazio sozialera kondenatu zuena. Ikus daitekeenez, Obabako gizartea aldatuxea dago Camilo Lizardiren garaikoaren ondoan, indarkeria fisikorik —krudelkeria, bestialismoa—, kasu, ageri ez delarik, baina gorde dituen sineskeria eta ohitura batzuek batetik —hala nola kontakizunak unean-unean aipaturiko sorginen beldurra edota liburu gabezia— eta kanpoan izandako bilakaera batzuek bestetik —agnostizismoaren indartzea, adibidez— bere horretan eutsi diote ‘basoa vs. kultura’ kontrajartze zaharrari.

Gatazka horren erdian bizi zen, beraz, hamalau urteko Esteban mutila: aitak ez zuen obabatar bihurtzerik nahi; erretoreak, berriz, elizaren altzora eraman nahi zuen. Bitartean, Esteban, gurasoek jasandako zitalkeria guztiengatik saminduta egon arren, lerraturik samar zebilen Obabaren alde, familia hartakoa izateak zekarkion estigma gainetik erauzteko desioagatik baino ez bazen ere. Nerabeek ohi bezala, Estebanek nortasun onargarri bat desio zuen, une hartan Obabako arau eta ohiturak besarkatuta bakarrik lor zezakeena. Gertakariaren egunera gatoz, beraz. Esteban sekula elizara joan gabe zegoen, aitak hala aginduta. Igande arratsalde hartan, baina, lagunak bila joan zitzaizkion elizara elkarrekin joateko. Aitari baimena eskatu eta, ezuste erabatekoan, baiezkoa eman zien. Aita etsiak emanda bide zebilen, Esteban zaharrak eszena gogoratzean uste duenez. Elizara sartuta, sentipen kontrajarriak sumatu zituen mutilak bere baitan: dena harrigarria egiten zitzaion, itzela —unea oroitzean, Esteban zaharrak bizitza guztian izandako handitasun-inpresiorik bizientzat dauka hura, oraindik ere—; erretoreak amultsu hartu zuen gaztea, aserik dagoen gudu-garailearen eskuzabaltasunaz; baina Esteban arrotz sentitzen zen, Werfell zelako sentimendua handituz zihoakiolarik. Itolarria sortu zitzaion eta, lasaitzearren-edo, aldareko kandela lodian iltzatu zituen begiak. Begitazio bat izan zuen orduan. Bere adineko neska bat ikusi zuen, ile hori luzekoa. Kandela eskuan hartuta, beraganaino heldu zen neska, ‘hegorik gabeko hegada mantsoan’. Parez pare jarri eta, airetik, ea bera maitatzeko gauza sentitzen al zen galdetu zion Estebani. Honek baietz, beste erantzunik

asmatu ezinean. Orduan, haren bila joateko esan zion neskak, helbidea emanaz: ‘Maria Vöckel, Johamesholf-eko bigarrenean, Hamburgon.’¹⁶ Une berberean, Esteban bere senera etorri zen, elizan zeudenez inguratuta: zorabiatu eta konortea galdurik egona zen begitazioak iraun bitartean.

Elizatik atera eta behin bizkortuta, agerpen haren errealitatea zalantzan jartzen hasi zen mutila. Bera ere, ez alferrik, Werfelltarra zen, ‘ingeniari burloso haren semea, ez sorginetan sinesten zuten etxe batekoa, eta kosta egiten zitzai[o]n agerpen hura aintzat hartzea.’¹⁷ Esteban etxera joan, aitari gertaera kontatu eta ea halakorik jazo al zitekeen galdetu zion. Aitak helbide hartara gutun bat bidaltzeko aholkatu zion, zalantzak uxatzeko. Halaxe egin, eta orduan bai ezusteko harrigarria: handik hilabetera Maria Vöckel-ek berak sinaturiko gutun bat iritsi zen. Benetakoa zen! Mariak ere antzeko begitazioa izan zuen —sukarrak eraginda— Estebanek berea izandako istant berean. Harturiko pozaldi biziarekin batera, Estebanek desio zuen nortasuna aurkitu zuen mirari hartan. Izan ere, gauza benetan bakana gertatu zitzaion, ingurukoenganik bereizten zuena, beste guztien gainetik jarritz. Esteban erdian harrapaturiko gatazkan, horrela, Obaba galtzaile atera zen, finean. Harrezkero alemana gogoz ikasteari ekin zion mutilak, baita aitaren liburutegiko aleak miatzeari ere, Mariak bere gutunetan zerabilen hizkera eta kultur maila jasoari egoki erantzun nahi baitzien. Lagunak ere gero eta urriago ikusten hasi zen Esteban, haiengandik gero eta urrunago eta Mariagandik gero eta hurbilago sentitzen zelarik. Lagunak ikaragarri aspertzen ziren Estebanen liburu kontuekin, baita hau haien baldarkeriekin ere. Tabernara joateko ohitura hartu zutenean, are noizean behin mozkortzekoa ere, etena erabatekoa egin zen.

Baina bi urteren buruan Mariak Esteban utzi zuen, beste mutil bat ezagututa, azken gutunean aitortu zion bezala. Aldi batez erorita samar ibili ostean, ordea, Estebanek arin asko

¹⁶ *Obabakoak*, 89. or.

¹⁷ *Obabakoak*, 94. or.

ahaztu zuen guztia, aitak iragarri zion moduan. Unibertsitatera joan, ikasketak bukatu eta ezkondu ere egin zen bertan ezaguturiko neska batekin. Eta halaxe bukatuko zen Estebanen *memoranduma*, berrogei urte luze horien ondoren Hamburgora eginiko bisitagatik izan ez balitz, bederen.¹⁸ Maria ikustearekin batera galdu izandakoa asko zela ohartzeko posibilitateak sorrarazten zion ikarari aurre eginez, adorea bildu eta haren helbidera jo zuen Estebanek. Agure bat agertu zitzaion atean: han ez zen Maria Vöckel-ik bizi. Aiton hura, baina, Theodor Vogel zen, Werfell ingeniariak Hamburgon utzi zuen lagun bakarra. Theodor-ek gutun bat eman zion Estebani, aitak berarentzat idatzia. Gutunak Mariaren inguruko misterioa askatu egiten zuen. Nerabazaroko igande arratsalde erabakigarri hartan bere haluzinaziotik aterata Estebanek emandako datuak egiazkoak ziren, aitari entzunak zizkion, berez, Hamburgoko gazte-denborako istorioei lotuta, baina errealitatean ez zeuden elkartuta: Maria Vöckel aitaren operabeslaririk gustukoenaren izena zen, eta Johamesholf-eko helbidea haren lagun min Theodor-ena. Gutunean damu sakona agertu eta barkamena mila bider eskatu ondoren, aitak azaldu egiten zuen eldarnio hartan aukera ezin hobea ikusi zuela Esteban Obabako mundutik aldendu eta kultur mundura hurbiltzeko. Aitak eta Theodor-ek elkar hartuta bideratu zuten Maria eta Estebanen arteko posta-truke guztia, hasi eta buka. Ez zen, beraz, Maria Vöckel-ik sekula existitu, Estebanen irudimenean izan ezik.

Ikus daitekeenez, *Camilo Lizardin* bezala, *Esteban Werfell*-en ere *muga* da ipuinaren egitura semantikoaren ardatza, ‘basoa vs. kultura’ dikotomia ezartzen duena, alegia. Han ez bezala, hemen ez da protagonista bera aurkakotasun horren kolapsoa arazo larri modura bizi duena, bere aita baizik, baina azken honen amarrua dela medio, Esteban ere gatazka horretan sartuko da —subjektu pasibo modura izan arren—, ‘kultura’ eremuan kokatuta geratuko delarik.¹⁹ Han bezala, ordea, hemen ere kontrako polo horiek nahasturik gertatzen diren une

¹⁸ Esteban Werfell-ek berak deritzo *memoranduma* bere idazkiari. Ikus *Obabakoak*, 108. or.

¹⁹ Horri dagokionez, azpimarratzekoa da Estebanek ez zuela sekula sentitu bere aitak obabatarrei —hauen sineskerietarako joera zela medio, gehienbat— zien mespretxu bizia, ezta jada zaharturik bere *memoranduma*

giltzarri bat topatzen dugu, fantasiaren eremuan barneratzen gaituena, Esteban mutikoak izandako haluzinazio-esperientzian gorpuzturik dagoelarik. Bietan ere, azkenik, gertakari fantastiko horren azalpen arrazionala eskaintzen zaigu irakurleoi amaieran, ‘basoa vs. kultura’ edota ‘fantasia vs. errealitatea’ bikoteen baitan behin-behinean agerturiko lausotasuna uxatu eta hasieran zorrotz marrazturiko *muga* berreskuratu egiten delarik. *Itxura batean*, behintzat.

Itxura batean diogu, nahita esana, zeren eta hemen aurkeztuko den konklusio nagusia —ondorioak eskaintzeko unera behingoz iritsita— horixe baita, alegia, *errealitateari* —gu inguratzen gaituen honi, ez besteri— osagarri *berezkoa* zaiola Camilo Lizardik zein Esteban Werfell-ek nork bere aldetik sumaturiko nahasmena, oposizio bitar bakoitza —‘basoa’ vs. ‘kultura’, une honetan dagokigunez— eratzen duen muga *zehatzezina* baita, eta aurkako eremu horien arteko hautatu beharra *erabakiezina*. Bestela esanda, errealitatearen baitan atzeman daitekeen muga ororen zurruntasuna ez da itxurazkoa baino. Atxagak ez dizkigu horrelako mugak marratu haien tinkotasuna berrets dezagun, haien iragazkortasunaz ohar gaitezen baizik. Esaterako, bere kontakizunaren bukaerara helduta, Camilo Lizardi zeharo erotu zaigula pentsa dezakegu: pertsona arrazional batek ez dezake sinets mutiko bat basurde bihurtu dela erotu egin ez bada. Baina ero batek konta al lezake hain *modu argitsuan* Camilo Lizardik bizi duen trantzea? Halako *kontzientzia zorrotza* erakutsiko al luke izandako bizipenaren ezinezkotasunaz? Ez al da Camilo bere eroan oraindik ere *arrazionalki* epaitzen ari? Alegia, ez al dira bere gogoan arrazoimena eta sineskeria modu *banaezinean* nahastu? Irakurleok ere nahasmen-gradu ia berberera iritsi izana Atxagarena bezalako iaiotasunak bakarrik lor dezakeen efektu literario hutsa dela erantzun liteke —miresgarria bezain zirrargarria ere baden arren—, errealitatean bere onean dagoen inork ez baitu sinesten mutikoak basurde bihur

idazten ari zenean ere. Halaxe dio, kasu, ipuinaren pasarte honek Estebani buruz: ‘Baina berak [Estebanek] ezin zuen jendea mespreziatu, eta oraindik ere zuzenik gabea iruditzen zitzaion Werfell ingeniariaren joera. Jendea, bai Obabakoa, bai [hiriko] parketik zebilena, maitatu egin behar zen, derrigorrez, kosta lain kosta. Azken batean, dohakabeak bakarrik bizi zitezkeen beraiek ere *jende* zirela onartu gabea, dohakabeak edo idiotak.’ Ikus *Obabakoak*, 94. or.

daitezkeenik. Ezbairik gabe.²⁰ Gainera, hortxe dugu paper aztertzaile-narratzailea, batere fantasia-kutsadurarik gabeko kokagune arrazional hutsa eskaintzen ari zaiguna erretorea seko erotu dela pentsa dezagun. Baina, berriro ere, Camiloren eroaldia hain garbia bada, narratzaile hotz hori gabe ere ez al litzateke gure sen ona aski gauza izango fantasiatik nahasmen-arriskurik gabeko distantzia hartzeko? Bai, ziur aski. Hainbat errazago, akaso. Narratzaileak eskainitako kontrasterik gabeko ipuin-aldaera irudikatuta, ez al genuke Camiloren kontakizuna erotutako dohakabe baten istorio hustzat garbiago, azkarrago, duda gutxiagorekin joko? Bai, seguruenik... Ipuin fantastikotzat sailkatu, gudan eragindako txundidura goraiatu, eta kitto, beste zerbaitetara. Zertarako sortu ote du orduan Atxagak ustez babestokia zaigun narratzaile-maila hori? Ez ote da izango, hain zuzen ere, gu babesteko bainoago gu arriskuan jartzeko? Kokagune objektibo-zientifiko hori gehituta, hain zorrotz delineaturik, gainera, hain agerian utzirik, zaila da konparazioan ez hastea: Camilo Lizardi narratzailea bezain arrazionala zen, *gu geu* bezain arrazionala... Jada ez? Gerta al lekiok narratzaileari, edo *guri geuri*, Camilori bezalako zerbait? Sekula ez? Hain garbia al da narratzailea, edo *gu geu*, batetik, eta erretore gizagaixoa bestetik banatzen gaituen muga? Narratzaile-gune hori erantsita, Atxagak tankera horretako ispilu-joko batean abiatzera bultzatzen gaitu, ‘basoa’ eta ‘kultura’ arteko muga zalantzan jartzera. Baina, berriro ere, zertarako zehazki? Zer adierazteko, geu ere ‘mutikoak basurde bihur daitezke’ moduko fantasietan sinestera hel gintezkeela? Ez, noski. Horrek ez du batere zentzurik.

Argudioa osatu baino lehen, ikus dezagun *Esteban Werfell*-en ere antzeko zerbait gertatzen ote den. Hemen ere bada protagonistaren kontakizuna barne hartuz eraturiko beste maila diegetiko bat, kasu honetan narratzaile orojakile estradiegetiko batena. Narratzaile hori Estebanen kontakizuna pentsamendu eta oroitzapen gehigarriekin osatzera mugatzen da,

²⁰ Mari Jose Olaziregik egoki azpimarratzen du Atxagak sorturiko efektuak irakurleengan duen indarra: ‘Irakurleak, nahi gabe ere, duda-mudatan ikusiko du bere burua: bere logikak zailtasunez onartzen badu ere mutiko bat basurde bihurtzea, erretore jaunaren ezinegona kutsatu egingo zaio ipuinaren amaieran.’ Ikus *Bernardo Atxagaren irakurlea*, gorago aipatua, 94. or.

diskurtsoa kaieran gorpuztu ahala. Ez du, alegia, *Camilo Lizardikoak* bezala ezein kontraste-funtziorik betetzen. Ezta behar ere. Izan ere, Esteban ez da erotzen, kontzientzia-egoera lasai eta argitsuari eusten dio kontakizun osoan zehar, hasi eta buka. Arestian azaldu bezala, bestalde, hamalau urterekin izandako haluzinazio hari azalpen arrazionala eman zaio amaieran. Baina mugarik ere badago, zorrozki marratuta, gainera: Obabako jende fededun, sinesbera eta tradiziozalea alde batera; Werfell ingeniari agnostiko, arrazional eta aurrerakoia bestera. Eta muga hori koloka bizian jarritako unerik ere bada: Estebanek bere heldu-bizitza osoan zehar eutsio dio hamalau urteko mutikoa zeneko eldarnio zoro hura erreala izan zelako *sineskeriari*, bere baitan batera onartuz bi aurkako ustez bateraezin horiek, arrazionaltasuna eta irrazionaltasuna, alegia. Estebani, halere, beti iruditu zaio natural samarra aldi berean alde bateko zein besteko parte izatea. Aita da, berez, hain tinko irautea nahi zuen muga urratu eta zabaldu zuena, bera izan baitzen Estebani buruan sartu ziona Maria Vöckel Hamburgon benetan bizi zelako ideia. Hau da, Werfell ingeniariak, obabatarren sineskeriak hainbeste gorrotatzen eta mespretxatzen zituen berberak, sineskeria baliatu zuen, hain zuzen ere, bere seme Esteban mugaz alde honetan atxikitzeko, arrazoiaren aldean, alegia. Muga behin urratuta, akabo, ordea. Muga-zeharkatze hari esker, Werfell ingeniariak Estebanek jasotzea nahi zuen printzipioak transmititu ahal izan zizkion, baiki, baina kutsaturik, erabat eta betiko. Esteban ‘kultura’ gizon bihurtu zen, baina baita ‘basoko’ ere, aldi berean. Mariaren inguruko sineskeriari bizitza osoan eutsita, Estebanek obabatarrik petoenaren modura jokatu zuen, hots, fededun, sineskor, irrazional. Aitak desio izan zuenaren kontrara, beraz, Estebanek ez zuen sekula Obabatik guztiz alde egin. Atxagak, horrela, ‘basoa’ eta ‘kultura’ arteko muga zalantzan jartzera bultzatzen gaitu beste behin ere. Ez, noski, ikusgune arrazional batetik ere Maria eta Estebanen artekoa bezalako fenomeno telepatikoek sinesgarriak beharko luketela aldarrikatzeko. Nola ulertu, orduan, *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinetan konstante modura atzeman dezakegun kontrakoen arteko nahasketa askaezin hori? Gertakari fantastiko horiek berekin dakarten nahasmenak ba al

du islarik irakurleon eguneroko mundu-esperientzia errealean? Zein, zehazki?

Esan bezala, *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinen oinarritzko egitura semantikoa bi *mundu-ikusker*a ezberdin kontrajartzean datza, ‘basoa vs. kultura’, alegia. Gakoa da mundu-ikuskerak orok daukan *errepresentazio-* edo *interpretazio-*izaera. Gakoa da mundu-ikuskerak edo interpretazio horiezaz gain, gizakiok ez dugula beste ezein modurik errealitateara hurbiltzeko, errealitatea atzematen saiatzeko. Gakoa da, finean, inork ez duela sekula aldarrikatu ahal izango errealitatearen gaineko ezagutza absolutua, edo bestela esanda, ezagutza erabat arrazionala erdietsi izana, ez ‘basoak’, jakina, baina ezta ‘kulturak’ ere, gizarte garaikide honen hantuste kognitibo burugabeak askotan kontrakoa pentsatzera bultzatzen bagaitzake ere. Errealitate-irudikapen postmodernista honek maiz honelakoxe formulazioa jaso izan du: *ez dago errealitateirik, interpretazio hutsak baizik*. Atxagak ere behin eta berriz eutsi izan dio ikuskerari horri. Esaterako:

Noizbait, ez dakit non, *estereotiposferan* bizi ginela esan nuen, eta egia dela uste dut. Lekurik leku dabilenak estereotipoak, ideia arruntak, mendiak adinako topikoak aurkitzen ditu. Hala, *Obabakoak* euskal mundu ruralaren trasunto gisa ikusi dute askok, literatura obrak hortxe aurrean dagoen zerbaiten deskribaketa balira bezala, armairu bat ere hortxe dagoen bezala bernizatuko duenaren zain. Baina Nietzschek zioen ez zegoela gertaerarik, interpretazioak baizik. Hau da, ez zegoela errealitateirik, errealitate baten edo mila errealitatearen sorketa baizik.²¹

Bi mundu-ikuskerak dauzkagu, beraz, *bi interpretazio*. Batetik, ‘basoak’ sorturikoa, naturaren lege fisikoen gaineko ezjakintasun xaloak eraginda, ezkutuko indar magikoen esku-hartzea ziurtzat jota argitu nahi dituen munduko fenomenoak, sineskeria besarkatuz, istorio irrealak asmatuz, azalpen irrazionalak eskainiz, *mitoa* eratuz, hitz batean esanda. Bestetik, ‘kulturak’ erdietsitakoa, arrazoimenaren gaitasun kognitibo zoliak behin egiaztatuta, errealitatearen oinarrian dauden hatsarre aldaezinak azalera ekartzeari ekin diona, ezagutza objektiboa lortuz,

²¹ Bernardo Atxaga, *Lekuak*, 27. or.

errealaren eremua argituz, arrojko argudioak harilkatuz, *logos*-a koroatuz, alegia. Ezustean, ordea, arrazoimenak egiturazko arazo konponezin bat agertuko du, *logos*-aren eraikin harrigarria azpiak janda utziko duena, ilaun, ezdeus, ezgai. Izan ere, arrazoimenak ez du sekula errealitatea bere horretan atzematerik izango, inoiz ere ekiditerik izango ez den tarte malapartatu bat sortuko delarik ‘kulturak’ erdietsi mundu-ikuskeraren eta errealitatearen artean. Urteetan, mendeetan zein milurteetan zehar arrazoimenak egin ditzakeen aurrerakuntza oro gorabehera, tarte horrek hortxe iraungo du, zabal, gotor, zeharkaezin. Tamalez, *arrazoimenak errealitatea bere horretan sekula atzematerik izango ez duen neurrian*, ‘kulturak’ erdietsi mundu-ikuskerak irrealak izango dira ezinbestez, irrazionalak, sineskeriak kutsatuak, alegia. Hondamendia *ia* erabatekoa da. Ez dago munduaren aurreko jarrera arrazionalik aldi berean mitoa barne hartzen ez duenik. Ez dago mitoari erabat ihes egiterik. Horrek ez du inondik ere esan nahi *mitoa* eta *arrazoia* guztiz berdindu ahal direnik. Izan, bada mugarik bien artean, Atxagaren ipuinek ere erakutsi bezala: ez da arrazoizkoa mutikoak basurde bihur daitezkeela edota fenomeno telepaticoak gertatu ahal direla uste izatea. Halere, arrazoia eta mitoa banatzen dituen muga *zehatzezina* gertatzen da, ezinezkoa delarik bakoitza non hasi eta non bukatzen den ezartzea. Halaber, arrazoia eta mitoaren arteko hautatu beharra *erabakiezina* suertatzen da, ezinezkoa zaigularik darabiltzagun errealitate-irudikapenak arrazoiari ala mitoari huts-hutsean egokitzea. Gizakia garatze-, askatze- eta betetze-bidean abiarazteko arrazoiari ezinbestez heldu behar zitzaiola ohartuta, modernitateak helburu hartu zuen antzinako sineskeria-mundua deuseztatzea, baita lortu ere, neurri handi batean, bederen. Behar-beharrezko egitekoa zen hori, pentsabide postmodernistak onetsi ez ezik, akuilatu ere egiten duena. Gure mundu-esperientziak zentzurik izango badu, arrazoia sustatu eta bere ahalmenak muga-mugaraino ustiatu beste aukerarik ez daukagu. Baina direnak direla ere erdietsitako arrakastak, ‘kultura’ gizakiok, hein batean behintzat, ‘basoko’ izaten jarraituko dugu. Orain eta beti. Horrexetaz

ohartarazi nahi izan gaitu Atxagak *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinen bidez.²²

Postmodernismoak beste arrazoi-eredu bat postulatu du, bere ahalbideez bezainbeste bere mugez, bere ezintasunez kontzientea den arrazoi-mota, hain zuzen ere. Hemen ere, funtsean, ‘esentzia’ kontzeptua da arbuiatu behar dena. Errealitatearen oinarrian hatsarre aldaezinik, esentziarik ez egotea da arrazoia mugatua izatearen kausa. Esentziarik ezean, arrazoimenak ez dauka errealitatea goitik behera argitzerik, alderik alde azaltzerik. Izan ere, esentzien ordean errealitateak berezkoak dauzkan gune zehatzezin eta erabakiezinak lausoak zaizkie arrazoimenaren argiei. Giza ezagutzak moteldu egin behar du bere jarduna bestetasun-eremu horien aurrean, eremu horiek ere *zeharo* argitu, azaldu eta zehazteko irrikari tinko eutsiz. Saihestu egin behar dugu Jean-François Lyotard-ek ‘errealitatea atzematearen fantasia’ deiturikoa.²³ Esentziak ahaztu eta diferentziak bilatzeari ekin behar diogu, esentzialismoa baztertu eta antiesentzialismoari harrera egokia egin. Horixe da Atxagak eginiko aukera. Horixe da Atxagak egin digun gonbita. Halaxe ulertu dut nik bederen.

OBABAKOAK-EN AURKAKO SALDUKERIA SALAKETAK ERREFUSATUZ

Beste hainbatek, ordea, oso modu ezberdinean irakurri dute *Obabakoak*, ondorioa atera dutelarik Atxagak arras eragin okerra izan duela euskal literatur sistemak azken hiru hamarkadotan izandako garapenean. Ahots gaitzesle horietako bat Joseba Gabilondo da, antzeko jarrera ezkorra harturiko kide batzuk aipatu dizkiguna: ‘[u]rteak pasa ahala, gero eta zabalagotzen ari da Atxagaren aurkako kritika euskal literaturan izandako efektuak direla-eta (Apalategi; Galfarsoro *Subordinazioaren*; Atutxa).’²⁴ Niri ez zait zabalkunde hori parte oneko

²² ‘Mitoa’ eta ‘Arrazoia’ arteko muga zehatzezina dela aldarrikatzen duelako jo dugu *Obabakoak* postmodernistatzat, beraz.

²³ Jean-François Lyotard, ‘Answering the Question: What is Postmodernism?’, itzul. Régis Durand, in *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, itzul. Geoff Bennington eta Brian Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984), 71-82. orr. (82.or.).

²⁴ Ikus Joseba Gabilondo, *Before Babel. A History of Basque Literatures* (Barbaroak LLC, 2016), 250. or.

iruditzen eta erabat arbuiatu nahi dut hemen. Funtsean, Atxagaren kontra jaurtiriko aparatu teoriko-kritiko konplexu hori guztia euskaldunon artean, tamalez, nahikoa errepikatua dirudien akusazio sinple samar batera laburbil daitekeela uste dut: *saldukeria*. Hori eta horrenbestez, Atxagak idazle unibertsal bihurtzeko bere egitasmoari helduta bi *traizio* burutu dituela argudiatu da. Batetik, literatur merkatu globaletara sarbiderik izatekotan kultura hegemonikoek kultura bazterrekoiei jarritako baldintza nagusia onartzeko irrikan agertu bide da Atxaga, alegia, Euskal Herria *beste exotiko subalterno* modura auzkeztu dio munduari, gure marginalitatea are gehiago markatuz, ia atzera bueltarik gabe zizelkatuz; hau da, Atxagak menpekotasuna ekarri digu euskaldunok beste kulturekiko parekotasuna desio genuen unean. Bestetik, nazioarterako sarbide hori euskal literaturarentzat ia eksklusiboki espainiar literatur sisteman zeharrekoa izanik, Atxagak meneko agertu behar izan du espainiar literatur sistemak Euskal Herriari nazio-izaera ukatzeko tradizionalki erakutsitako jarreraren aurrean, ate horiek ireki zekizkion bere burua nabarmen *espainolizatuz*, modu zuzen bezain familiarrean esanda. Uste dut gorago garatu dudan *Obabakoak*-en gaineko irakurketak ezinbestez bultzatzen nauela debate horretan Atxagaren alde egiteko, arestiko kritiken desegokitasuna seinalatuz.

Honela azaldu du Gabilondok *Obabakoak*-ek izan zuen arrakastaren giltzarria: ‘euskal komunitatea esentzia magiko berri baten inguruan ardazturik itxuratu zuen—Euskal Herria “beste” exotiko modura aurkeztu zen.’²⁵ Argudioari jarraituz, *Obabakoak*-eko exotismoa —hainbestetan aipaturiko giro errural-mitiko-magiko hori— Atxagak *nahita* eginiko aukera litzateke metropolietako merkatu moderno eta sofistikatuek bere literatura eros zezaten. Atxagaren arrakastak aldez aurretik eginiko *kalkulu* horri jarraitu ziolako iradokizunaren aurrean, susmagarria iruditzen zait, batetik, Atxagak aukeran beste proiektu akaso jatorrago batzuk izan zitzakeelako ideia —kalkuluaren iradokizunetik eratorria—, bazterrean utziko

²⁵ Gabilondo, *Before Babel*, 245. or.

zituenak arrakasta-berme nahikorik ez zielako ikusten; bestetik, hain argi ikusi izana gerora etorriko zen tamainako arrakastaren gakoa giro errural-mitiko-magikoaren aukera horretan egongo zela; eta azkenik, hain goizik, hain lehenagotik gauza izana aukera horrek etorkizunean ekarri zion etekina aurreikusteko.²⁶ Hamar urteko epean euskaraz idatziz idazle unibertsal arrakastatsua bihurtzeko plan perfektua baldintzak horren kontrakoak zirenean guztiz! Zinez harrigarria; baita posiblea ere, beharbada. Atxagak berak erakutsi digu oso kontzientea dela metropoliek kultura txiki edo bazterrekoen exotismoa edo ezohikotasuna eskatzen dietela hango merkatuan onartuak izateko.²⁷ Posiblea da, beraz, Atxaga kontzientzia horren jabe izana *Obabakoak*-eko proiektu literarioa artean ernamuinean zegoenean. Baina exotismoa Atxagaren berariazko aukera izan zela onartuta ere, gakoa da zein funtzio eman nahi izan zion egileak iruditeria horri guztiari. Gabilondok dioenez, '[*Obabakoak*-eko] errealismo magikoa modua izan zen euskal hizkuntza eta euskal hiztunen gizarte-klaseak historikoki markatu dituen menpekotasuna [subalternity] beste behin gorpuzteko.'²⁸ Hortxe egon omen zen liburuaren arrakasta, alegia, Euskal Herria errepresentatzean Mendebaldeak kultura eta literatura gutxiengo, subalternoen bilatzen zituen ezaugarri guztiez horniturik.²⁹ Argudioa ixteko Gabilondok dioenez, *Obabakoak*-en Euskal Herriak bere burua bihurtu zuen Mendebaldearen beste exotikoa, eta munduaren aurrean agertzeko irudi hori aukeratuta, noski, ez zuen errekonozimendu politiko osorik erdietsi; kontrara, 'lan honek euskal kulturak eta literaturak maila globalean zuten kokapen subalternoa sendotu eta berezkitzeko efektua izan zuen.'³⁰

²⁶ Exotismoa batez ere *Camilo Lizardi* eta gainerako 'basoko' ipuinekin lotuta aipatu ohi da. Ipuin horrek 1982an irabazi zuen Irun Hiria Literatura Saria eta *Obabakoak*-ek 1989an irabazi zuen Espainiako Narratiba Sari Nazionala. Hau da, Atxagak exotismoaren aldeko aukera egin eta *Camilo Lizardi* zirriborrateari ekin zionetik *Obabakoak*-ekin nazioarteko ezagutza erdietsi zuen arte hamar bat urteko epea kalkulatu beharko genuke.

²⁷ Honela irudikatzen du Atxagak metropoliko editore baten eskakizuna: 'Un poco de exotismo, por favor, o en su defecto, literatura reivindicativa, la historia de lo mucho que sufren en su país bajo la bota del dictador.' Ikus Bernardo Atxaga, 1997, *Horas extra* (Alianza: Madril). Hemen aipatua: Ur Apalategi, 'Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa', *Uztaro* 27 (1998), 63-82. orr. (74. or.).

²⁸ Gabilondo, *Before Babel*, 245. or.

²⁹ *Ibid.*, 246. or.

³⁰ *Ibid.*, 250. or.

Gorago garatu dudan irakurketari helduta, ordea, guztiz kontrako ondorioak atera behar ditugula aldarrikatu nahi dut. *Obabakoak*-en gertatzen den ‘Mitoa’ eta ‘Arrazoiaren’ arteko mugaren lausotzeak erabat deusezten du ‘menperatzaile vs. subalterno’ oposizio bitarra. *Ustez* nagusitzat har zitekeen arrazoiaren ‘kultura’ barru-barrutik dago kutsatuta *ustez* gainditua zeukan ‘basoa’ rekin. Arrazoiak ez du sekula sineskeria bere baitatik erabat erauzterik izango. Camilo Lizardik ezagutu zituen obabatarren gogoan sineskeriek ez ezik, arrazoiak ere bazuen bere tokia; metropolietako biztanle zibilizatuen gogoan arrazoiak ez ezik, sineskeriek ere badute bere tokia. Giza-ezagutzaren garapen historikoan aldi ezberdinei dagozkien uneak dira ‘basoa’ eta ‘kultura’, lehena antzinagokoa bigarrena baino. Baina biak ere, funtsean *interpretazioak* dira, kategoria kognitibo berari dagozkio, haien artean banaketa esentzialik egiterik ez dagoela, giza-ezagutzak, muturrera garatuta ere, ez baitio sekula ere interpretazioa izateari utzi ahal izango. Euskal Herria mundu zibilizatuaren aurrean *beste magikoa* bezala aurkeztu beharrean, *Obabakoak*-ek zera esan zion munduari: ‘haxe da zure ispilua; begira ezazu zeure burua hemen islatua eta kontura zaitez zeu ere zenbateraino ez ote zaituen superstizioak bizi.’ Obabako mundu-ikuskerak *ustez* zeharo gainditurik zeukan Esteban Werfell da ikasgai horren lehen ikastuna. *Obabakoak*-ek subalternitatearen kategoria bera arbuiatu eta deuseztatu egin zuen, beraz. *Obabakoak*-ek Euskal Herriaren subalternitatea berrindartu egin zuelako argudioa ez dago nola onartu, beraz.

Ez dut ukatu nahi *Obabakoak*-en mundu-mailako harreran ez denik han-hemenka gauzatu Gabilondok seinalaturiko eragin kaltegarria, alegia, euskal kulturaren gaineko ikuspegi gutxieslearen indartzea. Ildo horretan, Gabilondok berak dakarren adibidea nahikoa esanguratsua da.³¹ Baina goian proposatu irakurketaren argitara, ez dago jada Atxaga jotzea efektu horren erruduntzat. Bestela ere, egilearen heriotz barthesiarrak ere nahikoa argudioa

³¹ *Le Monde*-n argitaraturiko iruzkin bat dakar Gabilondok, non Atxaga aurkezten den lengoiairekin lehen kontaktua izan duen kultura primitibo baten aitzindari modura. Ikus *Before Babel*, 248. or.

eskaintzen zigun hala ez egiteko, egun argi baitauekagu egileak ezin duela testutik erna litezkeen esanahi posible oro kontrolpean izan. *Obabakoak*-ek sor ditzakeen irakurketa posibleen artean bada aipaturiko kaltegarri hori, baina irakurlearen igurikimen-horizonteari dagokio egilearen mundu-ikuskerari bainoago. Horrezaz gain, *Obabakoak* bada irakurketa onuragarriak ere sortzeko gai, alegia, euskal kulturari munduko beste kulturen artean berdintasuneko tokia aitortzen diotenak. Horien artean, berriki plazaraturiko bat dago, Atxaga bera bereziki poztu duena, literatura unibertsalaren historian inoiz asmatutako 100 fikziozko mundurik garrantzizkoenen artean Obaba ere kokatu duena.³²

Gabilondok, azkenik, *Obabakoak*-ek alegoria nazional esentzialista arrakastatsua gauzatu izana arbuia du, XIX. mendearen amaieraz gero euskal literaturak izan omen duen helbururik behinena burutu izana, alegia.³³ Hala, subalternoa eta exotikoa bada ere, *Obabakoak*-ez gero euskaldunek badute subjektu nazionala, badute irudi bat guztiz zehatza eta ezagungarria, badira nor munduko nazio guztien artean. Argudio horri erantzuteko, batetik, gogoratu egin behar da —gorago jada egin lez— Atxagak *Obabakoak* idazteko izandako akuilua ez zela nazionala izan. Atxagak ez du euskal nazioa irudikatu nahi izan *Obabakoak*-en —berriro ere, hori irakurle batzuen begiradan egon da egilearen asmoan bainoago—. Atxagak bere haurtzaroan ezagututako mundua izan du akuilu, ordurako jada gainbehera zetorren *mundu-ikusker*a jakin bat, zeinaren gako deskriptiboa ez baita ez mitoa, ez basatasuna, antzintasuna baizik.³⁴ Horrezaz gain, antzintasun horrek mundu modernoaren aldean erakutsitako diferentzia ez da esentziaz jotzen *Obabakoak*-en. Arestian aipatu bezala, Atxagak mundu-ikuskera *antiesentzialista* gorpuztu zuen bere lanean, ‘Arrazoia’ eta ‘Mitoa’ren arteko muga lausoak ezinezko egiten zuelarik zehaztea non bukatzen den bat eta noiz hasten

³² Ikus Laura Miller (ed.), *Literary Wonderlands. A Journey through the Greatest Fictional Worlds Ever Created* (New York: Black Dog & Leventhal, 2016)

³³ *Before Babel*, 249. or.

³⁴ Honen azalpen zehatzago baterako, ikus Gorka Mercero, ‘Bernardo Atxagaren *Lekuak* : Obaba, edo « Arrazoi » moderno eta oroimen postmodernoaren arteko borroka’, *Lapurdum* X (2005), 127-36. orr. (129-30. orr.).

bestea. *Obabakoak*-ek alegoria nazional *esentzialista* itxuratu zuelako akusazioa, beraz, ez da onargarria.

Gorago aipatu bigarren traizio salaketa Atxagak hartu omen duen jarrera espainiarzalea litzateke.³⁵ Salaketa esentzialistatzat jo behar da *espainolizatze* horrena, ezikusia egiten diona teoria kritiko garaikideak guztiz onartuta daukan edozein identitateren esentziarik ezaren nozioari. Ikuspegi postmodernista batetik ez dago zehazterik ez nazioaren mugak non jarri, ezta kide batek nazioarekin izan behar lituzkeen loturen sendoa edo nolakotasuna ere. Atxagari leporatzen zaionean oso *espainol* jokatu izana, aurreiritzi esentzialista bat dago hor tartean, ‘euskaldun zintzo vs euskaldun desleial’ dikotomia argi eta garbi atzeman *uste* izatean datzana. Halako ustearen jabearentzat, Euskal Herria berak bezala ez duena ulertzen eta Euskal Herriari bera bezala ez zaiona lotzen ez da nahikoa euskaldun. Euskaldunoi *purutasun* agiriak banatzeko legitimitatea daukala uste duenaren jarrera iraingarria da. Jarrera hori behin betikoz gainditu beharra dagoen nazio-ikuskeraz zurrun bezain itogarri bati doa lotuta. Nola da posible gaur egun oraindik ere pentsatzea nazioa irudikatu eta bizitzeko modu bakar bat egon daitekeenik? Nola da posible pentsatzea, gainera, modu zilegi bakar hori norberarena dela eta bestelako moduak erratuak daudela? Euskaldunok ez gara euskaldun bakarrik, beste nazionalitateetatik ere badugu, eta ez naiz ari egungo *status quo*-aren barruan espainiar, frantziar edota estatubatuar nazionalitatea edukitzera behartuta gaudelako faktuz. Muga identitario zorrotzen gaindi, nazio ezberdinetako kideen artean hartu-eman zeharo bizigarri eta esanguratsuak sortzen ari garelako faktuz ari naiz, hainbateraino non, baldintza batzuetan, nor bere nazioa zein den hain argi ez sumatzera hel gintezkeen.

Ez naiz nazio-ezabaketaz ari; nazioaren kontzeptu malgu eta iragazkor bati buruz ari

³⁵ Bigarren salaketa honetarako ikus, adibidez, Ur Apalategi, ‘Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa’, gorago aipatua, 74. or. Akusazio bera egin dio, bestalde, Ibai Atutxak Kirmen Uriberi *Bilbao-New York-Bilbao* nobelaren harira. Hurrengo atalean jorratuko dut Atutxaren salaketa horri eman dakiokkeen erantzuna.

naiz. Bere literatura gaztelaniara itzultzeak edo are zuzenean gaztelaniaz idazteak ez dio Atxagari euskalduntasunik kentzen. Espainiar merkatuan hain onartua izanak, noski, Atxagak bertako ikuskera eta balio batzuekin bat egin duela erakusten digu. Baina zergatik kendu beharko zion horrek bere euskalduntasunetik ezer? Zer ikuskera edo balio *euskaldun* laga behar izan du bada Atxagak bazterrean Espainian onartua izateko? Kanporako irekitasunak berekin dakarren mugen lausotze edo zalantzan jartzea ez da erraz onartzen gurea bezala bere burua kolokan sentitzen duen nazio baten kideen artean. Balirudike muga horiek tinko ixteak indartsuago egingo gintuzkeela. Baina mugaz kanpo utzitakoa ere bada gurea eta! Hor utzitakoa ere bagara gu! Irekitze horrek gure euskalduntasuna murriztu ordez euskaldunago egin gaitzake oraindik ere akaso argiegi ikusten ez ditugun moduetan.

Sorkuntzan eraturiko nitasuna: ni poetikoa

NI POETIKO PREMODERNISTA:

PROFETAREN XALOTASUNA MUNDU SINESGAITZ BATEN AURREAN

Kirmen Uriberen *Bilbao-New York-Bilbao* nobelaz gehien nabarmenduriko ezaugarrietako bat autofikzioa izatea da.¹ Jon Kortazarrek egin bezala, Manuel Alberca literatur irakasle espainiarrak autofikzioaz emaniko definizio minimalista jarraituz gero, ez dago dudarik Uriberen *BNYB* ere autofikzioa dela: Albercak dio autofikzioa egilearen eta narratzailearen arteko izen-kidetasunean datzala eta *BNYB*-k bete egiten du baldintza hori.² Halere, hain definizio minimalistak ez du ezer argitzen estrategia narratibo horren funtzioaz. Alegia, zer efektu bilatu nahi izan du Uribek egilea eta narratzailearen izen-kidetasun horren bidez? Ibai Atutxak *BNYB*-ren gainean eginiko analisisian erantzun argigarria eskaini digu.³ Albercaren definiziotik harantz, Atutxak autofikzioa asmatu zuen egilearengana jo du argibide bila, Serge Doubrovsky idazle eta literatur irakasle frantsesarengana, alegia, zeinak 1977an autofikzio formatoko *Fils* eleberria argitaratu zuen. Doubrovskyren asmoa Philippe Lejeune literatur teorilari frantsesak berriki argitaratua zuen itun autobiografikoaren gaineko analisiari aurka egitea zen puntu jakin batean. Izan ere, fizkio-itunaren eta autobiografia-itunaren arauen artean gerta litezkeen konbinazio posibleetatik, Lejeunek ezinezkotzat jo zuen autobiografia bateko egilearen eta narratzailearen arteko izen-kidetasuna, batetik, eta fizkioaren *egiantzekotasun*-ituna, bestetik, testu berean elkartzea. Ohar bedi autobiografiaren legea *egiazkotasuna* dela,

¹ Kirmen Uribe, *Bilbao-New York-Bilbao* (Donostia: Elkar, 2008)

² Nobelari erreferitzeko inzialak erabiliko ditut: *BNYB*. Bestalde, Jon Kortazarrek Uriberen lanaz eginiko analisiaren itzulpen ingelesa erabili dut. Ikus *Contemporary Basque Literature: Kirmen Uribe's Proposal* (Madrid/Frankfurt: Iberoamericana/Vervuert, 2013).

³ Ikus Ibai Atutxa, *Kanonaren gaineko nazioaz* (Donostia: Utriusque Vasconiae, 2012), 92-102. orr. *passim*.

alegia, egileak testu osoan zehar *egia* esatea zin egiten duela egile ez ezik, narratzaile modura ere agertzen zaigunean.

Zer zentzu izan lezake, orduan, izen-kidetasun horrekin batera egia barik *egiantza* baino ez agintzeak irakurleari? Autobiografian agindutako *egia* egon badagoenik ere ukatzea, hain zuzen ere.⁴ Bestela esanda, egia esatea zin eginda ere eta zintzotasun osoz hala egiten saiatuta ere, autobiografoak aditzera emango duenak, *ezinbestean*, fikziotik ere izango du beti. Celia Fernández Prieto literatur teorilari espainiarrak dioenez:

[...] inor ez da jada oroitzapenak bizitutakoaren kopia perfektutzat jotzeko bezain xaloa. Gainera, idazleak iragazkitik pasatzen ditu bere oroitzapenak, batzuk ezkutatzuz, bestetuz mozorrotuz, nahieran ordenatu eta sailkatu egiten dituelarik. Kontzienteak gara oroitzea eta imajinatzea estuki lotutako prozesu mentalak direla, haien arteko mugak zehaztugabeak eta iragazkorak direla (oroitzea iragana modu irudimentsuan berreraikitzea da, eta imajinatzea maiz oroitzeko beste modu bat baino ez). Kontzientzia horrek aintzinsolas zein gibel solasak sorrarazi ditu, zeinetan egileek irakurlea ohartarazten duten oroimenak *tranpak* ere badituela.⁵

Hau, bide batez esanda, *ni*aren gaineko ikuskera postmodernista da. Kontua ez da, noski, gizabanako modura garen errealitatea ukatzea. Existitu existitzen gara. Beste kontu bat da gizabanako horietako bakoitzarentzat *ni* zehatz bat atzematen saiatzea, ni hori atzemate-ekintzaren aurretik ere hor nonbait egongo bailitzan, gainerako ni guztietatik zorrotz banatzeko moduko bereizgarriren baten jabe. Esentzia hori da ikuskera postmodernistak ukatzen duena. Ez daukagu muga zorrotzik jartzerik garena eta ez garenaren artean. Ez dago behin betiko egirik garen banakotasun horren gainean. Garen horri buruzko susmo bat izan dezakegu, ideia bat, baina susmo edo ideia hori ez dira sekula guri buruzko egia erabakiorra izango. Ezin dugu garen hori aditzera eman interpretazio bidez baizik. Garen hori interpretazioa da, ez besterik, halako moldez, non ez baitugu aukerarik garen horri buruz zeharo egiazkoak izateko. Baina

⁴ Atutzak 'zalantzan jartzea' dio, baina autofikzioaren asmoa ukapeneraino ere iristen dela baieztatu daiteke. Ikus Atutxa, 95. or.

⁵ Celia Fernández Prieto, 'Figuraciones de la memoria en la autobiografía', in Ruiz-Vargas (ed.), *Claves de la memoria* (Madril: Trotta, 1997), 67-82. orr. (73. or.).

egiazkoak ez izateak ez dakar berekin ezinbestez gezurrezkoak izan beharra. Garen horri buruz dioguna ezin da egiaztatu diskurtso horretatik kanpo legokeen egia batekin erkatuz. Diogun hori ezin da ez egia hustzat, ez gezur hustzat jo. Bietatik dago egina. Garen hori egiaren eta gezurraren arteko mugak lausoturik dauzkan eremu bati dagokio. Horixe litzateke Doubrovsky aditzera ematen saiatutakoa autofikzioa proposatu zuenean.

Baina Uribek ez dio autofikzioari heldu nitasunaren eremu zehatzezin horiek esploratzeko. *BNYB*-ko narratzailea ni zalantzatia da, ez dakusana beti oso argi zein bide hartu beharko lukeen nobelagile izatera heltzeko daukan asmoan. Baina idazlearen ni poetiko hori ez da zalantzan jartzen, narratzaileak hasitako bidearen helmuga modura geroan proiektaturik ikus dezakegu, *telos* modura, zehatz, eskuragarri. Azken batean, *BNYB* nobelagile izatera heltzeko prozesu horren kontakizuna da, *Bildungsroman* klasikoen antzera garatua. Zalantzei epifania momentuekin erantzunda, pausuz pausu badoa idazlea aurrera haren nobela osatzen den bitartean, harik eta amaieran, lana osatuta, nobelagile ageri zaigun. Horra finean Uriberen ni poetikoa gauzatua, sendo definitua, zehatz, *egiazko*. Izan ere, Uriberen poetikaren giltzarri nagusia *egiazkotasuna* da, bere ni poetikoa egiazkotasunak definitzen du oroz gain. Hara hemen, adibidez, autofikzioaren aukera Uribek berak azalduta:

Zergatik autofikzioa? Errealari estu loturiko fikzioa sortu nahi nuelako; nobela askok nire ustez galdu duten sinesgarritasuna berreskuratu nahi nuen—fikzio hutsa deitu ohi dugun hori [...] Hori dela eta, jendea benetan interesatuko zuten istorioak kontatu nahi nituen eta sinesgarritasuna berreskuratu liburuan benetako jendea sartuz [...].⁶

Atutxak seinatu bezala, Uriberen diskurtsoan nabarmena da *erreal*a eta *fikzio*a zehatz-mehatz ezberdintzeko nahia, *benetako*a eta *faltsua*, *egiazko*a eta *gezurrezko*a. Gauzak horrela, bitxia da hain zuzen ere oposizio bitar horien arteko muga lausotzea helburua duen generoa aukeratu izana bere poetika gorpuzteko. Gorago ikusi bezala, autofikzioak preseski erreal a eta fikzioa

⁶ Ikus Paulo Kortazar eta Kirmen Uribe, 'Between Assimilation and Difference. Interview with Kirmen Uribe' in Jon Kortazar, *Contemporary Basque Literature: Kirmen Uribe's Proposal*, gorago aipatua, III. atala.

gure diskurtsoetan modu banaezinean darabiltzagula erakusteko asmoarekin sortu zen, haien artean muga zehatza ezartzerik ez dagoela seinatzeko, alegia. Uribek hain justu beste muturreko asmoarekin jo du autofikziora, erreala eta fikzioa ahalik eta argien banatzeko elkarrengandik. Uriberena autofikzioa da, baina autofikzio kamustua, ezaugarri nagusi daukan ahalmen desorekatzaileaz gabetua. Ildo horretan, argi dago *BNYB* ez dagoela postmodernistatzat inondik ere hartzerik, haren inguruko iruzkinetan maiz hala iradoki izan bada ere.⁷

Uriberen proposamenean gehixeago barneratzekotan, *egiazkotasunak* bere diskurtsoan zer esanahi zehatz hartzen duen arakatzekak gakoa dirudi. Ildo horretan, ezin da argi ikusi Uribe bila dabilen egiazkotasuna *BNYB*-ra isuri dituen gertakarien faktikotasunarekin lotu behar dugun, alegia, gertakari horiek egiatan gertatuak izanarekin. Batetik, gorago ikusi bezala, ‘erreal vs. fikziozko’ oposizioan Uribek lehen terminoa lehenesten duela dirudi; beraz, faktikotasun hori erantzuna izan liteke. Bestetik, ordea, autofikzioari heldu badio, fikzioa ere baliagarria zaiolako izan behar du; hau da, ez dirudi faktikotasun horrek hainbesteko garrantzirik izango duenik Uriberentzat. Honako hitzok kontraesankortasun inpresioari gehitu baino ez diote egiten:

Beno, autofikzioaren gaira itzuliz, niretzat oso garrantzitsua zen irakurleek ez jakitea seguru kontatzen nuena egia ala gezurra zen. Nire asmoa zen jatorrizko istoriora itzultzea, gizabanakoari bizitza bera bezain inportantea zaiona.⁸

Beraz, Uribek bilaturiko egiazkotasuna ez datza gertakarien faktikotasunean.⁹ Faktikotasunetik harantz, bada *BNYB*-ko pasarte bat nobelaren eduki semantikoari dagokionez erdiguneko tokia daukana, lanari buruzko iruzkinetako hainbestek seinlatu izanak ere iradokitzen duenez.

⁷ Jon Kortazarren lana aipatu behar da hemen bereziki. Ikus *Kirmen Uribe's Proposal*, 4. eta 5. atalak.

⁸ Paulo Kortazar eta Kirmen Uribe, gorago aipatua, III. atala.

⁹ Hori eta horrenbestez, galdera sortzen da oraindik ere zergatik gertatu ote zaion hain premiazkoa Uriberi fizikio hutsetik aldenitu behar hori.

Kirmenek bisita egin dio Bilbon izeba Maritxuri. Amona Anari buruz hasi zaionean, gerrako kontuak azaldu dira, nola amona Ana gerran bakarrik egon zen urtebetez, senarrik gabe, eta nola diru pixka bat irabaztearren, etxean Francoren aldeko ofizial bat hartu zuen, Javier, eta baita Saturrarango emakumeen kartzelan ama preso zeukan andre bat ere. Kirmen kontu horren aurreran sinesgaitz agertuta, izeba Maritxuk nobelaren egitura semantikorako giltzarria den erantzuna eman du: ‘Bai, badakit harrigarria dela bi bandoetako jendea izatea etxean gerra garaian. *Baina gauza bat ideiak dira eta bestea bihotza.*’¹⁰ Berebiziko esaldia da, nobela goitik behera zentzu jakin batez janzten duena. Ideia unibertsala da, gizaki guztiok barne hartzen gaituena, baita elkarren aurka jarritako gizakiak ere, are elkar hil nahi izatera heldutako horiek ere, hots, gorrotozko begirada suntsitzaile horren gainetik gizaki orok badugula ahalmen bat aurkako hori geure kideztat hartu eta harekin harmonia onean bizitzeko. Bihotza. Ontasuna. Gizakion ontasun naturala, gure gaizkiari gailentzeko gauza dena edozein baldintza zein testuingurutan.

Uribek entitate transzendente modura aurkeztu digu *Bihotza*. Ideien gainetik dago, esanahien gainetik, giza historiaren gainetik, historian zehar gizakiok garatu ahal izan ditugun mundu-ikuskeraren gainetik, haratago, aldaezin, iraunkor, esentzial. Bihotza. Ontasuna. Ardatz nagusi horren arabera ulertu behar dira nobelan zehar ageri diren beste hainbat anekdota eta pasadizo, hainbat motatako gatazkak, desorekak eta desparekotasunak testura ekartzen badituzte ere, harmonia falta horiek bazterrean uzteko joera nabaria ere erakusten dutenak. Emakumezkoen aurkako genero-diskriminazio adibiderik bada, 18 urteko Benignari gurasoek utzi ez izana Arteta margolariarentzat modelo aritzea, adibidez, ‘emagalduen kontua’ zela esanda; Benigna, ordea, arras buruargia izaki, gurasoen ezkutuan gustuko zuen lan hartan nola jarraitu asmatu zuen.¹¹ Uribek, beraz, ez du arazoan sakondu. Klase-desorekak ere badu

¹⁰ Uribe, *Bilbao-New York-Bilbao*, 29. or. Azpimarra neurea da.

¹¹ *Ibid.*, 35. or.

agerpenik, aitona Liboriok Ricardo Bastida arkitektoarekin eta beronen familiarekin izandako harremana, kasu, lehenak lana erruz zeukalarik Bastidatarrei zerbitzatzeko eta berauen aisialdiko hainbat jardueratan laguntzen, udaro Ondarrura hiru hilabetez oporrak igarotzera etortzen zirelarik; klase desoreka nabarmen horrek ez zuen aitona Liboriorengan erresumin sentipenik eragin, kontrakoa baizik, neguko halako egun batean Bastidatarrekin gogoratuta, besterik gabe, Ondarrutik Bilboraino legatz handi bat eramatera joan izanak erakutsi bezala.¹² Uribek, beraz, ez du desorekan sakondu. Arazo geopolitikoak ere ageri dira, Gerra Zibila eta bere ondorio latz batzuk arin bada ere aipatu egiten dira, Ondarruko gizonak frontea herrira heldu eta ihes eginda zeudela soldadu italiarrak herrian sartu eta ‘emakumeen atzetik ibiltzen zirela’, esaterako; bortxaketak eta horietatik jaiotako haurrak ere aipatzen dira, baina kontu zaharrak dira, ‘[h]erri txikietakoz gauzak’, dio testuak aipamena itxiz.¹³ Uribek, beraz, ez du gatazkan sakondu. Izan ere, *Bihotza* gatazka, desoreka eta desparekotasun ororen gainetik dago, eta gizakiaren ontasun natural horren gaineko fede zintzo bati gure ibilerak gidatzen utziko bagenio, gatazka, desoreka eta desparekotasun horiek guztiek desagertzera egingo lukete denborarekin.

Uribek bere nobela fede horretatik idatzi duela uste dut. Zinez diot, ironiarik gabe eta fede onez, Uribek ere *BNYB* fede onez idatzi duela iruditzen baitzait. Eta Uribe fede horren profeta modura azaldu zaigu, geuk ere fede horri heltzeko gonbidatuz, *Bihotza* hor baitago. Baina gizateriak ez dio nahikoa federik. Gizateriaren parte batek, behintzat. Izan ere, *BNYB*-k munduan zehar —Europar, Amerikan zein Asian— jaso dituen laudorioak aintzat hartuta, Uriberen fede mezuak audientzia unibertsal zabal samar batekin ere bat egin dezakeela ematen du. Gizakiaren ontasun naturalaren gaineko fedea uste genezakeena baino hedatuago bide dago munduan zehar. Eta Uribek fede horrekin konektatu duela dirudi. Baina beste hainbatentzat —horiek ere asko samar izanik, *BNYB*-k jaso dituen iruzkin gaitzesgarriagoak aintzat hartuta—

¹² Uribe, *BNYB*, 43. or.

¹³ *Ibid.*, 105. or.

fedea horri ezin zaio hain modu xaloan eutsi, ezkututzen duenari muzin hain nabarmen eginda. Beste batzuek ez dugu jada *Bihotzarena* bezalako egia esentzialesan sinesten. Gure ikuskeran ontasuna, beste ideia guztiak bezala, kontzeptu zehatzezina da, unetik unera modu ezberdin batean interpretatuz baino ez duguna iraunarazten. Ontasuna pitzatuta dago, hala egon da beti, gaiztakeriarekin modu banaezinean nahasita. Ontasuna al da, eta ontasuna baino ez, adibidez, *BNYB*-k proposatu bezala gatazkak, desorekak zein desparekotasunak ez salatzea, jarrera ustez onbera horrek justizia erakartzeko biderik zuzenena izango delakoan? Justiziaz ari da benetan jokatzeko bidegabekeria baten aurrean ezikusia egiten duenak, nahiz eta hala egin bidegabekeria horri aurka egiteko modurik eraginkorrena dela uste duelako? Bistan da, injustizia baten aurrean ezer ez egitea ezin da ontasun-frogatzat hartu; ezer ez egite hori txarkeriatzat har daiteke, noski. Arestian pentsabide postmodernistatik ikasi bezala, justizia da gauza bakarra dekonstruitzerik ez dagoena, beti ere etortzeke izango dena, gertakizun. Hau da, ez dugu sekula aldarrikatzerik izango justizia erabatekoaz ari garela jokatzeko. Ontasun erabatekoaz ere ez. Gure ontasuna ezingo da *dyferentziala* baizik izan, bere baitan gaiztakeria izpiren bat edo beste ere, gutxienez, baduena. Ez dugu zertan ontasunaren ideia baztertu, baina ezin dugu xaloki onartu ontasun esentzial baten ideia, sinesgaitz agertu behar dugu horren aurrean ere. Ontasun perfektua ukatzea, bermea ez bada ere, baldintza ezinbestekoa da jokabide justuago batera hurbiltzeko aukerarik izateko. Uriberen *Bihotzak* ere txarkeriatik badarama bere baitan. Ez da egia gauza bat ideiak direnik eta beste bat bihotza. *Bihotza* ere beste ideia bat baino ez da.

BNYB-ren premodernismoak, beraz, mundu-ikuskerara *utopiko* bat proposatu digu, gizakiaren berezko ontasunak justizia unibertuala ekar dezakeelako fedean ardaztua. Hemen esentzialismo humanista horren mugak seinalatu lez, Ibai Atutxak ere errefusatu du ‘egiazko vs. gezurrezko’ oposizio bitarraren oinarrian Uribek eraikitako ikuspegi esentzialista. Baina nik Uriberen esentzialismoa giza ontasun erabatekoaren gaineko federa murriztu badut ere, Atutxak argudiatu duenez Uriberen esentzialismoak sostengatu egiten ditu bai egungo *status quo*

geopolitikoak, bai berorri eusten dioten botere hegemonikoak.¹⁴ Besteak beste, Atutxak dioenez *BNYB*-k onartu egiten du Euskal Herriaren subalternitatea, Uriberen lanak estatu espainiar eta frantziarraren nagusigoa etengabe justifikatu eta inposatu egiten omen duenez.¹⁵ Atutxak, hemen, Joseba Gabilondok eginiko ildo bereko kritikarekin bat egiten du, zeinaren arabera *BNYB*-k ez baitu euskal diferentzia benetan aintzat hartzen eta babesten, bazterrean uzten baizik: Uriberen nobelak indiferentzia erakusten omen du euskal diferentziaren gainean.¹⁶ Hau da, *BNYB*-k espainiar hegemonia onartu eta hauspotu egiten du.¹⁷ Uriberen literaturak nazioartera zabaltzean ere efektu berbera izango luke, alegia, Espainiaren osagai modura —zein Frantziarena— aurkeztuta, Euskal Herriaren subalternitatea munduaren aurrean berrindartzea.

Ez dirudi, ordea, *BNYB*-k atzerrian eragiten omen duen efektu hori hain sendoa denik. Sally Perret irakasle estatubatuarrak, kasu, argi azaldu digu berak ez duela Gabilondok seinalaturiko indiferentzia sumatu Uriberen lanean.¹⁸ Espainiarra barik hark nobela euskalduna irakurri duela dio, munduan barna *BNYB*-ri harrera berbera egin zaiola seinalatuz, hau da, Uribek ‘euskal idazle modura egindako lanagatik etxeko zein nazioarteko onarpena erdietsi’ duela.¹⁹ *Euskal* idazle modura. Perret-ek argudio teorikoak ere ematen ditu iradokitzeko *BNYB*-ren itzulpenek izan badutela atzerriko audientziengan euskal kultura zein nortasunari buruzko irudi parekideago bat sorrarazteko gaitasuna.²⁰ Gabilondok zein Atutxak darabilten marko teoriko-kritiko postestruturalistatik begiratuta ere, ez dago nire ustez batere arazorik onartzeko *BNYB*-k, arestian seinalatu esentzialismo *humanista* gorabehera, esentzia barik

¹⁴ Atutxa, *Kanonaren gaineko nazioaz*, gorago aipatua, ikus adibidez 121. or.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Ikus Joseba Gabilondo, ‘Indifference as Terror: On State Politics and Basque Literature in Globalization’, *Oihenart* 25 (2010), 217-240. orr. (232. orr.).

¹⁷ Gabilondok kritika berbera hedatzen dio Atxagaren lanari ere. Gogora bedi, bestalde, hauxe bera dela Ur Apalategik ere Atxagari eginiko kritika, aurreko atal batean ikusi dugun bezala.

¹⁸ Ikus Sally Perret, “Fish and Trees are Alike”. The Movement of Identity in Kirmen Uribe’s *Bilbao-New York-Bilbao*, *Hispanic Review* (2017ko negua), 23-45. orr. (34-5. orr.).

¹⁹ *Ibid.*, 26. orr.

²⁰ *Ibid.*, 28. orr.

aztarna modura barreiatzen ari dela euskal diferentzia munduan barna.²¹

Hori eta horrenbestez, *BNYB*-ren kontra Gabilondok eta Atutxak agerturiko kritikari aurka egin nahi diot berarekin dakarren euskal diferentziaren gaineko ikuspegi esentzialistagatik, hain zuzen ere. Uribek espainiar estatuaren aurrean omen daukan menekotasuna *BNYB*-ren azken eszenetako batean ETaren atentatu bati emandako tratamenduan dakusa Atutxak. Eszena horretan, narratzaileak deitoratu egiten du bere bizitzako urterik gehientsuenetan bortizkeria horrekin bizi behar izana. Indarkeria paramilitarra ere aipatuta, narratzaileak gehiegikeriak bi aldetatik egin zirela argitu egiten du.²² Atutxaren ustez, ordea, Uriberen asmo nagusia bi aldeetako indarkeria bainoago ETaren jarduera bera salatzea izan da. Atutxak argudio indartsua dauka hemen, euskarazko jatorrizkoan independentismoa ere biktima modura agertzen bada ere, gaztelaniazko itzulpeneko testuak ia ezkutatu egiten baitu errealitate eztabaidaezin hori.²³ Atutxaren ondorioa da *BNYB*-k ETaren indarkeria arbuiatzeaz gain, ‘neutralizatu egingo du[ela] independentzia eta autodeterminazioa estrategia politiko gisa proposatu dezakeen subjektu politiko euskalduna.’²⁴ Azkenik, horixe da Gabilondok eta Atutxak darabilten arrazoa Uriberen lana euskal diferentziaren aurrean indiferentea dela baieztatu eta horrenbestez gaitzesteko.

Erantzuna galdera sinple baten bidez has daiteke: ezin da euskal *diferentzia* zaindu eta iraurarazten saiatu independentista izan gabe?²⁵ Gabilondo eta Atutxari jarraituta badirudi ezetz, ezin dela. Baina esentziarik ez den heinean, ez dago esatea euskal diferentzia halako edo halako egituraketa politikori *berez* dagokionik. Euskal diferentziak izan litzakeen egituraketa politiko posible guztien espektroan ez dago bat ere besteak baino berezkoagorik zaionik, ez

²¹ Ikuspego honekin ere bat egiten du Perret-ek. Ikus “Fish and Trees are Alike”, 30. or.

²² Uribe, *BNYB*, 215-18. orr.

²³ Atutxa, *Kanonaren gaineko nazioaz*, gorago aipatua, 142. or.

²⁴ *Ibid.*, 146-7. orr.

²⁵ Honekin ez dut esan nahi Kirmen Uribe independentziaren kontrakoa denik. *Gure Esku Dagori* eskaini dion sostengu publikoak, bederen, ez du hala iradokitzen. Baina horren inguruan nola pentsatzen duen, azken batean, muntarik ez du goian garatzen ari naizen argudioan.

autonomia, ez konfederazioa, ez independentzia, ezta beste ezein ere.²⁶ Posible da, beraz —erabat zilegizkoa, gainera— euskal diferentzia zaindu eta iraunarazten saiatzea aukera horietako jakin baten aldekoa zein aurkakoa izatearekin batera, baldin eta onartzen bada, noski, aukera horietako guztiak direla zilegi. Atutxaren argudiora itzuliz, beraz, gakoa litzateke zer esan nahi duen ‘neutralizatu’ hitza erabiltzean. Izan ere, onar liteke *BNYB*-k independentismoa ‘neutralizatu’ egin duela, baldin eta horrek esan nahi badu *aintzat hartu ez* duela; ez, ordea, *BNYB*-k independentismoari *zilegitasuna kendu* egin diola esan nahi badu. Atutxak ez du azken hori frogatu. Gauzak horrela, ez dago baieztatzerik Uriberen lana indiferentea zaionik euskal diferentziari, hau da, Gabilondo zein Atutxaren salaketa desegokia gertatzen da. Areago, salaketa horrek beste aldarrikapen bat egiten du inplizituki, alegia, ez dagoela euskal diferentzia zaindu eta iraunarazten saiatzerik ezpada independentismoa ‘aktibatu’ egiten duen jarrera batetik, jarrera independentista batetik, alegia. Baina hori euskal diferentzia oso *telos* zehatz batekin lotzea da, estatu independentearekin, alegia. Hori euskal diferentzia esentzializatzea da.²⁷ Eta ez da hori bila gabiltzana.

NI POETIKO MODERNISTA:

*IRTENBIDE BAKARTZAT FANTASIA DAUKAN SINGULARTASUN-DESIRA*²⁸

Sortzaile oinazetu baten nortasun-bilaketa eldarniotsuari buruzko nobela ederra bezain aztoratzailea da Anjel Lertxundiren *Carla*.²⁹ Kontakizunak abiapuntutik sarrarazten gaitu

²⁶ Jacques Derridaren teorian oinarrituriko argudio horren azalpen baterako ikus Gorka Mercero, ‘Bernardo Atxagaren *Soinujolearen semea* (I): nazioari mugak non ezarri erabakitzearen ezinezkotasuna’, *Lapurdum XI* (2006), 241-270. orr. (265-6. orr.).

²⁷ Postestrukturalismoak erne jartzen gaitu botere hegemonikoen aurkako borrokan esentzialismoan erortzeak ekar litzakeen arriskuez. Atutxak berak badaki hori eta aipatu egiten du bere liburuan: ‘[...] proposamen apurtzailea, pentsamendu subertsiboa edota jarrera iraultzailea ere ezin direla azentu-bakarrekoak izan.’ Ikus *Kanonaren*, 24. or. Nago Uriberi indiferente jokatzearen salaketa eginda, Atutxak, hain zuzen ere, euskal diferentziaren zaintzan azentu-bakar bat daukala zilegitzat.

²⁸ Ni poetiko, erotiko eta politikoaren gaineko kapituluetan —3.a, 4.a eta 5.a, hurrenez hurren— ez ditugu lehendik zehaztutako mundu-ikuskerak *guztiak* jorratuko —premodernista, goiz zein berant modernistak eta postmodernista—. Hala, bereziki esanguratsuak iruditu zaizkigun nobelak aintzat hartzea hobetsi dugu. Edonola ere, kapituluotan mundu-ikuskerak esentzialistak zein antiesentzialistak badute gutxienez ordezkarri bana.

²⁹ Anjel Lertxundi, *Carla* (Donostia: Erein, 1989). Inflexio-puntu nabarmena da *Carla* Anjel Lertxundiren ibilbide

niaren bilaketa modernistaren gatazkan. Protagonistak, Rafael Gortari komikigileak, sorkuntza-krisi sakona bizi du. Jeinutasun artistikoari buruzko ideia erromantikoen sinesle, bere baitan ere, nonbait ezkutaturik, sortzaile guztiz aparta batek egon behar duela uste du, baina oraindik ez du nortasun artistiko erabat singular eta transzendente hori erdiesterik izan. Batetik hain egiazkotzat sumatutakoa ez zaio bestetik agerikoa egin. Modernismoak transzendentziaren ideiarengatik eraikitako paradoxa askaezin horietako batean gaude, beraz.

Aurrerabide modernoaren jardunbide ohikoari jarraiki, oroimenera jo du Gortarik, helburua erdiestea eragotzi dioten okerrak atzeman eta horiek konponduta ahalegin berri bati ekiteko. Diagnostiko horretan, Maxe gertatu da Gortariren iraganeko okerrak handiena, zazpi urtez bere neskalaguna izandakoa, alegia. Bere proiektu artistikoari aspaldian traba baizik izan ez zaiola sinetsita, beraz, Gortarik utzi egin du Maxe, eta erabat bestelako bizimodu bati ekin dio. Komikilariak iraganarekiko loturak erabat eten nahi izan ditu, hutsetik berriro abiatuta okerbide guztiak saihestu egingo dituelako esperantzaz.³⁰

Lertxundik eratu kronotopo modernistari dagokion legez, helmuga transzendente bateraino egin beharreko ibilbide modura irudikatu du Gortarik bere egitasmoa, bere sortzaile-esentzia, bere *ni poetiko* benetakoa erakutsiko dion ibilbide modura, alegia. *Itinerarioa* da hitz klabea, maiz agertua beste artista batzuekin urteetan izandako solasaldietan. Jomuga Itaka da, Utopia, alegia, Gortarik berak baliatu hitzetan esana.³¹ Bizimodua goitik behera aldatzen saiatuta ere, ordea, Gortariri arrunt nekeza egingo zaio aspaldian nozitutako ezina uxatzea: itinerarioaren ideian sinetsi egin nahi du, baina artista lagunek egin ohi zioten burlaren oroitzapena zama eramangaitza bihurtu zaio; Maxe ahaztu egin nahi du, baina iragan komuna

sortzailean, autoreak berak zein kritikari ugarik seinalatu bezala. Ildo horretan, Iñaki Aldekoa, kasu, honelaxe dio: '[Carla idaztean Anjel Lertxundi] bere iragan literarioa zalantzan jartzen duen prozesu batean murgilduta dago, aukera berrien bila. Prozesu horretatik garaile irten ziren bai bera eta bai euskal nobelagintza, oro har.' Ikus Iñaki Aldekoa, *Euskal literaturaren historia* (Donostia: Erein, 2008), 303. or.

³⁰ *Carla*, 5-6. orr. Maxek, ordea, Gortariren porrota beronen kemen- eta ausardia-faltan datzala uste du, eta bikote-harremana gabezia horiek estaltzeko aitzakiazat erabiltzea leporatu dio. *Ibid.*, 15-7. orr.

³¹ *Carla*, 13-4. orr. Zentzu horretan, *Carla* heziketa-nobela edo *bildungsroman* modura dago taxututa, *künstlerroman* modura zehatzago esanda, artista baten umotze prozesua baitu hizpide.

etengabe eta indar biziz ari zaio deika... *Baina* horiek guztiak galarazle dauzka, galarazle bakar, gainera, guztiak ere iragan ezabaezinetik behin eta berriro bere desira zapuztera etorrira. Kontakizunak gero eta ageriago uzten duenez, Gortariren ezina, azken batean, iragana bera da, iraganaren existentzia bera, alegia. Horrela, iragana guztiz atzean uztea ez da Utopia erdietsi asmoz baliaturiko estrategia hutsa; Gortariren Utopia iragana erabat gainditzea da, erabateko gainditze hori bera. Bestela jarrita, iragana *transzenditzea* eta ni poetiko *transzendentea* atzematea, biak ere behingoan jazoko lirartekeen gertakari bera eta bakarra zaizkio Gortariri. Esentzialismo modernoaren ondorioa da hori, noizean behin iragana oso-osorik arbuigarritzat hartu eta erabat ahaztera jo ohi duena.³² Edonola ere, hasiera batean, bederen, modernismoari berezkoa zaion *nahi eta ezinaren* artean harrapatuta dirau protagonistak.

Bitartean sorkuntza-lanean jarraitu du, diru-premiak bultzatuta, eta nekez ari da aurrera egiten. Sortu nahi duen istorio transzendentea huts egiten du Gortarik behin eta berriro. Istorio bat hasi, garatzeko zailtasunak aurkitu, bazterrean utzi, beste bati ekin... Ezinean ari da Gortari, aurrera eta atzera zikloak osatuz, aurkitutako arazoan aurrean hasierara itzultzen, jardunbide modernoari ohikoa zaion bezala. Ahalegin horietako batean, kasu, Gortari komikigileak Gortari izeneko margolari baten gaineko istorioa asmatzeari ekin dio, sorkuntzari berari buruzko gogoetari helduz, beraz. Istorio horretako Gortari pintoreari bost axola zaio bere ibilbide artistikoan zehar lortu duen arrakasta handia, bera beste zerbaiten bila dabil-eta. Bilaketa-saio berri modura, horrela, koadroak txikitu eta puskatan saltzen hasiko da, eta hala eta guztiz ere, arrakasta izango du. Gortari komikigileari, baina, istorioa areago garatzea zaila egin zaio eta beste arruntago batera lerratu da, detektibe-istorio batera, hain zuzen ere. Halako batean,

³² Ildo horretan, Gortarik ez dio iraganari *berezko* esangurarik lotzen. Geroa da *berezko* esangura har dezakeen bakarra, geroan bakarrik gerta baitaiteke ni esentzialaren aurkikuntza. Denborazkotasun teleologiko horretan, hartara, geroak erabakitzen du iraganari zein esanahi esleitu ahal zaion. Halaxe dio narratzaileak: '[m]iradore hartanxe irakurri zuen, eta baita azpimarratu ere, fantasia arabeskoez hornitutako liburu italiar batean, beti dela aldakor iragana, eta bidaiariaren lehena itinerario kunplituaren arabera bakarrik molda daitekeela. Eta orduan bakarrik ulertu.' *Carla*, 19. or.

detektibe-istorio horretako emakumezko pertsonaia nagusiari izena jartzerakoan, hain justu ere, atzera egin du Gortarik, ausartu gabe, neska izendatzea ekintza bereziki garrantzitsua bailitzan.³³ Une horretatik aurrera, aldaketa mantso bezain etengabea pairatuko du komikigileak. Emakumezko pertsonaia horren sorkuntza obsesio bihurtuko zaio, bere benetako ni artistikoa aurkitzeko azken aukera balu bezala, irrikatutako guztia pertsonaia hori egoki taxutzearen baitan balego bezala, alegia. Gortarik, azkenean, prozesu paranoikoa biziko du. Inguruko errealitatea ukatu ahala istorio horretako fantasian barneratuko du bere burua, gero eta sakonago, harik eta fantasia hori errealitate bakar bihurtuko zaion arte.

Gainbehera hasita, oroimena murriztuz doakio Gortariri. Artearen bideei buruzko eztabaidetan izandako solaskide orotatik, adibidez, itinerarioaren ideian sostengua eskaini zioten lagunak baino ez dauka gogoan. Maxerekin igarotako zazpi urteak ere, azkenean, guztiz ezabatu ditu, guztiz ahaztu. Iragana erabat gainditzea lortu artean, hala ere, oroimenak zama izaten dirau. Halako batean, kasu, argi adierazi du: '[...] deprimitu egiten nau nire iraganen arakatuz neu ez den beste Gortari bat aurkitzeak [...].'³⁴ Hori guztia baino adierazkorragoa da tradizio artistikoaren aurrean hartu duen jarrera apurtzailea. Plagioari izurriteari bezala dabilkio ihesi. Izan ere, ni sortzaile erabat singularra erdietsi nahi du Gortarik, eta besteren lanean oinarritzeari ni esentzial horren hondamendi hutsa deritzo. Bere lanak originala behar du izan, bakana, sekula ikusi gabea. 'Fotokopiarik ez', asmatu du Gortarik lelotzat, obsesionaturik daukan pertsonaiak guztiz berria izan behar duela sinetsita.

Halako batean, detektibe-istorioko neskari izen asegarria aurkitu dio: *Carla*. Hortik aurrera, atzera bueltarik gabeko bideari ekingo dio Gortarik. Topatu du, finean, itinerarioa. Carla da bere Itaka, Carla bere Utopia. Gutxika-gutxika, Carlari itxura ematen joango zaio, bidera ateratako oztopoak gaindituz, neskarekin amets eginez, gero eta benetakoago bihurtuz,

³³ *Carla*, 27. or.

³⁴ *Ibid.*, 49. or.

harik eta osorik marraztea lortu arte. Istant horrexetan, errealtatearekin artean zeuzkan lotura urriak erabat hautsi zaizkio. Erotu da Gortari. Carlarekin hizketan hasi da, fantasiako munduan zeharo murgilduta. Iritsi da, azkenean, Itakara. Guztiz utopikoak diren paisaien zerrenda deskribatzen du Gortarik orduan, bertara sarbidea izan duela iradokiz. Hainbat margolari famaturen obrak konparatu ere egiten du berak egindakoeekin: haienak indargeak dira; bereak sekula inon ikusi gabeak. Aurkitu du, hondarrean, bere artista-esentzia, bere ni poetiko benetakoa. Agertu da, finean, bere baitako jenioa.

Lertxundik, beraz, isiltasunaren poetikak baliatu ohi dituen imajinetara jo du ni poetikoaren inguruan *nahi eta ezin* modura sumatutako paradoxari erantzuteko: eromena, absurdoa, ezereza...³⁵ Gortarik eginiko hipotesia pentsabide modernoaren harikoa da: ni sortzaileak *faltsutzat* dauka bere jardun ohikoan erdietsitako umotasun-maila, ez baita aski erabat gailentzat hartua izan dadin; *egiazko* ni artistikoak arrunkeria orokorretik haratago egon behar du, bakar, *singular*, erabat bereizia eta bere sorkuntza-arloaren gaineko nagusigoa lortuta. Hipotesia, baina, kimera hutsa da, proiektatzen duen transzendentzia ez baitago lortzerik tradizio artistikoa, oroimena oro har, eta azken batean, errealtate oso-osoa ukatuz baizik, fantasia soilaren eremuan, alegia, errealtatetik erabat bananduta, non artea solipsismo ulertezin eta zentzugabea bihurtzen den, mundua argitzeko izan ohi duen asmoaz guztiz gabetuta. Ildo horretan, pentsabide postestrukturalistak azalpen ulerterraza eskaini digu singularitasun nozioak berezkoa duen paradoxari buruz. Singularra bere horretan absolutuki ezberdina dena da, absolutuki *beste* dena. Horrela, instantzia singularraren singularitasunak harreman paradoxikoa dauka instantzia orokorraren orokortasun edo unibertsaltasunarekin: alde batetik, singularra *bere horretan* ezagutu ahal izateko —bere singularitasunaz jabe gaitezen, alegia—, ezagutza-egitura orokorren pean hartu behar da, hots, hizkuntzaren pean; bestaldetik, baina, singularrak

³⁵ Zentzu horretan, *Carla* modernista berantiartzat hartu behar dugu, mundu-ikuskerak *apokaliptiko* batean ardaztua.

bere singularitasuna uxatzeko joera agertu ohi du ezagutza-egitura berberen pean egonda —ezagutu ahal izan badugu singularra ez da erabat singular edo *arrotz* izango, alegia—. Horrela, bada, ezagutza-egituren orokortasunak singularra posible eta ezinezko bihurtzen du aldi berean.³⁶ Horrek esan nahi du singularitasunik egon badagoen arren, ez dela inoiz singularitasun purua, hein batean edo bestean orokortasunez, arruntasunez kutsatuta dagoela beti ere. Singularitasun purua erabat arrotz, ulertezin, atzemanekin litzaigukeen eremuan legoke. Horra eraman du Lertxundik Gortari marrazkilaria, Carlarekin josteta duntsuan ari dadin.

Hori eta horrenbestez, balirudike Lertxundik ni poetiko zeharo singularraren posibilitatea ukatu egin duela *Carlaren* bidez, bere adiera hertsian kontzeptua ezinezkotzat jo duela, alegia. Halere, han hemenka eginiko adierazpenek argi erakusten dute Lertxundik ez duela ni poetikoaren ideia bazter utzi, behar-beharrezkoa izan zaiola baizik, bere jardun literarioaren gidari nagusi izan duela, are Lertxundi idazlea bere ni poetikoak bizi duela esan ahal izateraino ere. Hona adierazpen horietako batzuk:

§ *Ni poetikoaren kontua zeri esaten diozun ere zehaztu beharko zenuke apur bat.*

[...] *ni* poetikoa, berriz, pentsatzen eta sentitzen duen gizabanako horren jardueraren subjektu poetikoa da, hau da, bere buruari buruzko eta munduari buruzko ikuskera poetikoaren subjektua. [...] Zure ikuskera ez da nirea eta, idazle naizenez gero, nire sentiberatasunetik abiatutako nire ikuskera hori nire moldeetan eskaintzea eskatzen zait. Ez da besterik. “Ni ez naiz zu”, idazten nuen nire lehenbiziko liburu hartan, *Hunik arrats artean* delakoan. Ba, horixe.

§ *Ausartuko zinateke zure ni poetikoa nolakoa den zertzelatzera?*

Posible al da? Posible izatekotan, nire liburuetan espresaturik dago. Dakidana, bai, beste kontu bat da: *ni* poetiko hori espresa dadin, ezin dudala iruzurrik egin, *ni* poetiko hori nire baitan dagoela, ez beste inon, eta *ni* poetiko horri bizkarra erakusten diodan neurrian zerbait faltsua eskaintzen ari naizela irakurleari. Eta irakurleak, ez baita tontoa, antzeman egiten du noiz egiten zaion iruzur. Adibidez, idazleak bere inguruko politikoki zuzenari men egiten dionean. Adibidez, merkatuaren eskaerak gehiago kezkatzen dutenean *ni* poetikoaren baino. Adibidez, arriskurik hartzen ez duenean.³⁷

³⁶ Ikus Geoffrey Bennington, ‘Double Tounging: Derrida’s Monolingualism’, gorago aipatua.

³⁷ Hasier Etxeberria, *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan*, gorago aipatua, 174-5. orr.

Lertxundiren jarrera esentzialista da, argi eta garbi. Bere ustez, ni poetikoa jatorri bakar eta organikoa da, gainontzeko subjektuetatik ongi bereizia, ikuskera, sentiberatasun zein trebezia artistiko zehatz batzuen sorburua, benetakotasuna eta itxurakeria zorrotz banatzeko moduko irizpidea. Ikuspegi postmodernistan, ordea, subjektua ez du esentziak bizi, *dyferentziak* baizik, subjektua ere indar horrek esanahian eragindako ezberdintze- eta geroratze-mugimendu amaigabearen baitakoa baita. Alegia, subjektuak *bestetasuna* hartu behar du ezinbestez bere baitan: subjektua bera da eta aldi berean *beste* da. Horrek ez du subjektua erabat deuseztatzen. Horrek berrinskribatu egiten du subjektua *bestetasun* hori aintzat hartuta: *nia* bada zantzu identitarioak biltzen dituen gunea, baina ez dago *ni* hori bigarren pertsonako ezein *zutatik* guztiz zorrotz bereizterik; *nia* bada ikuskera, sentiberatasun zein trebezia artistiko jakin batzuen sortzaile, baina sorkuntza horiek guztiak esentzialak beharrea *dyferentzialak* izanik *bestetasunak* ahalbidetu dituela esan daiteke, *bestetasunak* ere sortu dituela, alegia, halako moldez, non *nia* sortzaile modura ez ezik, sorkuntza modura ere ulertu beharra dagoen; *nia*, azkenik, bada —edo izan daiteke, bederen— koherentzia- eta benetakotasun-proiektu baten euslea, baina *niak* ezinbestez bere baitan hartzen duen *bestetasuna* dela medio, proiektu hori zuzen burutzen ari den ala ez, koherentziari eta benetakotasunari ongi eusten ari zaien ala ez, alegia, auzi *erabakiezina* gertatuko da beti. Ez dago, beraz, Lertxundik irudikatu bezalako ni poetikorik. Horrek, atzera berriz, ez dio balio-apurrik ere kentzen bere lanaren bidez eskaini digun guztiari. Errealitatearen mugak esploratzeko bere ahalegin zintzoak edota euskara literarioa berritzeko bere jardun eskergak, besteak beste, marka singularra utzi dute jadanik, zalantza izpirik gabe, euskal literaturaren baitan, zinezko luxua dena gurea bezalako literatura batentzat. Baina marka hori ez da esentzia. Marka hori bestetasun eremuan utzitako arrastoa da. Arrasto onest, maratz eta bizigarria.

Batetik *Carla*-ri eta bestetik bere adierazpen publikoei erreparatuta, beraz, nola interpreta genezake Lertxundik ni sortzailearen inguruan hartutako jarrera? Aurrenean,

ezinezkotzat jotzen du; azkenetan, berriz, erabat funtsezkotzat. Itxura guztien arabera, ni poetikoa paradoxa askaezina zaio Lertxundiri, literatur modernismoak hain bereak dituen paradoxa horietakoa, alegia: bateko, instantzia hutsezin eta erabat gertagarri modura sumatzen da, baina errealitateak, besteko, ez du haren burutzapenik erakusten.³⁸ Itxuratze hori eraldatu ezean, noski, *nahi eta ezin* horien artean irautea beste irtenbiderik ez dago. Dena dela ere, hori guztia alde batera utzita, begi-bistakoa dena *Carla* eratzen duen desira da, ni poetikoa erdiesteko desira, alegia, Gortari komikigileak irrika sutsu eta eutsiezin modura bizi duena. Eta, Derridak dioen bezala, desira hori ez da inondik ere baztergarria, desira hori *izateko* desira baita, munduan nor izateko desira, alegia, eta horrekin batera mundua izendatu, ezagutu, bizigarri egiteko desira. Beste kontu bat da desira hori ezinbestez zapuztuta gertatu beharra, eta zapuzte hori ere onartzen ikasi beharra, postmodernismoak defendatu legez. Baina desira horri uko egitea atzeneko axolagabekeria litzateke, erabateko indiferentzian murgiltzea, heriotza besarkatzea, alegia. Horri guztiari buruz dihardu Derridak ondoko pasarte honetan, luzea izan arren, aski garrantzitsua iritzi baitiogu hona transkribatzeko:

Batasun baten, edo, azkenik, toki baten ametsari dagokionez: *Le Nouvel Observateur*-en, batean-bestean, idazketa idiomatiko baten ametsaz ari naiz, eta Premia deitzen dut; amets hori hondamendira kondenatuta dago betiko; batasun horrek eskurazekin dirau; horrek ez du esan nahi ametsa fantasia baino ez dela, itxurazkoa, une erantsia; ‘amets’ horrek hizketa eratzen du, idazketa, ahotsa, beronen tinbrea. Ez dago amets hori ez izaterik, berbera litzatekeen eta nolabait zatiezina litzakeen ahots huts-hutsean idiomatiko baten amets-desira hori. Amets horrek amets iraun beharra badauka ere, promesa —ametsaz beharrean hobe da promesaz hitz egitea— promesa, promesa den heinean, gertakizuna da, existitzen da; batasunaren promesa dago eta hori da desira abiarazten duena; desira dago. Desirak desira iraun beharra daukala esateak ez du desira galarazten, eta desira hizketa edota idazketa horien akuilu nagusia da. Hala, ametsaz hitz

³⁸ Lertxundi paradoxa horixe adierazten ari dela suma daiteke hitzotan, zeinetan Gortarirekin identifikatzen baitu bere burua: ‘[...] Marrazkilari hori ni ere banaiz. Liburu asko idazten nituen, ondo zihoakidan kontua, baina ez nengoen pozik, eta krisi horren aurrean norabide aldaketa baten beharra nuen.’ Benetako idazle bat bere zoroak bizi du, bere neurosiak, eta azkenean idazleak bere neurosia kontatzen du. "Carla"ko pertsonaiak ere eromenean bukatzen du: zoramen hori azken muturreraino eraman nuen liburuan, sortzailea bere pertsonaiekin identifikatzerainoko prozesua islatzearen.’ Ikus Estitxu Izagirre eta Ixiar Eizagirre, ‘Anjel Lertxundi. “Benetako idazlea bere neurosiak bizi du”’, *Argia* 1786 (2000-12-03), 26-32.orr. (27. or.).

egitea ez da gehigarri funsgabe batez hitz egitea; ‘amets’ horretan dago koska. ‘Amets’, ‘desira’ edo ‘mamu’ hitzak premia horren oinarrian zehaztu behar dira berriro, premia horren hausnarketaren oinarrian.³⁹

Lertxundiren amets eta desirak, bere mamu horiek, alegia, behar-beharrezkoak ditugu, beraz. Kontua da beroriek nola kudeatu. Kontua da *esentzia* modura, aldakuntzarik gabe gogoan hartuz, ni poetikoa obsesiboki eta behin betiko erdiesten ahalegintzen garen, ala betetzerik ez dagoen promes modura ulertuz, haren zerizanean aldakuntzarako tokia utziz eta obsesiorik gabe, ni horri *bestetasuna* poetikoki esploratzeko aukera ematen diogun. Ni poetikoa kudeatzeko bigarren modu horri, modu postmodernistari, alegia, erreparatuko diogu ondoren. Izan ere, modu horri atxiki zaio Bernardo Atxaga *Obabakoak*-en.

NI POETIKO POSTMODERNISTA:

‘AZTARNA’ ESTETIKO BATEN AUTOBEREGANATZEEN KATEA

Ezaguna denez, jatorrizko argitalpenean —hots, euskarazkoan— *Obabakoak* bi zati nagusitan banatuta dago: batetik, ‘basoko’ ipuinak, arestian aztergai hartu ditugunak; bestetik, *Azken hitzaren bila* izenburupean garaturiko kontakizuna, zeinean literatura fantastikoa —besteak beste— osagarri funtsezkoa izateaz gain, hausnarketa metaliterarioa ardatz nagusi bilakatzen den, Atxagak bere poetikaren giltzarriak bertan aditzera ematen dizkigularik. Alderdi poetologiko horiei helduko diegu ondoko orrialdeotan, *ni poetikoaren* aldaera postmodernista zertan den erakutsi asmoz.

Azken hitzaren bila-ko istorioa hiru argumentu-hari nagusiko bilbea da.⁴⁰ Lehenik, narratzaileak eta bere osaba literaturzaleak, azken honen Obabako etxean bilduta, hilero egin

³⁹ Jacques Derrida, ‘Dialanguages’, in *Points... Interviews, 1974-1994*, ed. Elisabeth Weber (Stanford: Stanford University Press, 1995), 132-55. orr. (136. or.).

⁴⁰ Hemen aintzat hartutako argumentu-hariok ez dira *Azken hitzaren bila*-k daukan egitura konplexu eta aberatsaren osagarrietako bat baino. Mari Jose Olaziregik egitura horren analisi ezin xeheagoa burutu zuen, elementu bakoitzaren adierazkortasuna zehaztasun handiz islatuz. Ikus Mari Jose Olaziregi, *Bernardo Atxagaren irakurlea* (Donostia: Erein, 1998), 70-4. orr.

ohi duten irakurketa literarioaren saio bat dugu kontagai, zeinera, oraingo honetan, narratzaileak lagun mediku bat gonbidatu duen. Horrela, irakurketa-saioan bertan zein bezperatik elkartuta narratzaileak eta bere lagun medikuak eginiko txango laburrean zehar aletuko diren ipuinen kontaketarako marko narratiboa eratzen da, Erdi Aroko literaturan zabaldu zen narrazio-egitura berezia gogoraraziz.⁴¹ Bigarrenik, narratzailea obsesionaturik daukan fantasia-itxurako misterioa eta berori argitzeko ahaleginak biltzen dituen argumentu-haria dugu, Atxagak, esan bezala, aurrekoarekin bilbaturik eskaini diguna. Misterioa duela gutxi piztu zaio narratzaileari, ia ahazturik zeukan eskola garaiko argazki bat tamaina handituan eskuratzean, hain justu ere. Izan ere, tamaina berriari esker lehen aldiz agerian geraturiko xehetasunen artean harriturik ikusi du Okerra deitzen zuten mutikoak musker bat daukala eskuan, aurreko ilaran eseritakoaren eskuineko belarritik hurbil-hurbil eutsita. Irudiak gogorarazitako bi gauzaren elkartzeak eragin dio narratzaileari bere harridura: batetik, muskerrak gizakion buruko muinen zaleak direlako mitoa, Obabako umeei gaztigu modura kontatu ohi zitzaiena belarretan lo geratzeak ekar ziezaiekeen arriskutik libratzeko, hain segur; bestetik, Okerraren aurrean eseritako haurraren istorioa, Albino Mariarena, alegia, eskolako argienetakoa argazkiaren garaian, baina handik aurrera motelduz joan zena pixkanaka, harik eta erabat ergelduta geratu arte. Okerraren muskerra Albino Mariaren belarritik sartuko ote zen zalantzak jota dauka narratzailea, misterioa burutik ezin uxatuz dabilelarik. Hirugarren eta azken argumentu-haria kontakizunaren hondarreko kapituluan gorpuzten da, *mise en abyme* egitura bidez ordura arte irakurri dugun guztia narratzailea amaitzen ari den idazkiaren edukia dela jakinarazten zaigunean. Narratzaileak aitortzen duenez, erabat bestelako asmoa zeukan idazkiari ekin zionean, baina jarraitu beharreko bideari antzik ezin emanda, asmo haren gauzapena geroratu eta geroratu beste irtenbiderik ez du izan, horren orde z Obabako irakurketa

⁴¹ Olaziregik *Mila gau eta bat gehiago* eta *Decameron*-a aipatzen ditu eredu modura. *Ibid.*, 73. or.

literarioaren ingurukoak kontatzea erabaki zuelarik. Hasierako asmo hark izenburua ematen dio *Obabakoak*-eko atal honi, eta honelaxe aurkezten digu narratzaileak:

Hitz bat aurkitu nahi nuen eta harekin bukatu liburua. Esan nahi dut hitz bakar bat aurkitu nahi nuela, baina ez edozein hitz, baizik eta erabakiorra eta esentziala izango zen hitz bat. Beste modura esanda, esan nahi dut Joubert bat izan nahi nuela, eta haren helburu berdina neukala: *s'il est un homme tourmenté par la maudite ambition de mettre tout un livre dans une page, toute une page dans une phrase, cette phrase dans un mot, c'est moi.*⁴²

Ikuspuntu postmodernistatik begiratuta, berehala identifika dezakegu narratzaileak bilaturiko hitz *esentzial* eta *erabakior* hori modernitatearen helbururik behinenarekin, *azken hitza* errealitatearen gaineko nagusigo kognitibo erabatekoaren metaforatzat hartuz. 'Azken hitza' adierazle transzendentala litzateke, gainontzeko adierazle guztien esanahia argitu eta finkatzeko gaitasuna izango lukeena. 'Azken hitza', bestela esanda, *azken egia* da. Narratzaileak, beraz, egia absolutua aurkitzeko ahalmena lotzen dio literaturari, modu horretan poetika modernistarekin bat eginez. Baina narratzaileak, finean, ez du azken hitzik topatzen, bere egitasmoa guztizko porrotean amaitzen delarik. Postmodernismoak azalpen erraza dauka porrot horretarako: hitz esentzial eta erabakiorrik, azken hitzik existitzen ez denez, narratzailea hasiera-hasieratik zegoen huts egitera kondenatuta. Azalpen berbera eman digu Atxagak ere, baina errazkeriari ihes eginez, muskerraren eta azken hitzaren hariak modu konplexu bezain zoli, eder eta iradokitzailean txirikordatu eta askaera bikaina eman dio *Azken hitzaren bila*-ri, bide batez errealitatearen izaeraz dauzkagun usteak zalantzan jartzera bultzatu gaituelarik, beste behin ere.

Okerraren muskerra Albino Mariaren belarrira sartu ote zen zalantzak hartaratuta, narratzaileak afera ikertzeari ekin dio. Bere harridura areagotuz, hipotesi fantastikoaren alde dauden hainbat ebidentzia aurkitu ditu: Albino Maria gorra da, ez du ezer aditzen eskuineko

⁴² Ibid., 387. or. Olaziregik zehaztu bezala, Atxagak aipatu idazlea Joseph Joubert frantsesa da (1754-1824).

belarritik, muskerrak sartzeko hartu beharko zuen bidetik, hain zuzen ere; narratzailearen lagun medikuak aurkitu duenez, gaitz tropikalei buruzko bibliografiak dokumentatuak dauzka halako kasuak, European sekula gertatu ez badira ere; osabarengana joan aurretik egin dioten bisitan, Okerrak musker harekin zer gertatu zen ez dakiela adierazi die narratzaileari eta bere lagun medikuari, hatz artetik ihes egin eta konturatzerako galdu egin zitzaiola, alegia...⁴³ Ondoren, Obabara gaueko iluntasun betean autoz iristear daudela, begi-kolpe iheskor batean narratzaileak eta lagunak Okerra ikusi dute errepede bazterrean, musker bat esku artean daukala. Horrek haren kontrako susmo txarrak berpiztu egin dizkie. Biharamunean, ordea, Okerrak berak eman die guztia argitu duen azalpena: desagertzeko arriskuan dauden animaliez arduratzen den elkarte bateko kidea da; berak muskerrak zaintzen ditu eta hor zehar zaurituta aurkitutakoak Obaban bertan daukan txabola batean sendatu eta askatu egiten ditu gero. Baina azalpenak ez du narratzailea asebate. Horrela, irakurketa literarioa bukatu eta lagun medikua tren-geltokira eramanez ondoren, Okerraren txabolara abiatu da. Ezustean, Okerra bera azaldu zaio, zeinak, bere kontrako errezeloan jakitun, haserre bizian giltzapetu baitu narratzailea txabolan, gau osoa bertan eta bakar-bakarrik igarotzera behartuz. Azken kapituluan askatzen da muskerraren inguruko istorioa. Azken hitza aurkitzeko egitasmo zapuztua aipatu ondoren, narratzaileak bere gainbehera intelektuala adierazten duten zantzuak aletzen ditu: gortu egin da, eskuineko tinpanoa hautsita daukalarik; haurrentzako liburuak beste ezer ez du irakurtzen, umeen modura gozatuz, gainera; arestian psikiatriko batera joan behar izan du osabak eramanda; aspaldian Albino Mariarekin ibiltzen da beste inorekin baino gusturago... Narratzailea erabat ergeldu da, alegia.

Aurrera egin baino lehen, ohar bedi *Carla*-ko Rafael Gortarik zein *Azken hitzaren bila*-ko narratzaileak proiektu bertsua hartu dutela beren gain, bien artean ñabardura batzuk ere egin

⁴³ Ikus daitekeenez, Atxagak fantasia sinesgarri bihurtzeko darabilen estrategia *Camilo Lizardin* baliatu berbera da, fantasiaren alde dauden arrazoizko datuak pilatzea, alegia.

daitezkeen arren. Azken batean, bi egitasmoetan ere, bere burua artearen bidez aditzera ematen duen ni poetiko batek —plastikoa bata, literarioa bestea— errealitatea mendean hartzea ahalbidetuko dion talaia transzendentea erdietsi nahi du. Lertxundirenean, xede hori burututa ni poetikoak lortuko lukeen *singularitasuna* da nabarmentzen dena; Atxagarenean, berriz, ni poetikoak bereganatuko lukeen ezagutzaren *orokortasuna*. Baina *Azken hitzaren bila*-n ere ni poetikoa helburu garbia da, narratzaileak eginiko formulazioan singularreko lehen pertsonak daukan garrantziak erakutsi legez: '[h]itz bat aurkitu nahi nuen [...]'; '[...] esan nahi dut Joubert bat izan nahi nuela, eta haren helburu berdina neukala: *s'il est un homme tourmenté par la maudite ambition de mettre tout un livre [...] dans un mot, c'est moi.*'

Muskerraren istoriora itzuliz, azpimarratu behar da lotura garbia ezartzen duela *Obabakoak*-en bi zati nagusien artean, 'basoko' ipuinak eta *Azken hitzaren bila*, alegia. Han, Camilo Lizardi ez zen gauza Javier basurde bilakatu zelako azalpenari uko egiteko, eta Esteban Werfellek bizitza osoan zehar eusten zion Maria Vöckelekin izandako solasaldi telepaticoa benetakoa izan zelako usteari; hemen, berriz, narratzailea ez da moldatzen bere fantasia azalpen arrazional baten bidez uxatzeko, eta obsesio horren erabat mende eroriz, erotu egiten da, muskerra burmuinean zinez sartu zaiola sinetsita. Istorio guztiok eskema semantiko berbera erakusten dute: subjektu arrazionalak ezin du bere burua sineskeriatik guztiz babestu.⁴⁴ Hortaz, 'basoko' ipuinek agertu mitoaren eta arrazoiaren arteko nahasketaz egin dugun irakurketa berberera jo dezakegu orain ere. Mundua *interpretatu* baino egin ez dezakegula baieztatzen duen postulatu postmodernista zaigu horretarako giltzarria, zeinak errealitatea bere horretan atzemateko ezintasuna egiaztatzen baitu, ezagutza absolutuaren ezina, alegia, halako gisaz, non gure ezagutza *ustez* arrazionalak irrazionaltasuna ere ezinbestez barne hartuko baitu, guk ere, oharkabea, *geure* mito eta sineskeriei eutsiko diegularik —beste mota batekoak, noski,

⁴⁴ Joseba Gabilondok, ordea, ez du ezein bat-egiterik ikusten *Obabakoak*-en bi zatien artean: 'Izan ere, bi zatiok oso erizpide eta klabe desberdinetan idatziak izan dira eta liburuaren batasunak bakarrik damaie erlaziorik [...].' Ikus 'Modernismoaren jarauntsia euskal literaturan. *Obabakoak*', *Egan* XLVI (1994-2), 17-62. orr. (20. or.).

‘arrazionalagoak’ nahi baldin bada, edo *ohikoagoak*, *onartuagoak*, besterik gabe—. Horren guztiaren jakitun, beraz, Atxagak errealitatearen izaera interpretatiboa islatzeko asmoz garatu ditu, hain zuzen ere, aipatu motibo fantastiko guztiak, Camilo Lizardiren haluzinazioa, Esteban Werfellen eldarnioa, eta baita *Azken hitzaren bila*-ko narratzailearen eroaldia ere. Giza ezagumenak berezkoak ditu muskerrak, hasieratik izan dira gurekin eta ez dugu sekula gure burmuinetik kanporatzerik izango.

Narratzaileak bi egoera psikikoren arteko gainbehera jasan du, bere sen onean egotetik eromen erabatekoan erortzera, alegia. Aurrenean, arrazoia lagun, ezagutza absolutua —hots, *azken hitza*— eta errealitatearen gaineko nagusigoa zeuzkan helburu; atzenean, mitoak kutsatuta, sineskeria onetsita eta fantasia absurdoaren menpean dirau. Baina arestiko argudioari jarraiki, Atxagak ez dizkigu bi egoera horiek aurkeztu beren arteko mugari zurrun euts diezaiozun, mugaren berezko lauso eta iragankorraz ohar gaitezen baizik. Narratzailearen ‘sen oneko’ egoera, beraz, ez zen hain sen oneko. Zeharo erotu aurretik ere, ‘sen on’ hura mitoak, fantasiak eta sineskeriak kutsatuta zegoen. Are gehiago, ordurako muin-muinean zeraman gaitza narratzaileak, bere ni poetikoaren euskarri, bizigarri eta bereizgarri nagusi gertatu beharko zitzaion egitasmoan gorpuztuta, hain justu ere: *azken hitza*. Horra narratzailearen mitoa, fantasia, sineskeria. Ez dugu zertan pentsatu muskerrak erotu zuela narratzailea. *Azken hitza* izan zen benetako erruduna, *azken hitza* lehenbiziko musker burmuin-jalea.⁴⁵

Hori eta horrenbestez, Atxagak errefusatu egiten ditu bai modernitatearen egitasmo nagusia —errealitatearen gaineko nagusigo kognitibo erabatekoa erdiestea—, bai berori oinarritzat hartuz literatura ulertzeko sorturiko modua, poetika modernista, alegia.⁴⁶ Literaturak

⁴⁵ Guztiz kontrara dakusa Joseba Gabilondok mugen inguruko auzi hau: ‘Beraz *Azken hitzaren bila*-k azkenean errealitatearen eta imaginazioaren arteko ordena modernoa berrezartzen du.’ Ikus ‘Modernismoaren jarauntsia [...]’, gorago aipatua, 37. or.

⁴⁶ Gure irakurketan, beraz, muskerraren zein *azken hitzaren* istorioek lotura organikoa dute bai elkarrekin, bai ‘basoko’ ipuinekin, errealitatea interpretazio baino ez delako ideiak guztiak ere egitura semantiko bakarrean biltzen dituelarik. Gabilondok, berriro ere, guztiz bestelako interpretazioa dakar. Haren ustez, *Azken hitzaren bila*-ko bi hariok ez dira adabaki narratibo hutsak baino, Atxagak liburuari bortxaz erantsi dizkionak modernismoarekin omen daukan zor intelektuala-edo aitortzeko asmoz. Eransketa hori dela medio, gainera, Gabilondok

—eta horrekin batera subjektu literarioak, hau da, ni poetikoak— ez dauka eskaintzerik munduari buruzko interpretazioak baizik, ezagutza transzendentea ezinezkoa izango zaiolarik beti. Errealitateak galarazi egiten du, behin betiko galarazi ere, modernismoaren proiektu utopikoa.⁴⁷ Ez, ordea, literatura bera. Literaturarik bada, baita transzendentzia oro behin ukatu ondoren ere. Utopia modernoaz gabetuta, edonola ere, literatura horrek ezaugarri bereziak izango ditu, Atxagak bere poetikaren ardatz bihurtu dituenak, *Azken hitzaren bila*-n gauzatu hausnarketa metaliterarioan erakutsi legez. Ezagutza transzendentea behin betiko galarazita zaion neurrian, kasu, literaturak ezinbestez hartu beharko du luzamendutan ibiltze amaigabearen eitea, *Azken hitzaren bila*-ko narratzaileak behin eta berriro adierazi lez.⁴⁸ Errealitatea interpretatzera mugatuta dagoen heinean, bestalde, literaturak aditzera emandako errealitateak nahitaez izaera sortua, asmatua izango duela onartu beharko da, izaera manipulatu, alegia. Horixe da, ziur aski, Atxagak atal osoari emandako egitura alfabetikoak oinarrian daukan arrazoi filosofikoa.⁴⁹ Azkenik, zerrenda poetologiko *ad hoc* honi amaiera emanaz, ‘azken hitza’ atzematerik ez badago, hau da, erabat berria, guztiz singularra, inoiz ere entzun gabekoa litzatekeen hitza existitzen ez bada, esan litekeen orok, hein batean bederen, dagoeneko esana egon beharko du, tradiziozkoa izan beharko du, alegia. Bestela jarrita, ez da sekula modurik izango tradizio literarioa erabat gainditzeko. Zentzuzko jarrera bakarra, beraz,

modernistatzat jotzen du *Azken hitzaren bila*. Ikus ‘Modernismoaren jarauntsia [...]’, 38-40. orr.

⁴⁷ Honainoko argudioa laburbilduz, *Azken hitzaren bila*-n Atxagak zera ematen du aditzera, ‘erreal vs. fikziozko’, ‘ezagutza vs. sineskeria’ edota ‘sen ona vs. eromena’ tankerako dikotomiak ez direla tinko sostengatzen, haien barne-mugak lausoak direlarik. Mari Jose Olaziregik, berriz, ‘mundua vs. literatura’ aurkakotasuna, bederen, tinkaturik gertatzen dela dio: ‘Irakurle eta idazlez beteriko mundu obabar honetan, literatura bera serioegi ezin dela hartu gogoratzen zaigu, bestela, Quijoteari eta liburuko pertsonaia nagusiari gertatu zitzaizen moduan, eromena izan baitaiteke zilegizko irtenbide bakarra.’ Ikus *Bernardo Atxagaren irakurlea*, gorago aipatua, 128. or. Ildo bertsutik argudiatu du Iñaki Aldekoak ere Atxagak muga garbia marraztu nahi izan duela eromenaren eta jakinduriaren artean, bi kontzientzia-egoera horien ordezkartizat aurkeztuz *Azken hitzaren bila*-ko narratzailea eta beronen osaba, hurrenez hurren. Ikus ‘*Obabakoak* hamargarren urtemugan (1988-1998). Abangoardiatik Villamedianara’, in *Mendebaldea eta narraziogintza* (Donostia: Erein, 1998), 177-98. orr. (182-3. orr.).

⁴⁸ Ohar bedi literatura ezaugarritzeko modu horrek bete-betean egiten duela bat Derridak *dyferentzia* aditzera emateko darabilen moduarekin, *dyferentzia* esanahian ezberdintze- eta geroratze-mugimendu amaigabea eragiten duen indarra baita.

⁴⁹ Ezaguna denez, *Azken hitzaren bila*-ko ipuinen izenburuek ordena alfabetikoa jarraitzen dute. Olaziregik ere Atxagaren antiesentzialismoarekin lotzen du egitura hori: ‘[e]sentziantan eta egia orokorretan sinesten ez duen mundu honek sorketa (eta irakurketa) literarioa modu ludikoan aurkezten digu.’ *Ibid.*, 71. or.

erabateko gainditze horren ildoko ahalegin oro baztertu beharreko burugabekeriatzat hartzea izango da, horrekin batera *plagioa* literaturaren ahalbide *berezkotzat* ez ezik, *nahitaezkotzat* ere onartuz.⁵⁰ Originaltasuna hilda dago, erromantikoek itxuratu zuten moduan, behintzat.⁵¹

Hortaz, balirudike literaturak amets aienatu baten hausterre ilaun eta bizigabea izatera mugatu beharra daukala. Izan ere, bere luzamendutan ibiltze, errealitatearen manipulatzeko zein tradizioaren plagiatze nahitaezkoek literatura jardun antzu, iruzurti eta errepikakor soiltzat jotzera eramán gintzakete. Hala eta guztiz ere, *Obabakoak*, denok suma dezakegunez, literaturaren onartze tinko, sinestun eta itxaropentsua da. Zail da, izan ere, ipuin onak, esaterako, ‘bano, faun eta alfer’ gertatzea; horren ordeztu, ‘esanguratsua den harekin jokatu’ ohi dute, heriotza, maitasuna edota bakardadea bezalako ‘gai eternalen inguruan’, alegia, gure bizi-espereintzia argituz, gure aurreiritziak kolokan jarritz, gure obsesioak leunduz, poza, harridura zein kontsolamendua ekarriz...⁵² Hitzen ahalmena, izan ere, ‘infinitoa da, nahi den guztia egin liteke beraiekin’, *Azken hitzaren bila*-ko narratzaileak bere ipuinetako batean dioenez.⁵³ Baina Atxagak eginiko onartze esplizitu horretatik haratago, esanguratsua goa iritzi behar zaio *Obabakoak*-ek gauzatu onartze implizituari, literaturaren *izateko baldintzaren* beraren onartzea baita, literatura posible egiten duen indarrarena berarena, alegia, zeinak gertaleku baldintzatua

⁵⁰ Atxagaren adierazpen batzuk jasoz Olaziregik dioenez, ‘originaltasuna ezinezkoa ez ezik funtsik gabekoa ere kontsideratu du asteasuarrak [...]’ *Ibid.*, 118. or.

⁵¹ Derridak adierazi eta Derek Attridge-k iruzkindu bezala, literatura ez da esentzia, literaturaren identitatea —*literaturtasuna* deitu ohi duguna— ez da esentziala, diskurtso literarioa ezin delarik zehatz-mehatz ezberdindu beste ezein diskurtsotatik. Halere, literatura badago egon, baina ‘aztarna’ modura, postmodernismoak edozein identitateri buruz esandako konplutuz, alegia, ez duela koherentziarik lortzen ez bada ondoz ondoko autoberegantzeen kate baten bidez, hots, bere burua behin eta berriro erreberrituz edo erreplikatur. Literatura, beraz, ez da ‘aztarna’ baten inguruan luzaturiko tradizioa baino, zeinak bizirik irauteko bere burua ‘literatura’ deitzeko eskubidea etengabe berritu egin behar baitu, bere burua erreplikatur. Ikus Derek Attridge, ‘Introduction: Derrida and the Questioning of Literature’, in Derek Attridge (ed.), *Jacques Derrida. Acts of Literature* (London & New York: Routledge, 1992), 1-29. orr. (5-6. orr.). Atxagaren poetika bat dator esandako horrekin guztiarekin. Azken hitza ezin duenez aurkitu, literatura batetik interpretazioak ematera eta luzamendutan ibiltzera mugatuko da eta bestetik esentziarik gabe geratuko. Esentziak gabetuta, literaturak ezin du arestian aipatu motako identitatea besterik izan, alegia, bere burua erreplikatur iraun. Horregatik, berriro ere, luzamendutan ibili beharra. Horregatik, halaber, plagiatzeko beharra. Bestalde, literatur sorkuntzan oinarrituriko ni poetikoak ere ildo bereko identitatea erdietsiko du. Honek guztiak azaltzen du azpiatalari eman diogun izenburua, beraz. *Ni poetiko postmodernista: ‘aztarna’ estetiko baten autoberegantzeen katea*.

⁵² *Azken hitzaren bila*-ko narratzaileak eta bere lagun medikuak ipuin onen ezaugarriak analizatzean esandako gauzak dira goian aipatuak. *Obabakoak*, 217-8. orr.

⁵³ *Ibid.*, 280. or.

eratzten duen literatura jardunaldi berean ezindu eta ahaldun modura erne dadin. Literatura, azken batean, esanahi-sorkuntza baita, eta ondorioz, esanahi-sorkuntza oro ahalbidetuaz batera baldintzatu ere egiten duen *dyferentziaren* indarrera makurtu beharra dauka, *dyferentziak* esanahian eragiten duen ezberdintze- eta geroratze-mugimendu etengabera, alegia. *Dyferentziak* eragotzi egiten du erreferentea oso-osorik eta barne-diferentziarik gabe bere baitan hartuko lukeen adierazlea, Atxagak ‘azken hitza’ deitu duena. Literaturak ez dauka ‘azken hitza’ aurkitzerik, hori da bere ezina. Baina, aldi berean, *dyferentzia* da gure errealitate-irudikapenak etengabe berregituratzea ahalbidetzen diguna, oso, batu, purutzat geneukanaren baitan diferentziak aurkituz —arrazionalaren baitan irrazionala, kasu— edota ezberdin, bereizi, nahastezintzat geneuzkanen artean loturak ezarriz —mitoa eta arrazoia, esaterako—. Literatura *berregituratze* horiek garatzeko bideetako bat da, hori da bere ahala. Horrela sorturiko errealitate-irudikapenak gero eta fidelagoak izan dakizkioke lengoaiak inoiz zehatz-mehatz agertzerik izango ez duen errealitate *dyferentzialari*. *Obabakoak*-en etengabe seinalatzen zaigu errealitatea interpretazioa delako ideia, ugariak dira, oso, arrazionaltasunaren muga hautsita beste errealitate bat besarkatzen duten pertsonaiak, mugaz bestalde betiko irauteko, mugaren bi aldeetan artean zangalatrau geratzeko zein mugaz alde honetara berriro itzultzeko izan.⁵⁴ Geure mundu-ikuskeraren berregituratze asmoarekin lotu behar da, hain segur, errealitatearen eta fantasiaren arteko muga zalantzan jarritz Atxagak eginiko esplorazio irmo, sakon eta jarraitua. Izan ere, faltsu, irreal edota irrazionaltzat daukaguna uste baino egiazko, erreal edota arrazionalagoa gerta liteke, akaso. Baita alderantziz ere, noski.⁵⁵ Hori guztia iradokitze gaitasuna du literaturak, *Obabakoak* bera erakusgarri. Gaitasun hori daukan heinean gertatzen

⁵⁴ Lan honetan zehar aintzat harturiko Camilo Lizardi, Esteban Werfell eta *Azken hitzaren bila*-ko narratzaileaz gain, beste hauek aipa litezke, gutxienez: *Post tenebras spero lucem*-eko maistra, Villamedianako Carlos Garcia nanoa, Hans Menscher pintorea, Klaus Hanhn eskizofrenikoa, Margarete arreba jantziez trabesti bihurtutako Heinrich...

⁵⁵ Aspaldi adierazi zuen Atxagak literatura fantastikoak bere ustez errealaren eta irrealaren arteko muga kolokan jartzearekin daukan lotura estua: ‘[...] niretzat, literatura fantastikoa erreal / deserreal bikotearen muga onartzeke egiten edo irakurtzen den hura duk [...]’ Ikus Bernardo Atxaga, ‘Literatura fantastikoa’, *Jakin* 25 (1982ko urri-abendua), 68-85. orr. (70. or.).

da *Obabakoak*-en literaturaren onartzea. Jardun antzu, iruzurti eta errepikakor ordezt literatura emankorra, egiazkoa eta sortzailea izan baitaiteke.

‘Ez noa argirantz, iluntasunak bultzatzen nau’, idatzi izan du Atxagak.⁵⁶ Izan ere, ez dago itsasargi batek ontziak nola, gu hala gida gintzakeen argitasun-iturbururik. Baina argudiatu bezala, ilunbeak argitu egin daitezke, pittin bat baino ez bada ere. Nola? Gure errealitate-irudikapenak *berregituratuz*, hain zuzen ere. Oroimen-lana da hori, Atxagak *Obabakoak*-en bidez burutu duena bezalakoa, oroimen kulturala zein tradizio literarioa atxikiz, ‘basoko’ mundua zein literatur plagioa aldarrikatuz, alegia. Ez ditugu sekula ilunbeak erabat argituko, muskerrak ibiliko zaizkigu beti buruko muinetan barrena. Baita ni poetikoari ere. Ez dago, beraz, ni poetiko esentzialik. Baina ni poetikoak beti sortu ahal izango du poesia. Eskerrak muskerrei.

⁵⁶ Bernardo Atxaga, *Lekuak* (Iruñea: Pamiela, 2005), 18. or.

Amodioan eraturiko nitasuna: ni erotikoa

NI EROTIKO PREMODERNISTA: “MAITATZEN IKASI DUENA NAIZ”

Hilobi-profanazioa krimen larria da. Zendutakoaren duintasunaren bortxaketatzat hartu ohi da, haren senide eta lagunentzat traumatikoa gertatuz. Halere, maiz desehorzketak, hain zuzen ere, oroimen traumatikoak baretzeko egin ohi dira, hildakoaren inguruan ebatzi gabe geraturiko zerbaiti berriro heldu, erantzun egokia eman eta behin betiko oreka ezartzeko, alegia. Mota batekoak zein bestekoak dira Ramon Saizarbitoriaren *Gorde nazazu lurpean* bildumako istorioek *leitmotiv* bateratzaile modura kontagai hartutakoak.¹

Oroitze-ekintza modura dago taxututa, hain zuzen ere, bilduma horren baitako *Rossetti-ren obsesioa* nobela laburra.² Juan Martin protagonistak, idazle euskaldun arrakastarikgabeak, azken aldian izan dituen bi maitasun-esperientziak birpasatzeari ekin dio, bizipen horiek ulertu eta bere buruarekiko kontuak garbitu asmoz. Izan ere, harreman horietan erakutsi duen jokaera patetiko bezain miserablea dela medio, Juan Martinek ezin du bere buruarekin etsi, ezin du bere burua onetsi, galdu egin du, alegia, nork bere burua onartzeko behar izan ohi den gutxieneko koherentzia. Nortasun zentzuzko eta onargarri baten beharrak akuilatuta, Juan Martin bere jokaeraren azalpen arrazoizko eta koherentea osatzeko ahaleginari lotu zaio. Prozesu horretan aurkituko du, finean, bere obsesio eta ezdeuskeria ororen sorburua, ordura arte oharkabean bizi izandako trauma, alegia.

Beste hainbatetan bezala *kontatzearen abentura* lehenetsiz, Saizarbitoriak *in extrema res* ekin dio kontakizunari, istorioaren askaera aurkeztuz, alegia: Juan Martin atsekabe erabatekoan dago murgilduta, Victoriaren maitasunak betiko ihes egin diola behin ohartuta.

¹ Ramon Saizarbitoria, *Gorde nazazu lurpean* (Donostia: Erein, 2000)

² Ramon Saizarbitoria, *Rossetti-ren obsesioa*, in *Gorde nazazu lurpean*, 65-226. orr.

Halaber, hasieratik suma daiteke Juan Martinek oroitze-ekintza eraginkorra burutu eta onartzeko moduko nia berreskuratuko duela, ohartuki aipatzen baitu behin eta berriro zein den egin duen oker latza: ‘Orain, beranduegi jada, betirako galdu dudala dakidanean, argiago ikusten dut buru eta bihotz maite nuela, eta berari ere ni axola nintzaiola; horretaz ere ziur bainago. Begi bistakoa iruditzen zait orain, besterik gabe, nire sentimenduak azaldu behar nizkiola: “zutaz maitemindurik nagoela uste dut, Victoria”, hitz horiexek erabiliz.’³ Maitasun-adierazpen xume hori egiteko ezgaitasuna izan da Juan Martinen okerrik erabakiorrena, ezintasun hori delarik bestalde, bai bere gainontzeko jokaera pattal guztien ordezkariarik esanguratsuen, bai jokaera horien guztien iturburu den traumaren sintomarik petralena. Xalo jokatu beharrean, Juan Martinek Victoria liluratuko zuen formula ziur eta erabatekoaren beharra sentitu izan du. Horregatik saiatu da berreskuratzen urtebete lehenago Eugeniaren aurrean arrakasta neurrigabea ekarri zion izkribua, zeharo ahaztuta zeukana. Baina obsesio zoro bilakaturiko izkribuak, hain zuzen ere, guztiz kontrako efektua izan du: Victoria betiko galaraztea, alegia.

Obsesioa harira ekarrita, istorioaren ardatz semantiko nagusia seinalatu dugu. Izan ere, kontakizunaren hasieran bertan, Juan Martinek neurotiko obsesibotzat aurkeztu du bere burua, Sedano lagun psikoanalistak egin ohi dion ohartarazpena onartuz. Izenburuak aditzera eman bezala, nobela hau obsesio bikoitz baten istorioa da, Juan Martinena batetik, eta beronen jokaeraren eredu modura aurkezten zaigun Dante Gabriel Rossetti XIX. mendeko margolari ingelesarena bestetik. Obsesio horren nondik norakoak azaldu beharko ditugu beste ezertara jo aurretik, beraz. Horretarako, nahitaezkoa zaigu Mari Jose Olaziregik argitaratu irakurketa konparatzaile-psikoanalitiko oinarritzat hartzea, Saizarbitoriaren testua ezin xeheago argitzea lortu baitu bere edukia testuz kanpoko bi iturri nagusirekin harremanean jarriz, hots, Rossettiren

³ *Rosetti-ren obsesioa*, 68. or.

garaiko artea zein giro soziokulturala batetik, eta neurosi obsesiboaren ezaugarri kliniko nagusiak bestetik.⁴

Juan Martinen gaitzaren sintoma nagusia Sedano lagun psikoanalistak ematen du aditzera argi eta garbi: [o]bsesiboak, bestearekin elkartzeko unean, porrot egiten du.⁵ Horixe erakutsi diote Juan Martini aipatu bi maitasun-harremanek amaieran: bestearen desirari desirarekin erantzuteko daukan ezgaitasuna, harremana bera ezartzeko daukan ezina, bere funtsezko bakardadea. Neurosi obsesiboaren ezaugarri nagusia omen da ezinezko desira, desirari nola edo hala ihes egiteko joera, alegia.⁶ Istorioaren giltzarria, baina, joera horren kausa da, sintoma eragiten duen gaitza, neurotiko obsesiboa desira arbuiatzera bultzatzen duen mekanismoa. Nobelaren klimax narratiboa gauzatzen duen sekuentziaren hasierako eszenak adierazten digu gaitz hori zein den. Juan Martin Eugeniarengana joan da hamabi lerro eskaseko idazki arrakastatsua berreskuratu asmoz. Maitale-ohiak idazkia kiribildu, bere aluan sartu eta Juan Martin bertatik ahoa erabiliz jasotzera behartu nahi izan du. Juan Martinek alde egin du, nazka-nazka eginda. ‘Kastrazioaren ikusmenaren aurrean horrorea sentitzen du Juan Martinek, kastrazioak hori irudikatzen baitu: gabezia, eta gabezia hori onartuz bakarrik desira baitaiteke’, Olaziregik azaldu digunez.⁷ Juan Martinek ez du oraindik kastrazioa barneratu, ez du oraindik onartu izaki gabetua dela, ez dela osoa, ez dela betea, alegia. Hori da bere trauma, hori da oharkabean bere baitan daraman gaitza. Horregatik ihes egiten dio desirari, horregatik egiten du porrot bestearekin elkartzeko unean.

Juan Martinek, horrela, izaki *osoa* ez izateari dion izuaren mende jokatu izan du. Victoriarekiko harremanean zehar izandako jarrera, kasu, elkar ezagutzean Juan Martinek erakutsitako trakestasun irrigarritik hasi eta elkarri agur esan zioten azken aldian izandako

⁴ Mari Jose Olaziregi, ‘Ramon Saizarbitoria: obsesioez haratago literatura’, *RIEV* 49, 2 (2004), 521-49. orr.

⁵ *Rossetti-ren obsesioa*, 80. or.

⁶ Olaziregi, 542. or.

⁷ Olaziregi, 547. or.

jokabide teteleraino, Victoriak edozein unetan errefusatu egin zezakeelako beldurrak markatuta egon da. Victoriak arbuiatu izan balu, Juan Martinek emakume harentzat aski ez zela pentsatu beharko zuen, gabeziaren bat zeukala, eta horixe zen, izaki osoa ez zelako ideia, alegia, Juan Martinek eraman ezin zezakeena. Hala, tentu handiz saihestu zituen Victoriaren gaitzespena ekar zezaketen aukera guztiak. Horregatik ez zion sekula ere egin hasieran aipatu maitasun-adierazpen xaloa, porrotaren beldur zelako. Juan Martinek berak esan bezala: ‘Berarekin nengoenean, ordea, hain nengoen beldurtuta egin edo esaten nuen edozer gaizki hartu, eta desengaina nezakeelako, non liluratuko zuen formula ziur eta erabatekoaren beharra sentitu bainuen; “maite zaitudala uste dut” eta antzekoak baino gauza tinkoago eta originalagoa batez ere.’⁸ Formula hori Eugeniari behin idatziriko hamabi lerroetan gauzatua zegoela uste zuen, hala sinetsarazi zion, bederen, idazkiak Eugeniarengan izan zuen eragin itzelak, emakumea seko maitemindurik geratu baitzen oharra irakurrita, ordura arte interesa baino gehiago ezaxola agertu izan bazuen ere. Juan Martin idazlea zela jakin zuen unetik beretik, ohar famatua jaso baino dezente lehenagotik, alegia, Eugeniak beti goretsi izan zuen idazle jarduera, modu neurrigabe samarrean, idazletza erabat idealizaturik zeukala erakutsiz. Horrek, ezbairik gabe, Juan Martinen egoa elikatu egingo zuen, izaki berezia zela sentiaraziz: ‘[i]zan daitekeen dohainik handiena da idazteko gaitasuna’; ‘qué maravilla poder escribir, poder expresar tus sentimientos’; ‘[a] ver cuándo puedo leer algo tuyo’; ‘a ver cuándo me escribes algo’...⁹ Eugeniak adierazitakoen aurrean, Juan Martinek ez zuen bere osotasun-fantasia kolokan jarrita ikusten. Eugenia ‘konkistatu’ ondoren, bere egoari nahikoa jana emanda, alegia, Juan Martinek ez zion sekula kasu gehiagorik egin, erabat mespretxatuz harengandik jasotako deiak eta abar. Gauzaki bihurtu zuen Eugenia, eta gauzaki modura tratatu zuen urtebete pasata idazkia

⁸ *Rossetti-ren obsesioa*, 68. or.

⁹ *Ibid.*, 81., 86., 90. eta 92. orr., hurrenez hurren.

berreskuratzeko beragana jo zuenean ere, bere benetako asmoa jakinarazi gabe, engainatu nahian.

Gauzaki modura tratatu zuen Dante Gabriel Rossettik ere bere emazte Elizabeth Siddal. Olaziregik erakutsi bezala, XIX. mendeko margolari ingelesek garatu emakume-ikonografiak garai viktoriarrean nagusitu zen ideologia falozentrikoa berretsi eta indartzeko helburua zeukan, emakumea gizonaren esanetara jarritako zerbitzari huts bihurtuz, gizonezko egoa elikatzeko bitarteko soil, alegia. Horrela, narzisismo matxista horrek, batetik, bere nagusigo-nahiari doi zegozkion emakume otzan, etxetiar, bizitza publikorik gabeak irudikatu zituen, eta bestetik, garaiko moral erlijioso estuak gaitzetsiriko desira erotikotik bere burua babesteko moduko emakume ahul, zurbil, birjina itxurakoak: ‘[s]enar viktoriar askorentzat, emazte gaixoa, zurbila, Jainkoaren eta gizartearen aurrean bere izaera garbia frogatzen zuen izakia zen.’¹⁰ Gabezia oro ukatuta, betetasun eta ahaltasun guztizkoen jabeak bailiran irudikatu nahi izan zuten gizon viktoriarrek beren burua. Juan Martinen modura, haiek ere ez zuten kastrazioa behar bezala barneratu, haiek ere ihes egiten zioten beren burua izaki gabetutzat hartzeko aukerari. Narzisismo horren erakusgarri deitoragarria da Rossettik bere emazte Elizabeth-ekin izandako jokaera. Elizabeth-ek bere buruaz beste egin zuen ezkondu eta hogeitahilabetera, Rossettirekin izandako bizimodu penagarri, zoritxarrekoak bultzatuta, ziur aski. Senarrak argitara gabe zeuzkan poemak lurperatu egin zituen zerraldoan sartuta, Elizabeth-i eskainitako hondarreko maitasun-froga modura, antza. Handik zazpi urtera, ordea, poema haiek argitara emateko irrika sentitu eta ez zuen zalantzarik egin emaztearen gorpua lurpetik ateratzeko agintzerakoan. Bere loria literarioa emazte leial izandakoaren betiereko atsedenen gainetik zegoen, noski.¹¹ Saizarbitoriaren nobelako Victoriak behin eta berriz adieraziko dio Juan Martini egintza horrek eragiten dion higuina, mespretxu nabarmenez errepikatuz Rossetti *miserable* hutsa izan zela.

¹⁰ Olaziregi, 537. or.

¹¹ Ironikoki, poemok oso kritika txarrak jaso zituzten Rossettik argitaratzean.

Gabeziari, inperfekzioari dion beldur berbera suma daiteke, azkenik, Juan Martinek bere idazkien aurrean hartu ohi duen jarrera obsesiboan. Ordenagailuan idatziriko zerbait deskuiduan galduz gero, kasu, ‘ezabaturikoa dena delarik ere —lerro huts bat, hitz soil eta arrunta, gutun baten burua bera, “adiskide, bi hitz besterik ez” eta antzekoak—, ordeztu ezina’ iruditzea gertatu ohi zaio Juan Martini, galdutakoa ‘inspirazio argitsuenaren emaitza bailitzan.’¹² Parisko hotel batean galdu zitzaion nobela-eskuizkribuaz, halaber, Juan Martinek testua galtzeko desioa izan zuela aitortzen du, oharkabeko desioa izan arren, zergatik eta argitaratzetik babesteagatik, ‘irakurlearen sen kritikoaren eskutan’ ez uzteagatik, alegia.¹³ Arrakastarik batere gabeko idazlea izan arren, Juan Martinek ezin dio ihes egin bere buruaz irudi idealizatu bat atxikitzeko beharrari, beldur ikaragarria baitio idazle zein pertsona modura arrunt, gabetu, inperfektu gertatzeari. Eugeniaren mirespen neurrigabeak elikaturiko irudi idealizatu horrek sinetsarazi zion harekin behin baliaturiko testu berez arruntak efektu liluragarri berbera sorraraziko zuela Victoriarengan ere. Baina Victoriari inpresio eskasa eragiteko beldurra iragarlea gertatu zen, Juan Martinek kosta ahala kosta ekidin nahi izandako horixe bera ekarri baitzion azkenean bere jokaerak, zinez maite zuen emakumearen begietara txepel, makal, erabat ezdeus agertzea, alegia. Euskal nobelagintzak eman duen eszenarik gogoangarrienetako batean, Juan Martin Madrilgo hotel batean Eugeniarekin eginiko hitzordura agertu da bere izkribu liluragarria berreskuratu asmoz; bertan, izugarritzko umiliazioa jaso eta ihesari ekin dio hoteleko korridorean barna; ezustean, Victoria ikusi du korridorearen beste muturrean, aldi berean mendeku-gosea artean berdindu gabe zeukan Eugenia oihuka hasi zaionean, korridorera aterata bera ere: ‘¡A dónde vas, miserable; te olvidas esto!’ Eszena gogoratzean Juan Martinek egoki seinalatu bezala, Eugeniak ‘miserable’ oihukatu zuen,

¹² *Rossetti-ren obsesioa*, 70. or.

¹³ *Ibid.*, 74. or.

Victoriak Rossettiz erabili ohi zuen hitz berbera, alegia. Juan Martinek ihes egin du hoteletik, bere maitasun-ametsa zeharo suntsitu zaiola jakitun.¹⁴

Victoriarekiko harremanean jasotako porrota, baina, arrakasta bihurtzeko moldatu da hondarrean Juan Martin. Madrilgo hoteleko eszenak bere traumari aurrez aurre begiratzera behartu du, eta gai izan da, behingoz, han gertatutakoari ez ikusia egin gabe bere arazoaz jabetzeko. Hala, oroitze-ekintza Juan Martinek trauma gainditu egin duelako seinale argiekin bukatzen da: ohartu da bere hitzek ezin dutela ezein betetasun idealik gorpuztu; jabetu da Eugeniagandik obsesiboki berreskuratu nahi izandako oharra zinezko maitasun-adierazpena ordez bere nartzisismo asegaitzarentzako elikagaia baino ez zela, Victoria, azken batean, gauzaki huts bihurtzen zuena, Rossettik eta kideko margolariak garaiko emakumeekin egin legez; konturatu da, finean, maitasuna norberaren gabezien onarpenetik baizik ezin dela abiatu. Hori guztia dago sinbolizatuta Parisko hotelean galdutako nobela istorioaren amaieran berreskuratzean Juan Martinek egindako hausnarketan. Nobela horretan ere protagonistak desio duen emakumeari ohar bat bidaltzen dio, hitzez hitz Eugeniari idatziriko ohar berbera baita. Inkontzienteak eginiko azpilana dela medio, Juan Martinek zeharo ahaztuta zeukan pasartea, bazekien-eta —ohartuki onartu nahi ez bazuen ere— maitasun-adierazpen modura arrunkeria handi samarra zela. Gabezia- edo kastrozio-ideiak bezala, pasartea ere inkontzientearen sakonean zeukan erreprimituta, betetasun ideala babesteko mekanismo modura. Istorioa bukatuta, ordea, galdutako izkribuari eskuartean eutsi besterik ez du behar izan pasartea oso- osorik gogoratu ahal izateko. Juan Martinek, alegia, atera egin du bere trauma inkontzientearen lurpetik.

Victoria galtzeagatik etsipenak jota egon arren, trauma desehortzita Juan Martinek bere nia ostera onargarri gerta dakion beharrezko koherentzia berreskuratu du. Orain azaldu egin

¹⁴ Ibid., 208-10. orr.

ahal dio bere buruari izandako jokaeraren kausa, eta abagunea dauka etorkizunean bestela jokatzeko. Oroitze-ekintza arrakastatsua gertatu da, Juan Martinek bere mundu-ikuskeraren eraldatzea lortu baitu, itxurazko ni osatuaren ideala baztertu eta benetako ni gabetuaren kontzientzia onartuz, bestearen desirari ihes egitetik desira hori besarkatzera pasatuz, nartzisismoa laga eta bestea maitatzeko prestatuz. Juan Martinek ikasi du maitatzen.¹⁵ Kontakizuna amaitzen den unetik aurrera, Juan Martinek arrakasta lor lezake maitasunean, are Victoriarena berreskuratzeraino ere, zergatik ez. Zentzu horretan, ohar bedi *Rossetti-ren obsesioak*, azken batean, maitasunaren irudi *utopikoa* eskaintzen digula, maitasuna posible gerta dadin beharrezko baldintzak zein diren seinalatzen baititu. Kontakizuna ez da amaitzen amodioaren inguruan *nahi eta ezin* modura eraturiko paradoxa modernista tipiko horietako batekin. *Rossetti-ren obsesioak*, berriz, askatu egiten du maitasun-nahia bere ezinetatik, oztopo gehiagorik gabe bete dadin, teoriarik behintzat. Bestalde, nabaria da Saizarbitoriak kontakizun osoan zehar Juan Martinen gainean proiektatu nahi izan duen ironia, hondarrean eta protagonistaren eraldaketa dela medio erruki bihurtzen bada ere, irakurleok Juan Martinekin identifika gaitezen ahalbidetuz. Ironia horrek maitasun-harremanak kutsatu ohi dituen nartzisismoaz ohartarazteko funtzioa dauka, egin ohi dugun okerra seinalatzeko funtzioa, alegia, maitasunean jardunbide zuzenagoak izan badirela iradokitzeaz batera. Hori guztia dela kausa, *Rossetti-ren obsesioa* lan honetan zehar jarraitzen ari garen sailkapeneko poetika premodernistarekin lotu behar dugu, zeinaren ezaugarri nagusia, Alan Wildek azaldu bezala, *bitarteko ironia* baita, irakurleak oker jakin batez zein berorren konponbidez konturazteko xedea daukan ironia, alegia.

¹⁵ Jon Kortazarrek, ordea, ez du Juan Martinen errealitate-irudikapenean garapen edo hobekuntza berezirik antzematen. Haren ustez, oroitze-ekintza bukatuta ere Juan Martinek lehengo lepotik du burua, aurreko berbera izaten darrai, gixajo hutsa, alegia. Ikus 'Literatura y juego en la obra de Ramón Saizarbitoria', *Bulletin of Hispanic Studies* 82, 2 (2005), 207-31. orr. (229. or.).

Ondorioztatu dugunez, Juan Martinek, ororen buruan, bere gabezia onartzen ikasi du, eta horrek ireki egin dizkio maitasunaren ateak, prest utzi du bestearen desirari egoki erantzuten hasteko. Hori eta horrenbestez, Juan Martin sendatu egin da, normaldu, nolabait. Ikuspuntu postmodernistatik, ordea, desirak ez dauka sendabiderik. Baieztapen hori azaltzeko bi gauza hartu behar dira kontuan. Batetik, desira, definizioz eta beti, betetasun-desira da, bestela desiraz ez beste zerbaitez ari gara. Arestiko analisi psikoanalitikoaren hatsarre horretatik abiatu dugu: Juan Martinek ez zekien desiratzen bere gabezia onartu gabe zeukalako; gabezia da, alegia, desira pizten duena; gabeziatik abiatutako desira, beraz, betetasun-desira besterik ez daiteke izan. Bestetik, postmodernismoak behin eta berriz adierazi bezala, ez dago betetasunik, ez da halakorik existitzen. Bi postulatu horien ondorioz, desira zapuztuta gertatuko da beti, nahitaez, erremediorik gabe, erabat berdintzerik ez dagoen sukar baten antzera. Maitasun erotikoak burutu nahi duen bat-egitean ere ez da betetasun puru, esentzialik erdiesterik. Egungo kulturaren egitate onartu samarra da hori, guztiok ere gutxi-asko izan ohi ditugun esperientziak berretsia, bestalde. Giltzarria, baina, ezintasun hori interpretatzeko moduan datza. Zehatzago esanda, ezintasunak ezintasun, gure errealitate-irudikapenak eutsi egiten diote desirak ezinbestez irekitako 'gabezia vs. betetasun' oposizioari, ala ez? Ezintasunaz haratago, zenbateraino ez dugu betetasun ideal hori desiratzen jarraitzen, nostalgiaz amesten, alegia? *Rossetti-ren obsesioa*-k auzi horren atarian uzten gaituenez, ez daukagu berez Juan Martinek bere desira nola interpretatuko lukeen zehazterik. Espekulazioak bazter utzita, argi dagoena da betetasun-ideal modernoari eutsiz gero, maitasun erotikoan ere arrisku handia dagoela Juan Martinen jokaera konpultsibo bertsuetan erortzeko: nahiz nartzisismoaren lasterbidea hartu, nahiz bestearikiko desiraren saihesbidea, bere horretan atxikitako betetasun-desira traumatikoa gertatuko da beti. Halaxe egiaztatuko dugu ondoko nobela iruzkinean.

NI EROTIKO MODERNISTA: "DESIRATZEN DUENA NAIZ"

Laura Mintegiren *Sisifo maite minez* eleberriak hausnarketa konplexu bezain gordina eskaintzen digu maitasun erotikoaren gainean.¹⁶ Hogeita hamabost urte inguruko protagonista, Ane Atela, etxera itzuli da bat-batean, sei urte lehenago bere amorante Mikelekin alde egin ondoren. Orduan ere, gauetik goizera utzi zuen familia, Jon Goitia senarra eta Eunate zein Irantzu alabak, zazpi eta lau urte zituztelarik, hurrenez hurren. Etxean harrera ona egin dioten arren, Ane depresioak jota dago, eta Jon senarrak Esteban Mugarra psikoanalistarengana eraman du, tratamenduak bere onera etortzen lagun diezaion. Kontakizunaren hari nagusiak, horrela, Aneren psikoanalisi bilduko du, bi urtez iraungo duena, gutxi gorabehera.

Senarra eta alabekin bizimodu lasai, ordenatu baina pasiorik gabea zeraman Anek, bizimodu gris, aspergarria. Halako batean, kasualitate hutsez, Mikel ezagutu zuen arte, berrogeita bost urteko zirujau plastikoa. Mikelen eta Aneren elkarrekiko interesa segituan joan zen handitzen, harik eta pasio eutsiezin bihurtu arte. Garai hartaz dauzkan oroitzapenetan argi ikus daitezke Anek sentitu maitasun haren bi ezaugarri nagusiak: batetik, bere baitako gabeziak piztu zion Mikelekiko desira, gabezia hori betetzeko irrikak, alegia; bestetik, desira hori nahitaez obeditu beharreko indar ahalguztiduntzat ulertu zuen, familia-betekizun, konbentzio sozial eta beste edozein oztoporen gainetik gauzatu egin behar zena, patu saihestezin baina bizigarri modura:

Bizitzeko behar nuen. Arnasa bezainbat. Berarengandik urrun nengoenean ito egiten nintzen. Alabek ere ez zuten betetzen haren hutsunea. Mina ematen zidan ausentziak, eta mina beraren ondoan egon eta laster bananduko ginela jakiteak; baina elkarrekiko une apur horiek bakarrik bete zezaketen itomena. Errudun-sentimendua geroagoko sentsazioa izan nuen, arauk sortutako sentsazioa, baina ez nigandik aterea zena. Artean, nire nahi bakarra bera ikustea zen. Hura zen desira, beharrizana! Beste ezerk ez ninduen asetzen.¹⁷

¹⁶ Laura Mintegi, *Sisifo maite minez* (Tafalla: Txalaparta, 2001)

¹⁷ *Sisifo maite minez*, 14. or.

Gauzak horrela, elkar ezagutzetik hiru hilabete eskasera Anek eta Mikelek ihes egitea erabaki zuten, Erdialdeko Amerikara, beren ordura arteko bizimoduak guztiz atzean utzita. Managuan hartu zuten egoitza. Mikel bertako ospitale batean hasi zen lanean, Anek haien arteko maitasuna azken apurreraino bizi beste eginkizunik ez zuelarik hartu. Hasierako asteetan, Anek zinez erdietsi zuen hainbeste irrikaturiko betetasuna, Mikelek lanaldia bukatu eta egunari buruzko ohiko solasaldiaren ondoren elkarrekin gozatu ohi zuten isiluneak erakutsi legez: ‘[g]ure denbora zen, laztanek eta amodiozko hitzek bezainbeste esaten zigun isiluneak. Jon eta biok isilik egoten ginenean, bera bere isiltasunean bizi zen eta ni neurean. Isiltasun hark banatu egiten gintuen bata bestearengandik. Mikel eta bion artekoak, ordea, batu egiten gintuen.’¹⁸ Ane eta Mikelen arteko bat-egitea guztizkoa zen, esentziala, transzendentala, inguruko errealitatetik zein denboraren iragaitetik haratago zegoelarik: ‘[l]ehen aste haiek oso gozoak izan ziren. Mundua geldituta zegoela eta gugandik aparte besterik ez zegoela ematen zuen garai hartan.’¹⁹ Gainbehera, baina, uste baino azkarrago heldu zen. Mikel gero eta konpromiso handiago hartuz joan zen ospitalean, gero eta ordu gehiago ematen bertan, Anek bere denbora nola bete ez zekien bitartean. Anek ezin zuen eramanez Mikelengandik banatuta egon beharra, eta jelsia-krisialdi larriak ere izaten hasi zen, Mikelek lanean ezagut zitzakeen emakumeekin pentsatuz. Horrela piztutako tentsioa ez zen jada sekula desagertuko. Gorabehera batzuk etorri ziren ondoren, Managutik New Yorkera eta handik San Franciscorako bizileku-aldaketak tarteko, baina Anek ezin izan zuen berriro sentitu hasierako betetasuna. Mikel oso-osorik behar zuen berarentzat, Mikelek bera maitatu besterik egin ez zezala behar zuen. Hori ezinezkoa zela egiaztatuta, Aneri jada ez zitzaion aski harreman hura, eta etxera itzultzea erabaki zuen, sei urte lehenago tupustean lagatuko familiarengana, alegia. Denbora labur batez bere bizitzari zentzu

¹⁸ Ibid., 37. or.

¹⁹ *Sisifo maite minez*, 47. or.

bete-betea eman zion maitasun hura galduta, Aneren baitan gabezia nagusitu zen atzera ere.

Halaxe azaltzen ditu berak orduko sentimenduak:

Mundua bi pertsonaren zirkuluan itxi ezin badaiteke, zertarako borrokatu? Zertarako segitu, anitza bizitzera kondenaturik bagaude? Oraindik sinesten nuen batuketa absolutuan, bien zirkulu perfektuan. [...] Bera gabe ez nintzen ni, ez nuen ni izan nahi. [...] Hura zen nire kezka: maitasunaren gainean zalantzak izan banitzake, zertaz ez nuen zalantzarik izango? Konturatzen al zara? Edozerekin izango nintzen uzkur, mesfidati. Harrezkero ezer ez zen objektiboa izango eta, hara paradoxa, niretzat segurua zen bakarra, Mikelekiko maitasun absolutua alegia, gainerakoentzat zoramen hutsa zen, ilusioa, errakuntza, ametsa kasurik onenean.²⁰

Etxera itzulita ere, Ane ez dago ongi. Kanpoan izan den bitartean, senarrak eta alabek sare afektibo aberatsa eratu dute haien artean, eta abegikor jokatzeko ari dira Anerekin, baina bera ezin da komunitate txiki horretako partaide sentitu. Bere egonezina gainditu nahian, esan bezala, psikoanalisisira jo du. Mikelekiko harremanaren gaineko birpasarekin batera, kontakizunak beste bi hari bilbatuko ditu argumentua osatzeko. Batetik, Amaia, Aneren ahizpa nagusiaren gaineko misterioa aurkezten da, pixkanaka argituz joango dena. Amaia ispilua izan zen Anerentzat urteetan, hark egindako guztia honek errepikatu egiten zuelarik. Neskato alaia zen Amaia, nerabegaroko une jakin batean uzkur, zaputz jokatzeko hasi zen arte. Hogei urte inguru zituela agertu zen hilik mendi bazter batean, biluzik, hilketa izan zela pentsatzeko arrastorik gabe. Terapia-saioek laster egiaztatuko dute Anek bizi duen krisiak Amaiaren inguruko misterioan daukala iturburua, kontakizunak egoki dosifikatuko duen suspentsea abiaraziz. Bestetik, Esteban psikoanalistak Karmele ezagutuko du terapiaren harira, Aneren lagunik hurkoena, eta gizonari desira eutsiezin baten jomuga bilakatuko zaio emakumea. Estebanek bultzatuta, harremana estutzen joango dira, hark sentitzen duen irrikaren harira maitasuna eta desiraren inguruko eztabaida ugari izango dituztelarik, Anek terapian zehar aletutako hausnarketan osagarri modura aurkezten zaizkigunak. Karmelek eta Estebanek

²⁰ Ibid., 135-6. orr.

harreman erotikoen gaineko pentsabide kontrakoak ordezkatzeko dituzte, Anek bizitzan zehar probatu nahi izan dituen bi muturrak, hain zuzen ere. Karmele ez da pasioaz fio, argi baitaki desira amatatu egiten dela goizago edo beranduago eta desirari bere goian eusteko modu bakarra objektuz aldatzea dela. Horregatik uste du maitasunak, finean, borondatea ere izan behar duela, arrazoia, desirak utzitako hondakinetatik huskeria ez den maitasuna sortu ahal baita. Horixe da, gutxi gorabehera, Jonekin ezkontzean Anek egin zuen aukera. Estebanek, ordea, desira jainkotzat dauka, bidera ateratako guztia suntsituz heldu ohi den indar horri men egitea besterik ez dagoela uste duelarik, hortxe baitatza bizitzea merezi duen maitasun-mota bakarra. Horixe da Mikelekin ihes egitean Anek egin zuen aukera. Gauzak horrela, Esteban harremanez harreman dabil denbora osoan, ezkondu eta egon arren, Marianekin, hain zuzen ere. Hona laburbilduta Estebanen maitasun-ohiturak:

Amodio baten ostean Estebanek beti egiten ditu fidelotasun-botoak, bere buruari esaten dio ez duela beste harremanik edukiko etxetik kanpo, eta balizko tentazioa helduz gero ere, eutsi, eutsi egingo liokeela nahiari, esaten du bere baitan. Baina etxean egotearen egoteaz, egunero, gauero, arratsalde guztietan, aste batean bai eta hurrengoan ere bai, gero eta falta gutxiago du Marianena, gero eta txikiagoa da beharrezana, gero eta bakanago sentitzen du haren premia eta, azkenik, gero eta handiagoa izaten da bakardadea eta, honekin batera, kilika berriaren gabezia, esperientzia berrietako egarria. Ase egin behar du barnetik sortzen zaion premia, bera baino indartsuagoa den antsia, zeharo irrazionala den gogoa.²¹

Agidanez, tratamendu psikoanalitikoari ari da gutxika-gutxika eragina izaten. Izan ere, batetik, Ane aldatuz doa ordura arte desiraren gainean izandako pentsamendu zurruna, eta bestetik, ausartzen ari da Amaia inguruko gauza gehiago kontatzera, bi hariotatik tira egitean mataza berbera askatzen ariko balitz bezala. Halako batean, kasu, maitasuna borondate-kontua ere badela dio Anek, maitasunak noiz bukatu behar duen erabakitzeke, behintzat. Geroxeago, Anek dio ikasi duela ‘arazoetatik alde egiteko bidea ez dela ihesbidea, arazoei aurre ematea baizik’,

²¹ *Sisifo maite minetz*, 70. or.

itxura batean, bederen, Mikelekin egin zuen ihesaldia gogoan hartuta.²² Horrela azaltzen zaigu Amaia eta Aneren ama emakume etsia, nahigabetua izan zela, bizitzeko gogoia galdua zeukana, guztia ere, ziur aski, desira zapuztu baten eraginagatik, eta hark Amaia eta Ane bakardade afektibo latzean utzi zituen bezala, halaxe laga zituela Anek ere bere alabak etxetik ihes eginda, amaren akats berberak errepikatuz.²³ Azkenik, ohartu da Ane maitasun oro, funtsean, nartzisismoa dela, nork bere baitan daraman hutsune, gabezia berezko eta ekidinezina betetzeko ahalegina, alegia, eta aurkikuntza horrekin batera ekin dio, behingoan, Estebanen aurrean Amaiaren inguruko misterioa askatzeari. Amaia heroinazale bilakatu zen. Egun batean, Ane eta Amaia sesioan hasi ziren, eta Anek, nahi gabe, ziztatu egin zion Amaiari honek xiringa batean moztu gabe zeukan heroina. Nahasketa hilgarria zen hori, eta Amaia zerraldo geratu zen bertan.²⁴

Horraino kontakizuna. Aneren terapia bukatzeaz dago, azken fasean sartu delarik jada.²⁵ Anek aurkitu du bere gaitz guztien iturburua: gabezia. Erabaki eroak hartu izan ditu behin baino gehiagotan bizitzan zehar, sufrimendua besterik ekarri ez diotenak azkenean. Orain, ordea, badaki zergatik jokatu duen horrela. Aneren bizitza gabezia baten eta gabezia hori betetzeko ahalegin jarraitu baina ezinduaren istorioa da. Amarengan hasi zen dena, hezurretaraino erroturik zeraman gabezia, alegia, alabatxoak behar bezala maitatzea eragotzi eta ondorioz hauengan ere erroturik geratu zena. Amaiak hartu zuen lekukoa, bere gabezia drogaren bidez gainditzen saiatu zelarik. Ane ere gabeturik zegoen, eta Amaiaren heriotza eragin izanak, nahi gabe izan arren, ez zion bere baitako hutsunea areagotu baino egin. Orduz geroztik maitasun-harremanen bidez ahalegindu da Ane hutsunea betetzen, lehenbizi Jonekin ezkondata, gero Mikelekin ihes eginda... Alferrik. Hutsunea ez da inoiz erabat betetzen, ezta desira objektuz edo

²² Ibid., 120. or.

²³ Ibid., 119-28. orr. *passim*.

²⁴ Ibid., 167-76. orr., *passim*.

²⁵ Ibid., 178. or.

jomugaz nahi beste aldiz aldatuta ere, eta desira sekula agortuko ez denez, bere menpekoak izatera kondenaturik gaude betiko. Nobelari izena ematen dion mitoaren arabera ulertuko du Anek, finean, gabezia eta betetasunaren arteko paradoxa askaezina, ziklikoki errepikatzen den mugimendu bezala, alegia, gabeziatik betetasunera eta atzera buelta dagiena etengabe, mugagabe. Mito beretik abiatzen da Estebanen interpretazioa ere. Ez, ordea, paradoxa zentzugabetzat jotzeko, zentzuz beterik dagoela aldarrikatzeko baizik. Pentsabide hori ondoko pasartean bilduta dago, luzea izan arren, hona ekartzea erabaki duguna, Laura Mintegik maitasunaz aditzera eman nahi izan diguna biltzen baitu, azken batean:

Alferrikako lana den arren, lan absurdua eta eternoa den arren, Sisifo menditik jaitsi eta bere harriaren bila joaten da behin eta berriz, bere patuari fidel. Patua berea delako, eta harria etxe bihurtu duelako, aterpe, kide, babes.

Patuari uko egingo balio, harria nagusituko zitzaion bere gainetik. Baina ez da hori. Onartu egin du harria bere etxea dela, aldapa igotzea bere eginbeharra dela, eta gailurra bere xede, bakoitzean gainditu beharreko xede, hain zuzen.

Hori guztia esango lioke Estebanek Aneri; maitasuna bakoitzean eskuekin hartu eta goraino igo behar dugula; eta arduratzeko aldi bakoitzagatik aldi bakoitzean, ez duela ez aurreko ezta hurrengo jasoaldian pentsatu behar.

Absurdua ez baita harria aldi bakoitzean gora eramatea, baizik eta aldi guztiak batzea, eta denak gauza bera direla pentsatzea. Hor dago absurdua, maitasun guztiak maitasun bera direla pentsatzean.

Maitasunak mintzen gaituen bakoitzean, berria da maitasuna, bidaia bakoitzean Sisifok harria berritatzat hartzen duen bezalaxe. Bere buruari fidela zaio; jainkoak enoratu ditu, eta harria jaso bakoitzean berria da bere esfortzua, berria delako bere nahia. Sisifo zoriontsua dela pentsatu nahi luke Estebanek.²⁶

Errealitatean egiaztatu paradoxa batetik abiatzen gara, beraz: betetasuna, desirak xedetzat hartu eta itxura batean hain posible, hain eskuragarri egiten duena ez dago inola ere erdiesterik. Paradoxak ez dauka askabiderik, gabeziak gabezia iraungo du, betetasuna betirako eragotziz. Dakigun bezala, *nahi eta ezin* moduko paradoxa horiek bere horretan utzi ohi ditu modernismo

²⁶ *Sisifo maite minez*, 169-70. orr.

literarioak, sintetizatzerik ez dagoen oposizio modura, areago garatzerik ez dagoen egitura modura, bazter batean, bere baitan itxita. Hainbat aldiz aipatu bezala, *ironia disjuntiboa* deitu dio Alan Wildek paradoxen aurreko jarrera horri. Mintegik ere jarrera horixe hartu du, muturrera eramanda, baina. Izan ere, desirari bere horretan eustea proposatzen digu, errealitatean egiaztatu denari ez ikusi erabatekoa eginez, paradoxa gure begien bistatik galtzeraino urrutiratuz, alegia. Ahaztu egin behar dugu gabezia benetakoa dela eta betetasuna faltsua, eta alderantziz jokatu, hau da, gabezia gainditzetik eta betetasuna erdiesterik balego bezala, simulakro batean ari garela jakin arren. Ez du inporta. Desira bera ez da simulakroa. Mintegik gure desira sublimatzea proposatzen digu: ez dugu jada betetasuna desiratu behar, desira bera baizik. Desira da gure betetasuna, nolabait esanda. Desira porrot eta arrakasta orenen gaineratik dago, denboraren iragaitearen gaineratik, ukigabe, iraunkor, transzendente. Desira da bilatzen ari ginen erantzuna, gure bizitzari zentzu dudarik gabea ematen diona.

Baina zenbateraino jo daiteke maitasuntzat halako desira bat? Bere burua baizik desiratzen ez duen desirak objektu soiltzat, bitarteko hustzat hartu behar du *bestea*. Eta hori nekez jo liteke maitasuntzat. Egia da desirak bata bestearen atzetik bereganatutako objektuak ezberdinak direla, baina bere burua baizik desiratzen ez duen desirak berdindu egiten ditu objektu horiek, guztiak ere modu berean bere baitara errendituz, desiratzen jarraitu ahal izateko elikagai bihurtuta. Maitasunik ezean, desira hori nartzisismoa dela pentsa liteke. Ezta hori ere, ordea. Izan ere, desirak ezinbestez ekarri behar duen porrota ahazteko proposatuta, desira esanahi orotatik haratago bizitzera bultzatzen ari zaigu Mintegi, geure burua indar boteretsu horri baldintzarik gabe errenditzera, kontzientzia-izpi oro bazter utzita, hizkuntz aurretiko egoerara itzulita, desirari men egitea besterik ez dakiten haur jaio berriak bagina bezala. Desira ez interpretatzea da proposamena, desirari ezein esanahirik ez lotzea, alegia. Desira bizitzeko modu horretan, arrakasta eta porrota bezalako kontzeptuek ez dute tokirik. Ezta maitasunak edo

nartzisismoak ere. Desira horretan, finean, ez zu, ez ni ez gara sartzen, ez zu eta ni bezala, behinik behin.

Transzendentzia-egarriak bultzatuta, literatur modernismoak espazializaziora jo ohi du, denboraren iragaitea eteten duten egitura espazialak eskainiz egia behin betikoen gordailu modura.²⁷ Horixe egin du Mintegik ere: desirak berez onartzen duen denboran zeharreko interpretazioen katea eten eta denboratik kanpoko egitura batera bildu, ziklora, alegia, Sisiforen mitoa eredutzat hartuta. Maitasun erotikoaren inguruko egia behin betikoa, beraz, desirari beti ere men egin behar zaiola da, geure burua desira-ziklo amaigabeetara errendituz. Egia-egarria, transzendentzia-desira modernista desira transzendente bat irudikatuz gauzatu du Mintegik. Baina desira hori arrotza zaigu, ezin baitugu hausnartu, ezin baitugu interpretatu, kontzientzia eta hizkuntzatik at gertatu behar baitu. Desira hori ez da hizkuntzazkoa. Ezta, ondorioz, mundu honetakoa ere.

NI EROTIKO POSTMODERNISTA:

“LORTUKO EZ BADUT ERE, MAITATZEN AHALEGINDUKO NAIZ”

Joxemari Iturraldearen *Izua hemen* ez da berez maitasun erotikoari buruzko nobela.²⁸ Bigarren mailako osagai tematiko modura istorioak maitasunezko harremanak jorratzen ditu, ordea, aukera ematen digularik ni erotikoa nobelak gorpuztu mundu-ikuskerara antiesentzialistaren arabera aztertzeko, maitasun postmodernista zer ote daitekeen hausnartzeko, alegia.

Argumentua gertakari historikoen oinarrian eraikita dago, hasteko Gerra Zibileko garaian kokatzen gaituelarik. Gudaroste abertzale-errepublikanoak Bilbo defendatzeko borroka

²⁷ Poetika modernistetan ohi bezala, egiak giza uste okerren ilunpeetatik ezagutza zuzenaren argitara ekartzeko ahaleginean datza sorkuntza literarioa Laura Mintegiren aburuz: ‘Niretzat, nobela bakoitza irakaspen bat izan da, sakon sakonean arakatzea, ariketa oso intimoa... // Nahiz eta nitaz ez hitz egin, nahiz eta asmatutako istorioak izan, egia baten bila aritzen naiz. Nire asmoa ez da erredakzio ariketa hutsa egitea. Nire helburua errealtateari egia bat lapurtzea da eta, beraz, nire buruarekin borrokan nabil, uneoro, idazketa automatikoa ez egiteko, begi bistakoa den horretatik haratago joateko.’ Ikus Ana Urkiza, *Zortzi unibertso, zortzi idazle. Elkarriketak* (Irun: Alberdania, 2006), 187. or.

²⁸ Joxemari Iturralde, *Izua hemen* (Donostia: Erein, 1989)

galtzear daukala, protagonistak, Kepa Zenika euskaldun abertzaleak, Alderdiaren agindua jaso du Errusiara joateko, gerraren ezbeharretatik aldenduaren bertara bidaliko diren ehundaka haur euskaldunen arta hartzeko. Konpromiso urragarria eskatu zaio Kepari, berak familia baitauka, Teresa emaztea eta Josebatxo seme txikia, eta Errusiara joatekotan Bilbon abandonatu egin beharko ditu, gerrak dakarren etorkizun arriskutsu eta zalantzarriaren aurrean babesik gabe, bakarrik. Berez erabakiezina den hautatu beharraren aurrean, Teresaren arrangura garrantza zein hari berari sortzen dion samin erdiragarria gaindituz, Kepak nazio-konpromisoa lehenetsiko du, bere familia atzean lagata, betiko akaso.

Egitasmoa Finlandiara iritsi eta handik Errusiako muga zeharkatzen saiatzea da, aldez aurretik ez baitago sumatzerik helmugara salbu ailegatzeko bestelako ibilbiderik. Trenez heldu da Kepa Helsinkira, Europan barna bidaia luzea bezain atsekabetua eginda. Bidaian Mr. Hermitt gazte estatubatuarra eta Kareen eta Hannah neska finlandiarrak ezagutu ditu, gerora lagun izango dituenak Helsinkiko aldian. Bertara iritsi orduko hasi da Kepa oztopoak aurkitzen. Euskal Herritik ekarritako kontaktu-zerrenda ez da baliagarria gertatu. Helsinkin erremediorik gabe egotera behartuta, hasi da Kepa bertako bizimodura pixkanaka laketzen, apopilo dagoen ostatuko zein inguruetako kafetegi eta jatetxeetako langile eta bezeroekin adiskidetasun-harremanak eginez. Horrela ikasi du ia ez daukala batere aukerarik Errusiara aise igarotzeko: bisa behar da bide nagusia baliatzeko, eta biotako bat bisa hori eskuratzeko, alegia, edo agintariren batekin ukondoa eduki, edo agintariren bat dirutza erabilita erosi, baina Kepak ez dauka ez bata, ez bestea; alternatibak ipar alderantz jotzean dautza, zirkulu polarra zeharkatu eta muga-zaintzarik ez daukan punturen batetik barneratzeko errusiar lurraldean, baina erokeria da horrelako zerbait egitea, muturreko hotza eta oinez egin beharreko distantziaren luzea direla medio ia-ia ziurtzat jo behar baita emaitza bakarra heriotza izango dela.

Denbora aurrera doa, bi urte inguru pasa dira jada Kepa Finlandiara heldu zenetik, baina egoera berean jarraitzen du, bere helburua erdietsi ezinean. Halako batean, Keparen egitasmoa

mugagabe geroratzera behartuz, halabeharra azalduko da: Errusiak Finlandiaren aurkako gerrari ekin dio. Dagoeneko erabat ezinezko bilakatu zaio Kepari muga zeharkatzeko betebeharra. Helsinkin irtenbiderik gabe harrapatuta, Kepak izua ikusiko du bazter guztietara zabaltzen: hilketa zentzugabeak, bonbardaketak, langabezia, gosea... Finlandiar guztiei bezala, Kepari ere bizirik irauteko ahalegin soil bihurtu zaio egunerokotasuna. Aurrera ateratzearren edozer gauza egiteko prest agertuko da Kepa, are bake-garaian pentsaezina izango zitzaiena ere. Bitartean, bere finlandiar lagunetako asko galdu egingo ditu, eta samin handiz biziko ditu gertakari guztiak, azken batean ia bertan jaioa bailitzan iritsi baita Kepa Finlandia maitatzera.

Hogeita hamabost urte pasa dira. Kepa Finlandian bizi da, oraindik ere. Ez da sekula Euskal Herrira itzuli, eta aspaldi galdu zituen Teresa emaztea eta Josebatxo semearekiko harremanak. Beste bikotekide batzuk izan ditu tarte horretan, Finlandiarako trenean ezagutu zuen Kareen bera, besteak beste, eta harekin seme bat izan du, orain hamar bat urteko mutikoa den Erik. Hortxe hasi du Iturralde *Izua hemen*-eko kontakizuna. Nobelak eguneroko gertakari arrunt, ñimiño batean dauka abiapuntua, Kepari, aldiz, harrigarria bezain esanguratsua izango zaiona. Erikek eskolako lanak bukatu eta koadernoak zabalik utzi du mahai gainean. Kepak, oharkabean ia, begiradaxo bat egin dio koadernoari, eta han ikusitakoak inarrosaldi bizia eragin dio. Izan ere, norik bere burua aurkeztea helburu zeukan ariketan, Erikek naturaltasun osoz erakutsi du bera finlandiar petoa dela, eta finlandiarra baino ez: bere lagunak finlandiarrak dira, noski; bere hiria, Helsinki; bere aberria, Finlandia, bandera eta guzti; eta azkenik, Keparen harridura ezin handiago bihurtuz, aitaren marrazkiaren ondoan *Pieter* idatzi du mutikoak, ustez barneraturik zuen euskal nortasuna aitaren izena euskaraz emateko ere gauza izan ez delarik. Hausnartzera paseoan aterata, itsaso aurreraino heldu da Kepa:

[...] derrepentean bazirudien dena geldo, hilik zetzala: ezer ez zela higitzen; itsasoa bare zegoela; txalupatxoak ez zirela alderatzen inoiz, kate ikusezin batzuekin itsaso hondora loturik baileuden; neu nintzela fantasma-mundu batean gizaki bizidun bakarra. [...]

Une horietan aparte nengoen, erabat, mundu honetatik eta gerora konturatu naizenez, denboraren ezaguera ihesi zebilen niregandik... Eta horrelaxe jarraitu dut amezgaiztoaren itxura zeukan honetan murgildurik... konorteratu naizen arte.²⁹

Semeari euskal nortasuna transmititzen zintzo saiatuta, Kepak uste zuen Erikek ere, berak bezala, euskalduntzat hartuko zuela bere burua. Edonola ere, Kepak euskalduntzat hartzen zuen Erik, halaxe zioen bere errealitate-irudikapenak. Tupustean ohartu da, ordea, irudikapen hori ez datorrela bat errealitatearekin, bien artean desadostasun funtsezko, erabakiorra dagoela. Mundua ez da, alegia, berak irudikatu bezalakoa. Hortik datorkio arestiko pasartean agertu arrotasun-sentsazioa, mundutik aparte dagoelako sentipena. Halaber, hortik datorkio heriotza-irudipena, itxuratua zeukan moduan, bederen, mundua hil egin baitzaio, euskal nortasunaren transmisioa etenik gertatu den bezala Erikengan gorpuztu aurretik. Gauzak horrela, bere bizitzaren gaineko koherentzia berreskuratzeko beharrak akuilatuta, Kepak oroimenera jo du, ezusteko ondorioa ekarri dion iragana birpasatu eta desadostasuna gaindituko duen azalpena erdietsi asmoz. Eriken etxeko lanaren inguruko gertakariak, beraz, oroitze-ekintza abiarazi du Keparengan, iraganaren gaineko birpasa, *racconto* modura dagoena gauzatua nobelan, gorago laburturik eskaini dugun argumentua osatuz, hain zuzen ere.

Hortaz, kontua da Finlandian emandako hogeita hamabost urteak gorabehera Kepak oraindik ere erabat euskalduntzat daukala bere burua. Berak dioen bezala, '[n]ik ez dut, eta uste dut nire bizitza osoan edo geratzen zaidan bizitza pusketan berdintsu jarraituko dudala duda izpirik gabe, nire burua inoiz finlandiartzat hartuko edo finlandiarturik ikusiko.'³⁰ Bere euskalduntasuna *esentziala* da, alegia, eta Finlandian bizi izandako guztia, berriz, *akzidentala*. Non kokatu, orduan, Erik bere semetxo kuttuna? Kepak, noski, ezin du bere semea akzidentetzat hartu, bere bizitzaren osagarri esentziazat baizik. Aldi berean, ordea, Erikek erakutsi dio ez dela sentitzen Keparen esentzia euskaldunaren zati. Hau da, Kepak bere

²⁹ *Izua hemen*, 15. or.

³⁰ *Izua hemen*, 12. or.

errealitate-irudikapen esentzialari eustekotan, Erik akzidente soiltzat jotzen hasi beharko du. Eta hori ez zaio onargarria, jakina. Baina Kepak beste aukera bat dauka: Eriken finlandiartasuna bere egitea, bere nazionalitatearen baitan finlandiartasuna ere barne hartzea, alegia, euskalduna ez ezik, dagoeneko finlandiarra ere badela onartuz. Horixe da, hain zuzen ere, itsaso aurrean emandako ordu gutxi horietan burutu duen oroitze-ekintzaren emaitza. Kepak onartu egin du dagoeneko euskalduna bezain finlandiarra dela. Ez du jada bere nazio-kidetasuna esentzien arabera irudikatzen. Konturatu egin da lehen bere euskal osagarria esentzialtzat eta finlandiarra akzidentaltzat hartzen zituen bezala, berdin-berdin egin zezakeela alderantziz, hots, euskalduntasuna esentzia finlandiarra gorpuztu aurretik bere bizitzak izandako akzidente hustzat hartu. Ez bata, ez bestea ez dira, ordea, modu egokiak errealitatea interpretatzeko. Bere identitatearen bi osagaietan, bata bestea bezain berezkoa zaio Kepari, bere nazionalitatea batari ala besteari soilik lotzea auzi *erabakiezina* bihurtu delarik. Kepa *zerbait* da, euskaldun eta finlandiar arteko zerbait *zehatzezina*, alegia. Burutu berri duen oroitze-ekintzak berregituratu egin du bere errealitate-irudikapena, nazionalitatea zehatzezintasunera irekiz. Halaxe egiaztatu du berak prozesu hori:

Itsasontzi eskerga baten tu-tu gorgarriak esnatu nau bat-batean eta mirari baten amaiera balitz bezalaxe ohartu naiz berriro, gauzak bizirik zeudela: txalupatxoak kulunkatzen ziren betiko legez; gizakiak batetik bestera zihoazen ni bezain bizirik; kai-txoriak multzoka hegan egiten zebiltzan uhinekin jolastuz, uretan pausatu arte... [...]

Brunnsparken-etik irten, eta Hansgatan osoa zeharkatu dut. Oso sentsazio ezberdina izan dut oraingoan: eguneroko bizitzarena, jendeak bizirik zirauela eta tartean neu nengoela besteak bezain bizi. Eguneroko bizimoduaren zurrumbiloan murgildu naiz, gustura gainera, bere zarata, orro, azantz eta buila guztiakin. Gizakilo ñimiñoa naizela baina bizirik nagoela iruditu zait; zerbait naizela oraingoan, beste guztiak zertxobait diren modura.³¹

³¹ *Izua hemen*, 15-6. orr.

Nazio-kidetasunaren auzi osoa, beraz, *zerbait* horretatik zintzilik utzi du Iturraldek, Alan Wildek *eten-ironia* deituriko jarrera postmodernista bere eginez.³² Antiesentzialismo berberaz jorratu ditu Iturraldek *Izua hemen*-en zeharka garaturiko gaiak ere, konpromisoa adibidez, edo zehatzago esanda, maitasun erotikoak eskatu ohi duen konpromisoa, atal honek daukan berezko aztergaiari berriro helduz. Ikuspegi postmodernistan, ni erotikoak ezin du bere jarduna, bere maitasuna, alegia, esentzia bihurtu, ezin du purutasunik edo betetasunik erdietsi, maitasuna ezin baita sekula emate hutsa izan. Izan ere, emateko ekintza ezin da banandu aldi berean nola edo hala gertatzen den jasotze batetik, bereganatze batetik, kapitalizatze batetik, hain justu ere. Maitaleak ere, bere emaria eskaintzearekin batera, zerbait jasoko du beti. Zorionekoa bada, bere maitearen maitasuna, hain segur. Baina zoritxarrekoa izanda ere, trukean maitasunik ez jasota ere, bere eskaintzari eusten dion bitartean bederen maitalea zerbait ariko da hartzen, ordainik gabeko maitasun desinteresatua pairatzeko gauza den heinean bere burua gizaki puru, eskuzabal eta adoretu modura gorestea aukera, kasu, amodio platoniko eta erromantikoan gertatu bezala. Maitasunak ezin du truke-ekonomia saihestu, ezin du nartzisismoa ekidin, ezin da ez purua ez betea izan, hitz batean esanda.³³

Laburbilduz, emate hutsa ezin denez gertatu, maitasuna beti egongo da nartzisismoak kutsatuta, hau da, *ez dago maitasun pururik eskaintzerik*; areago, nartzisismo horrek ezin duenez guztiz ekidin maitatua hein batean edo bestean gauzaki bihurtzea, ez dago maitatua bere

³² Nazio-identitate ezberdinak gizabanako beragan elkartzea, Kepari gertatu legez, ez da hain gertakari arraroa, gero eta arruntagoa bilakatzen ari zaigu mundu globalizatu honetan, berez. Bi identitate edo gehiagoren arteko elkarte horiek askotan sintesi biribilak osatzen dutela argudia liteke, zehatzezintasunari batere tokirik egin gabe gertatzen direla, azalpen postmodernistaren ezein beharrik ez dutela, alegia. Horrela, esaterako, hau afroamerikarra da, eta kito, hori turkiar-alemaniarra, eta kito, eta beste hura, frantses-euskalduna, eta kito. *Izua hemen*-en, baina, Kepa bere burua euskaldun hustzat hartzetik *zerbait* dela esatera pasa da, zehatzezintasun hori onartuz, alegia. Eta, edonola ere, ikuspegi postmodernistak dioena ez da halako identitate-elkarketetan parte hartutako osagaiak modu erabakiezinean nahasturik daudela bakarrik. Kontua da nazio-identitaterik puruenari ere, bestelako ezein identitaterekin harremanik batere izan ez duenari ere, bere mugetatik barrukoa bezain berezkoa zaiola kanpoko guztia, ezin dela zehaztu, alegia, zenbateraino den bera, eta zenbateraino gainontzekoa. Eta horixe da, hain segur, Iturraldek aditzera eman nahi izan diguna.

³³ John Protevi literatura irakasle estatubatuarra, kasu, ildo bereko argudioa eskaini digu. Ikus John Protevi, 'Love', in Paul Patton eta John Protevi (edk.), *Between Derrida and Deleuze* (Londres: Athlone Press, 2002), 183-94. orr. (186-7. orr.).

singulartasun betera eraman dezakeen maitasunik, hau da, *ez dago maitasun beterik jasotzerik*. Ildo horretan, nahasketa bertsua hauteman ahal da ‘maitasuna vs. nartzisismoa’ aurkakotasunaren antzeko beste batzuetan ere, hala nola ‘amodioa vs. desamodioa’ edota ‘zaintza vs. abandonua’. Horrela, edozein amodiok, baita sutsu eta eskuzabalenak ere, desamodioa hartuko du bere baitan, aldi berean, ezinbestez eta beti. Maitatuaren edozein zaintzak, orobat, baita txeratsu eta artatsuenak ere, abandonua hartuko du bere baitan, aldi berean, ezinbestez eta beti. Ondoriook, bestalde, maitasun erotikotik maitasun mota orotara zabal daitezke, baita konpromiso mota orotara ere. Hau da, edozein konpromisok, baita zintzoenak ere, ezaxola hartuko du bere baitan, aldi berean, ezinbestez eta beti. Horrek ez du esan nahi maitasuna eta konpromisoa erabat ezinezkoak direnik, puruak ezin direla izan baizik. Are garrantzitsuago, horrek esan nahi du kutsadura hori onartzetik abiatu beharko dugula edozein maitasun edo konpromiso, horixe baitugu aukera bakarra —ezein bermerik ez bada ere— maitasun- eta konpromiso-maila altuagoak erdietsi ahal izateko. Izan ere, desamodioa, abandonua eta ezaxola erabat garaitzerik ez dagoela jakin arren, garaitze hori ezin utzizko helburutzat jotzen jarraitu behar dugu. Alternatibak ez dira oso tentagarriak: edo nartzisismoari ez ikusia egin, edo zinikoki besarkatu, edo etsian onartu. Hori da, beraz, postmodernismoa: aporia, bide ezinezkoa eta aldi berean ibili beharrekoa, paradoxa hutsa... Baina egiazkoa.

Izua hemen-era itzulita, bikote-harreman gehienak hain justu ere abandonuan bukatzen dira: Kepak Teresa laga zuen —baita Josebatxo ere— Alderdiaren agindua betetzeko, eta ez zen sekula etxera itzuli, harekiko harremanak hondarrean erabat eten zituelarik; Kareen-ek Kepa abandonatu zuen —baita Erik ere— bera baino hamabost urte gazteagoko Parisko eskultore batekin bizitzera joateko; Kepak, bere aldetik, Kareen-ekiko bikote-harremanari ekin ahal izateko, Tania anderea utzi zuen, urteetan apopilo egondako ostatuko ugazabandrea, alegia, zeinarekin komenentziazko harreman erotikoa izan zuen gerra garaiko pobrezari aurre egiteko helburuarekin... Ikus daitekeenez, arras gordina da istorio horien bidez kontakizunak

maitasunaren gainean gorpuztu ikuspegia, ageri-agerian uzten baitu maitasunak beti ere abandonua daramala bere baitan, bata eta bestea modu banaezinean daudela lotuta, alegia. Hala ere, kontakizunak ez du finean etsipen-sentsaziorik transmititzen. Izan ere, gertakari guztion buruan arestian aipatu Keparen onarpena dator, etsia uxatu eta abandonuen gordina goxatu egiten duena: ‘Gizakilo ñimiñoa naizela baina bizirik nagoela iruditu zait; zerbait naizela oraingoz, beste guztiak zertxobait diren modura.’³⁴ Baina Keparen iraganeko jokaera batzuen nartzisismoa gogoratuta, berehala sortzen zaigu zalantza onarpen horren baikortasunaz, zinismo hutsa ez ote den izango, alegia. Tania ugazabandrearekin, esaterako, berekoi jokatu zuen Kepak. Errusiaren eta Finlandiaren arteko gerrak ekarritako eskasia materialari nola aurre egin ez zekiela, lanik zein dirurik gabe zegoela, Kepak etsi egin zuen Tania anderearen limurtze-saioen aurrean, eta bere amorantea bilakatu zen, modu horretan non jan eta lo egin ziurtatu egin zuelarik.³⁵ Gerora, Kareen eta bera elkarrekin biziko zirela erabaki eta neskak galdetuta ‘ea ez zion penarik ematen emakume hura hain era latzean, bat-batean eta besterik gabe, lagatzeak’, hauxe erantzun zion Kepak, ‘[b]izitzak aurrera jo behar duela beti, aldatzen doan heinean ez dagoela geldirik geratzerik.’³⁶ Zinismo gorritzat jo liteke Keparen jarrera hori. Baina Taniarekiko harremana truke-ekonomiaren esparru soilera mugatuta egonik, aldeetako batek truke-harremana bertan behera uztea konpromiso-urraketatzat har daitekeen heinean bakarrik esan ahal da Kepak zinikoki jokatu zuela. Izan ere, batetik, Kepak ez ezik Taniak ere bazuen zer jaso harreman horretatik, batez ere bakar-bakarrik bizi behar izatearen zorigaitza arintzeko aukera, senarrak neska artista gazte batekin ihes egin zionean eragindako atsekabea zertxobait goxatzeko modua —beste abandonu bat istorioan—; eta bestetik, harremana ez zen maitasunezkoa sekula gertatu, Kepak dioen bezala ‘ez bainengoen ni inolaz ere Taniarekin

³⁴ *Izua hemen*, 16. or.

³⁵ *Ibid.*, 194-8. orr.

³⁶ *Izua hemen*, 217. or.

maiteminduta eta are gutxiago (halaxe iruditzen zait) oraindik bera.³⁷ Biek ala biek, beraz, gauzaki bihurtu zuten bestea, baita Taniak Kepa ere. Gertakariak oroitzean, harreman hartan ere alderdi bakoitzak bere onura bilatu zuela egiaztatu du Kepak, edozein maitasun- edo konpromiso-harremanetan gutxi-asko gertatu beharra dagoen bezala, eta zentzu horretan onartu du Taniarekikoa ere. Izan ere, ez daukagu geure onura bilatzeko joera erabat gainditzetik, beti eroriko gara nartzisismoaren sareetan, nahiz eta maiz erabat oharkabean izan.³⁸ Ez dago nartzisismo hori guztiz justifikatzerik, baina berori egiaztatzea, Kepak egin legez, ez da zertan zinismoa izan.

Gordinagoa eta zinikoagoa gerta daiteke Keparen onarpena Teresa eta Josebatxo Euskal Herrian betiko abandonatu zituela aintzat hartuta. Izan ere, Tania ez bezala, Kepak maite zuen Teresa, garai batean bederen.³⁹ Gainera, Errusiarantz alde egiterakoan, maitasun horrekiko konpromisoa berretsi egin zuen, argi eta garbi.⁴⁰ Nolatan, orduan, ez zen sekula etxera itzuli, nolatan onar dezake Kepak horrelakorik egin izana? Lehenengo eta behin, Kepak beti izan du bere baitan Teresa eta Josebatxo abandonatzean oker egin zuelako sentipena.⁴¹ Kepak, beraz, ez du sekula ez ontzat jo abandonu hura, ez justifikatu, ezta zinikoki aipatu ere. Hau da, istorio amaierako onarpen baikorrak ez du abandonua barne hartzen. Bestalde, egia da, Finlandian hainbeste urtez iraun izana itzultzeko ahaleginik egin gabe eta emazte- semeak behin betiko abandonuan utzita jokaera zeharo arbuigarria da, zinez deitoragarria. Baina Kepak, *potentzialki* bederen, askoz lehenago burutu zuen Teresa eta Josebatxoren behin betiko

³⁷ Ibid., 197. or.

³⁸ Halaxe sartu omen zen Kepa Taniarekiko harremanean, oharkabean alegia: '[o]rain hartara pentsatzen jarrita, zera adieraziko nuke: ia gauza garrantzitsu eta erabakigarri guztiak egin ohi diren bezalaxe egin bide nuela segur aski nik hura ere... batere konturatu gabe ia.' *Izua hemen*, 194. or.

³⁹ Bere oroitzapenen artean, halako batean, Kepak Teresarekiko 'garai bateko hurkotasun bero-goxoa' aipatzen du. *Izua hemen*, 36. or.

⁴⁰ *Izua hemen*, 33. or.

⁴¹ Honelaxe dio Kepak Finlandiara alde egin aurreko asteetan Teresak erakutsi zuen haserrea oroitzean: '[...] niri ez zidan kasurik egin nahi egun osoz, pentsatzen baitzuen (eta gerora, urteetan zehar, hamaika aldiz otu izan zait, erbestean nongoen bitartean, berak zuela arrazoi osoa eta ni oker jokatzen aritu nintzela) neu bakarrik nintzela errudun bakarra eta ez, nik erantzuten nion bezala, anaien arteko gerra hura edota eguneroko gertakizunitsu eta ekidinezinak [...]'. *Izua hemen*, 73-4. orr.

abandonua, ingurugiro politikoak hala egitea begi onez ikusten zuenean, gainera, Alderdiaren agindua onartu eta Errusiara joango zela erabakitzean, hain justu ere. Izan ere, denek zekiten aginduak heriotza ekar diezaiokeela Kepari, Errusiara igarotzeko zirkulu polarrean barnako bide arriskuz betea probatu izan balu gerta zekiokkeen bezala, kasu. Agindua onartzeko istantetik beretik, horrela, Keparen maitasun-konpromisoa ez zen jada nahikoa izango noizbait etxera itzuliko zela bermatzeko. Hau da, istant hartatik beretik Keparen konpromisoak abandonua eramango zuen bere baitan, aldi berean, ezinbestez, betiko. Baina halaxe izana zen *betidanik* ere, ordea. Keparen maitasuna ez zen sekula purua izan, bere konpromisoa ez zen sekula erabatekoa izan, ez bata ez bestea ez ziren sekula esentzialak izan, finean. Izan ere, *esentzialak* izan balira denboraren akzidente guztien gaineratik iraungo zuten, tinko, aldagaitz, ustelezin... Baina ez. Keparen maitasuna eta konpromisoa sortze-unetik beretik abandonuak kutsaturik zeuden, aldi berean, ezinbestez, betiko, maitasun eta konpromiso orotan gertatu ohi den bezala.

Horixe da istorio honen gakoa, horixe da nobelaren hasieran Kepak burutu oroitze-ekintzaren ondorioz onartzen ikasi duen egitatea. Hau da, Kepak onartu duena ez da bizitzan zehar egin duen edo gertatu zaion oro, errealitatearen izaera bera baizik, maitasun-harremanen izaera barne. ‘Konpromiso vs. ezaxola’ bezalako aurkakotasunek beren barne mugari tinko ezin eutsi diotela ohartuta, bere mundu-ikuskeraren berregituratu eta bere maitasunak ere, edozein maitasunek bezala, nartzisismoa eta abandonua barne hartzen dituela onartu du, finean. Kepak ez du ez errealitatea ukatzen, ez ideal ezinezkorik desiratzen, gauzak diren modukoak onartzen baizik. Keparena, alegia, onarpen postmodernista da. Horrek, noski, ez du konpontzen Teresa eta Josebatxoren abandonua, Kepak inola ere ezingo duena sekula justifikatu. Baina kontzientzia berriari esker, beharbada, emankorrago maitatzen ikasiko du aurrerantzean, Erikek eta berak Hannah-rekin batera osatu berri duten familian, adibidez. *Beharbada*.

Hortaz, ni erotikoak, subjektu maitale edo konprometituak, oro har, ez dauka ez purutasuna ez betetasuna erdiesterik, bere altruismoa ezin baita banandu nahitaez loturik

daraman nartzisismotik. Ohartuki zein oharkabean, beti jokatuko dugu —hein batean, bederen— geure onura bilatze aldera. *Izua hemen*-en izua da, hain zuzen ere, jokaera horren sinbolo nagusia, *nor* izateko desiraz gain, *nor* ez izateari zaion izua ere nartzisismoa baita, desira eta izua txanpon beraren bi aldeak baino ez direlarik. Izu horrek eragin zituen Kepak Euskal Herriko zein Finlandiako gerretan ikusitako azpi-joko eta saldukeriak; izu horrek bultzatu zituen Kepa eta Tania elkarrekin egotera; izu horrek eraman zuen Kepa, azkenik, familia abandonatzera, herrikideak hondamendia pairatu bitartean berak abertzale zintzo modura ez agertzeko zuen ikara, hain zuzen ere. Maitasun edo konpromiso pururik ez dago, baina izua egiaztatzea, nork bere nartzisismoa seinalatzea eginkizun ezinbestekoa da maitasun edo konpromiso zintzoagoak, beteagoak erdietsi nahi badira. Azken helburuak desamodioa, abandonua eta ezaxola garaitzea izan beharko luke. Egiteko ezinezkoa. Baita beharrezkoa ere.

Kontzientzia eta konpromisoan eraturiko nitasuna: ni politikoa

NI POLITIKO PREMODERNISTA:

KONTZIENZIA KRITIKO ZOLIA ALA ITSUKERIA DOGMATIKOA?

Mendeetan zehar, ikuskera erlijioso zein laikoetan, mendebaldar kulturak errealitatea *berezko* xede edo jomuga bati loturik irudikatu izan du, azken burutzapen berezko bati, alegia. Errealitateari *berez* omen dagokion hondarreko gauzaren umo eta burutu horixe da *telos*-a. Modernitateari ere funtsezkoa zaio *telos*-aren nozioa. Analisi ohikoenetan, *telos* modernoa gizateria osoari dagokio eta erabateko giza burujabetza zein justizia unibertsala erdiestean datza. Irudikapen modernoan, horrela, errealitatearen zerizari *berez* dagokio *telos* desiragarri hori, arrazoimenak gidatu *bilakaera* historikoan gauzatuko litzatekeena.

Azken hamarkadotako hainbat euskal nobelak ere halako *telos* baten arabera antolaturiko errealitate-ereduak irudikatu dituzte, esaterako, Metxa zaharraren ibilerak aletuz Koldo Izagirrek argitara emaniko lanek.¹ Agure petral bezain buruargi, aitona erretxin bezain maitagarri, Metxak mota guztietako bidegabekeriaren aurreko sentiberatasun bereziki garatu baten dohaina dauka. Metxa bere kontzientzia kritiko zolia da, zeinari ihes egingo dion ezertxo ere ez baitago. Batzuetan botere kapitalistaren ordezkariak jasoko dute haren ziztada: jubilatutako berriak omentzeko ekitaldi publikoan, kasu, enpresako gerenteak esker on oparizat emandako erloju dotorea erdeinu eta harrotasun osoz lurrera erortzen lagako du Metxak, ekitaldia berrogei urtetako lan-esplotazioa zuzitzeko saioa besterik ez dela agerian utziz.² Beste batzuetan politika arlokoak izango dira salatutako abusuak: Gerra Zibilean herrian izandako basakerien berri jasotzea —iloba Beñatek Metxagandik bezala— haurrentzat traumatikoa izan daitekeelakoan

¹ Koldo Izagirre, *Metxa esaten dioten agirretar baten ibili herrenak* (Donostia: Elkar, 1991 [2002ko edizio zuzendu eta osatua, Elkarlanean]); *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* (Donostia: EEF-Elkar, 1999).

² Izagirre, *Metxa*, 9. or.

ikastolako irakasle batek bilera berezi batera deituta, adibidez, Metxak ozen eta tinko nabarmenduko du afera horretan guztian ezer traumatikorik egotekotan, hain zuzen ere, zera dela, oroimena isilarazteko iradokizuna norengandik eta gerra garaian herrian gehiena fusilatzen ibilitako Pako Katortzeren seme irakaslearengandik entzun behar izana, zapaltzaileen ondorengoek, alegia, biktimen oroimena ere ezabatu nahi izana denen hobe beharraren aitzakia merkean.³ Tamaina horretako arazo soziopolitikoei ez ezik, Metxa adi-adi egongo zaie herritar xumeen arteko harremanetan sorturiko zuzengabekeriei ere: oroimen-transmisio zintzoa burutzeko ahaleginean, Metxak ez dio ilobari ezkutatuko, esaterako, birraitona zena bera ere azpijoko itsusietan aritu zela auzokoen aurka bi baserrien arteko mugarri-liskar zentzugabeak zirela-medio.⁴

Halako sentiberatasun zorrotza dela medio, Metxa jarrera errebelde eta inkonformista iraunkorrean bizi da, konpromisoa sekula bazter utzi gabe. Izan ere, hain da aldrebasa inguruko errealitatea, hain dago bidegabekeriez josita, eta hain da geldoa, okerra zein axolagabea jende gehienak horren guztiaren aurrean duen jokaera... Metxak ezin argiago dakusa jendea bere lozorrotik ateratzeko beharra eta ohartuki heldu dio kontzientzien akuilu gupidagabearen rol ezinbestekoari, bere burkide politikoei esandako hitzotan ikus daitekeen bezala: ‘A, txotxo maiteok! Ez duzue ulertzen ni lapikoa sutan ipintzera etorri naizela hona, horixe dela nire betebeharrak historikoa...!’⁵ Metxak eginiko salaketak zein aldaketarako deiadarra hain dira sutsuak, hain dira kartsuak, ezen irakurleak ia ez baitauka beste aukerarik Izagirrek irudikatu errealitate-eredu bitarra bere egitea baino: aleturiko injustizia-zerrendaren luze, zabal eta gordinak, lehenik, alienazio-egoera erabatekoan gaudela onartzera bultzatzen gaitu, ezin daitekeena izan gizakioi *berez* dagokiguna; aldaketarako akuiluaren suharrak, bigarrenik, zehatz, sendo eta eskuragarri proiektatzen du alienazio horren bestaldean dagokeen justizia- eta

³ *Metxa.*, 43-4. orr.

⁴ *Ibid.*, 110. or.

⁵ Izagirre, *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*, 244. or.

askatasun-horizontea, gizakiak garen heinean *berez* dagokiguna, alegia. Diagnostikoa argia da: tronpaturik bizi gara, alienazioari antzik emateko gai ez garela eta geure benetako egiaz zeharo ahaztuta. Izagirrek, horrela, egitura bitar ezaguneko errealitate-irudikapena eskaini digu, batetik *azaleko* itxurak eta bestetik *sakoneko* egiak osaturikoa, hain zuzen. Sakoneko egia horixe da, azken batean, Izagirrek *berez* erdiestea dagokigun xede edo *telos* modura aurkeztu diguna, gure jardun oro gidatu beharko lukeen *telos* soziopolitiko modura, alegia, bai gizarte-justizia, bai nazio-askatasuna gauzatzean datzana. Utopiak hortxe dirau, *berez* dagokigun betebeharrak modura, eder, ukigarri.

Hori eta horrenbestez, Koldo Izagirrek eskaini digun errealitate-irudikapena Alan Wildek eginiko sailkapeneko eredu *premodernistari* dagokio bete-bete. Izan ere, Izagirrek satira zorrotza egin du, ez preseski Metxaren istorioen zehar aipaturiko bidegabekeriaren eragile zuzenen gainekoa, ez boteredunen, zapaltzaileen edo idazleak deitu bezala ‘min eman nahi’ dutenen gainekoa. Satira hori, oroz gain, gaitz horien aurrean otzan, manakor eta axolagabe gautzanoi dago zuzendua, *agirretartasuna* oraino besarkatu ez dugunoi, inozoegiak baikara ‘agirretar’ bihurtu eta ‘jende’ arrunt izateari uzteko. ‘Jende’ hori beharrezkoa bide gara, ordea, errealitatea iraultzeko. Egileak konbentzitu egin behar gaitu, limurtu. Horregatik tartekatzen ditu eztenak eta laztanak, horregatik sortu du Metxa bezalako pertsonaia zakar eta amultsua, dena batera. Azken batean, Izagirreraren satira *bitarteko* bat baino ez da, funtzio hauxe daukana: inguruko errealitate honen alienazio-egoeraz ohar gaitzela, egoera horren sorburuan *geure huts eta okerrak* daudela uler dezagula eta *berez* dagokigun justizia- eta askatasun-errealitatea erdiesteko lanari ekin diezaiozula. Berrito esanda, *Utopiak eskuragarri dirau*. Izagirreraren kontakizunoi barra-barra darie Wildek *bitarteko ironia* deiturikoa. Bere modernotasun betearen baitan, beraz, Metxa ekoizpen *premodernista* da.

Horrezaz gain, postmodernismotik ezin da bere horretan onartu Izagirrek errealitateari atxikitako *telos* dudagabe eta ezinbesteko hori, errealitatearen *berezko* burutzapen modura

seinalaturiko *telos* transzendental hori. Izan ere, errealtate-irudikapen postmodernistan mundu honetako gauzei *berezko* zer zaien eta zer ez zehatz-mehatz determinatzerik ez dagoenez, zentzugabekeria da ezein egoera idealik postulatzeari errealtateak geroan erdietsi beharko lukeen jomuga modura. Hala egiteak irudi ideal horretatik kanpo geraturiko soberakinei *berezko* zaiena ez aitortzea lekarke berekin, *injustizia luzatzea*, alegia. Horrek ez du esan nahi Izagirrek salaturikoak injustiziak ez direnik. Horrek ez du esan nahi injustizia horien aurrean besoak gurutzaturik egon behar dugunik. Horrek esan nahi du ez dugula sekula ere justizia erdietsi izana aldarrikatzerik izango, instant berean garaitu nahi izandako zapalkuntza eta totalitarismoa biderkatzen ariko baikinateke. Horra askatasun-amets zintzoen ezina. Horra borondate oneko justizia-asmoen ironia zoritzarrekoa. Horra, finean, Utopia: betebeharr eder, patu ezin utzizko... Eta ikaragarria.

Utopiara heltzeko moduari dagokionez, *Metxa* adibide paradigmaticoa dugu pentsaera modernoak arrazoimenaren gaitasunetan jarritako fede itsuarena. Kontzientzien akuilatze lanari gogotsu lotuta, Metxak arras argi dauka ‘burua du[ela] tresna nagusia’, pitzadurarik gabeko bere arrazoimenak iraultza utopikorako okerrik gabeko bidea seinalatuko diola, alegia.⁶ Bai, Metxa arrazoimen bereziki zoli batez dohaturik ageri zaigu, bakana, erraza zaiolarik inguruko beste inork hautematen ez dituen bidegabekeriak eta ekintza-bideak seinalatzea. Iraultzan burkide izan zitezkeenak ere itsu daude, Metxari hain begibistakoa egiten zaionari usainik hartzeko ere gauza ez direlarik.⁷

Bere jardun iraultzailean Metxak eginiko salaketak arrazoizkoak izan ohi dira, oso. Sentsibilitate solidario eta demokratikoaz jantzitako irakurleari, behintzat, nekeza egin behar

⁶ Koldo Izagirre, *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*, gorago aipatua, 19. or.

⁷ Saga labur honetako bigarren nobelaren hasierako sekuentzia narratiboak ederki biltzen du Metxaren pertsonaiak gorpuzturiko muturreko inkonformismo hori, bere burkideekin ere sekula bat ez etortzera bultzatzen duena. Sekuentzia horretan, Metxa tunel bat egiten aurkezten zaigu koilara txiki batez soilik lagundurik. Irakurleok, logika arruntari jarraiki, Metxa espetxeren batetik ihes egin nahian dabilela pentsatzen dugu hasieran. Halako batean, ordea, tunela espetxetik ihes egiteko beharrean, espetxera sartzeko dela ohartzen gara, Izagirrek ederki eragindako ezustekoa dela medio. Ikus *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*, 15-21. orr. *passim*. Izan ere, Metxak geroago iradoki bezala, askatasuna barruan dago, ez kanpoan. Ikus ibid., 39. or.

zaio Metxari arrazoirik zerbait ez aitortzea. Adibide zehatzak ugariak dira, batez ere iruzkintzen ari garen bi nobeletako lehenean.⁸ Gizarte-justizia aldarrikatzearekin loturikoen artean, kasu, balialide ekonomiko eskaseko Sabina erre kardariari gertaturikoa dugu: Sabina txiroari argindar konpainiak argia moztu egin dio. Zapalduari beti laguntzeko prest, Metxak bere argiketari garai zaharretan ezagututako makina baten planoak bilatu ditu, Pelton turbinarenak, hain zuzen ere. Besapean hartuta, gaztetxera jo du, gogoan darabilen plana gauzatzeko laguntza egokia emango diotelakoan. Bertan, gazte taldetxo bat eta ezkerreko zinegotzi bat aurkitu ditu, Norteko Indar Argiak konpainiaren kontrako itzalaldi bat prestatzeko lanetan. Sabinaren arazoa aipatu eta hasiera batean aintzat hartu ez duten arren, Metxa moldatu egin da plana azaltzen entzun diezaioten: herritarrek beren etxeetan argindarra sortzeko moduko Pelton turbinak fabrikatzeko tailer bat antola liteke, inork konpainiaren beharrik gehiago ez dezan izan. Zinegotziak, baina, gutxietsi egin du ideia, erokeriatzat-edo hartuta. Metxak etsi egin behar izan du, eta zapuztuta, deabruak hartuta alde egin du, kide ideologikoak dituen horiek berek ere hain ideia soil eta eskuragarria, argi eta *arrazoizkoa* mespretxu erabatekoaz jaso dutela ikusita. Itsumenak ez du mugarik.⁹

Nazio-askapena da Metxaren beste borrokaleku nagusia. Badu hor ere lanik, kontzientzia alienatuak sen onera ekartzen, besteak beste. Hala gertatu zaio Azkainera eginiko txangoan. Bertako euskaldun pilotazale batekin hizketan hasi eta harrituta entzun behar izan du Metxak nola azkaindarrak Hegoaldeko frontoiak —Iruñeko Labrit, Eibarko Astelehena, Donostiako Anoeta, Tolosako Beotibar edota Gasteizko Ogeta— *Espainiakotzat* jotzen dituen. ‘[A]lprojak eskolatzeko’ zereginari helduta, Metxak toki horietan guztietan ea frantsesez moldatzen den galdetu dio gizonari, espero zuen erantzuna jasoz: frantsesez ez, euskaraz baizik.

⁸ *Metxa esaten dioten agirretar baten ibili herrenak* izenburukoan, alegia. Bigarreanean, hots, *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* izenekoan, bide alegorikoago bati ekiten dio Izagirrek bere mezua helarazteko, iraultzarako deia modu abstraktuago batean egiten duelarik, lehen eleberriko egoera bidegabe zehatzak bazterrean samar utzita.

⁹ Ikus Izagirre, *Metxa*, 11-8. orr.

‘Noski, denok enbor bereko adarrak garelako’, borobildu du Metxak azalpena. Arrazoia aitortu dio orduan azkaindarrak Metxari, baina ez honek nahi bezala: ‘Beharba arrazoina duzu... [...] Uste dut ni ere españula nizala...!’ Metxak haserre bizian alde egin du, solasaldia bertan behera utzita. Mugaz bestalde ere, itsumenak ez du mugarik.¹⁰

Esan bezala, nekeza da Metxari *arrazoirik* batere ez aitortzea. Nekeza da, batetik, sistema kapitalistak Sabina bezalakoei eragin diezaiekeen bazterketa irauli beharreko bidegabekeriatzat ez hartzea, gizarte-justiziarri begira ez baita onargarria inor oinarritzko beharrak ase gabeko egoeran. Nekeza da, bestetik, estatu hegemonikoek herri txikiagoengan eragindako kultur alienazioa amaitu beharreko zapalketatzat ez hartzea, nazioen arteko berdintasunari begira ez baita onargarria herritar batzuek beren nazionalitatea munduan barna harro erakus dezaketen bitartean, beste batzuk identitatea galtzerainoko asimilazio-prozesu batera bultzatzea. Hau da, *arrazoizkoa* litzateke bai Sabinari argindar-horniketa bermatzea, bai azkaindar pilotazaleak bere burua euskalduntzat hartzea. Beste kontu bat da, ordea, bidegabekeria horien aurrean arrazoimenak diagnosi eta konponbide *bakarrak* ezartzen ote dituen, Metxak hain modu oldartsu eta haserrekorrean sinetsarazi nahi digun bezala.

Ildo horretatik, oso zentzuzkoa da, kasu, egungo mundu globalizatuko botere ekonomiko faktikoen jarduna —Nazioarteko Diru Funtza, finantza-korporazio erraldoiak, multinazionalak— mesfidantza handiz behatzea, are gogor kritikatzeta ere, haien lehentasuna gizarte-justizia sustatzea ez denez, usu abusu-egoera onartezinak eragiten baitituzte. Baina munduan zapaltzaileak eta zapalduak —arestian aipatu erakundeak batetik eta herritar xumeak bestetik, alegia— zorrotz bereizten dituen diagnostikotik abiatuta, hauteskunde bidezko ordezkariak sistemai muzin egin eta eraketa autarkiko edo autogestionarioa proposatzea —Metxak egin legez— ez da zertan arrazoimenak eskain diezagukeen irtenbide bakarra izan.

¹⁰ Ikus Izagirre, *Metxa*, 63-5. orr.

Zuzena al da ‘zapaltzaile vs. zapaldu’ dikotomiari eustea *ustezko* zapalduok —herritar xumeotako askok, bederen— egun goza dezakegun ongizate-egoera hein handi batean *ustezko* zapaltzaileekin batera eratu sistemari zor zaionean? Zuzena al da egungo *statu quo* akastuna erabat arbuigarritzat jota sistema autarkiko bat irtenbide bakartzat aurkeztea sistema orok alde onak zein txarrak izan badituela dakigunean? Bidegabekeriez inguraturik bizi gara, urruti gaude mundu-mailako gizarte-justizia erdiestetik, eta arrazoimena baliatu beharko dugu —ezbairik gabe— injustizia horiek konpondu nahi izatekotan. Arrazoimena, ordea, ezin da dogma bihurtu: ez kontserbadoreek, ez iraultzaileek ez ligukete sinetsarazi beharko haien errezetak egon daitezkeen egia bakarrak direla.

Arestian urraturiko beste ildoari jarraiki, oso zentzuzkoa da, orobat, egungo nazioarteko sistema politikoak sustatu estatu-banaketari asegarría ez iriztea, are arbuigarria iriztea ere, ez baitago ezein irizpide arrazionalik herri batzuei nazio-izaera aitortzeko eta beste batzuei ez. Baina nazioa jatorri bakar eta aratz batetik ernaturiko izate berezi eta organikotzat hartzea —euskaldun oro ‘enbor bereko adar[tzat]’ jotzean Metxak egin legez— ez da zertan nazioa ulertzeko arrazoimenak eskain diezagukeen modu bakarra izanik. Zuzena al da identitate puruak aldarrikatzea mundu globalizatu honetan gizabanakoen arteko harreman interkultural gero eta ugariagoei esker nahasketa-gune trinko eta aberatsak etengabe sortzen ari direnean? Zuzena al da nazio-identitatea gizabanakoen arteko kidesunak bilatzerakoan irizpide nagusi eta aldaezintzat hartzea mugikortasun geografiko zein komunikazio-sare berriei esker bestelako kidesun-mota asko —profesionalak, afektiboak, ideologikoak— etengabe sendotzen ari direnean? Herri askoren egoera politikoa bidegabetzat har daiteke, urruti gaude munduko nazioen artean benetako berdintasun-harremanak lortzetik, eta arrazoimena baliatu beharko dugu —ezbairik gabe— desoreka hori bere onera ekarri nahi izatekotan. Alor honetan ere, ordea, arrazoimena ezin da dogma bihurtu: ez *statu quo* desegoki honen aldekoek, ez kontrakoek ez ligukete sinetsarazi beharko nazioa ulertzeko modu arrazoizko bakarraren jabe

direla. Nazioa, izan ere, izate zehatzezina da, erabakiezina, arrazoimenaren mugak agerian uzten dituzten horietakoa.¹¹

Metxaren bidez, ordea, Koldo Izagirrek indar ahalguztidun modura aurkeztu digu arrazoimena. Baita, ondorioz, horren fruitua den *kontzientzia politikoa* ere. Baina Metxaren oldarra, bere akuilu bortitz etengabea gehiegizkoa suertatzen da azkenean. Ez da sinesgarria Metxak ez beste inork inguruko injustiziak eta horiei eman beharreko erantzunak hain argi ikustea, Metxak ez beste inork itsumen orokorra gainditzea, Metxak ez beste inork arrazoi izatea, beti ere.¹² Izan ere, hasieran salaketa zehazki arrazoituak direnak pixkanaka beste zerbait bihurtzen dira, jarrera matxinoari baldintzarik gabe eusteko deiadar mekanizatuak, alegia. Etengabeko matxinadari, ordea, ez zaio zertan aitortu berez arrazoizko izatea. Horrela, Metxak arbuiatu nahi izandako oker guztiak besarkatu egingo ditu, oharkabean bada ere: ikusmen bereziki zolia behar zuena *itsukeria* bilakatuko da, jardun burutsua behar zuena *burrumba fanatikoa*, bultzada arrazionala *oldar irrazionala*. Ikuskera postmodernistan, ez dago bere aurkakotik zorrotz banandutako arrazoimenik, zentzuzkoaren eta zentzugabearen arteko muga lausoa delarik. Horregatik da hain garrantzitsua arrazoi osorik ez dagoela gogoan beti hartzea, egia absolutuak baztertzea, zalantzari leku egitea. Bestela, muzin egiten ariko gatzazkio munduaz darabilgun interpretazioa hobetzeko, justuago egiteko aukerari. Arrazoimena jainkotzea, ordea, dogmatismoan erortzeko biderik motzena da. Arrazoiaren loaldiak munstroak sortzen omen ditu. Esna-aldiak ez, ala?

¹¹ Iruzkinek nazioari ikuspuntu postmodernista/postestrukturalista batetik begiratuta eginda daude.

¹² Metxaren arrazoimen dogmatiko eta larderiatsu hori eufemismoen bidez aipatzen du Igor Estankonak doinu orokor garbiro laudatzailea eginiko kritikan: '[...] gero eta agerikoagoa da Agirre [Metxa] ez dela estetika burgesak marrartzuko lukeen ekintzaile justu baina apala, ezpada lorpen konkretuen gainetik *halako handiuste batek gidatzen duen norbait*. Litekeena da handiuste hori *alderdi axiologikoan bera nor den oso argi daukan* edonork izan dezakeen malezi gabeko harrotasuna baino ez izatea.' Ikus Igor Estankona, 'Izagirre, Koldo. *Agirre zaharraren gartzelaldi berriak*', *Hegats* 33 (2003ko urria), 177-81. orr. (178. or.). Letra etzanak geuk jarriak dira.

NI POLITIKO MODERNISTA:
KONPROMISOA GIZABANAKOAREN IMMOLAZIO MODURA

Ramon Saizarbitoriaren *Hamaika pauso*-n, nazioarekiko konpromiso politikoa da gai nagusia.¹³ Testuaren erreferente historikoa frankismoaren azken urteak eta trantsizioaren lehenak biltzen dituen garaia da, 1973tik 1984ra bitarteko epea, gutxi gorabehera. Kontakizuna bi plano narratibotan banaturik dago. Batean, erretratu intelektual eta psikologiko ezin aberatsagoa eskainiz, narratzaile orojakile batek Iñaki Abaituaren istorioa kontatzen digu, ildo nagusitzat garaiak eskatzen zuen konpromiso politikoari neurria hartzeko protagonistak agertu ezgaitasunaren nondik norakoak dauzkana. Bestean, narratzaile intradiegetiko bihurturik eta *mise en abyme* egitura sorraraziz, Iñaki Abaituak berak *Hamaika pauso* izenburuko nobela idazten du, zeinean Daniel Zabalegiren heriotza eragin zuen jazoera-katea kontatzen baitu.¹⁴ Eleberri honetan ere *in extrema res* heldu dio Saizarbitoriak kontakizunari, ezer baino lehen istorioaren amaiera aurkeztuz: Iñaki Abaitua jakitun da ordu gutxi batzuen buruan hilko dela, eta etsipen, angustia zein porrot existentzial erabatekoa islatzen duten pentsamendu eta oroitzapenak aletzen ari da, irakurleongan kontakizunaren bukaerara arte erabat baieztatzerik ez dagoen susmoa piztuz, bere buruaz beste egingo duela, alegia.

Berandu gabe, narratzaileak iraganera garamatza, Iñaki Abaitua suizidioaren atariraino gidatu duen gertakari-segida hasieratik berrikusi asmoz. Kontakizunak aberastasun eta konplexutasun gero eta handiagoak erdiesten dituen prozesu deskriptibo bati heltzen dio, Iñaki Abaituaren nortasun gatazkatsua pixkanaka zehaztuz doana. Narratzaileak izaera ezberdineko sekuentziak txandakatzen ditu —gertakari berriak, protagonistaren oroitzapenak, digresio moduko iruzkin gehigarriak—, gehienetan alderdi psikologiko arazotsuren bat edo beste

¹³ Ramon Saizarbitoria, *Hamaika pauso* (Donostia: Erein, 1995)

¹⁴ Daniel Zabalegi Angel Otaegi etakidearen *alter egoa* da, 1975eko iraileko fusilaketa ezagunetan erregimen frankistak erail zituen azken lagunetako bat, alegia. Ikus Mari Jose Olaziregi, '*Hamaika pauso*: irakurketarako gonbitea', in *Ramon Saizarbitoriaren unibertso literarioa* (Bilbao: Labayru & BBK, 2001), 46-62. orr. (51. or.).

gehitzen diotenak Iñakiren erretratuari: bakardade-sentimendua, neurosirako joera, heriotzari dion beldurra... Nortasun oinazetu horrek hainbesteko tokia dauka kontakizunean, non irakurleok aise pentsa dezakegun nobelak eskatu irakurketa, hain zuzen ere, desoreka psikologiko orokor horri azalpen egokia aurkitzean datzala, Iñakiren psikoanalisi egitean, alegia. Halere, testua bera arduratzen da mota horretako irakurketa oro galarazteaz. Horri dagokionez, bereziki esanguratsuak dira protagonistak J. J. Lasa psikiatra lagunarekin izandako elkarrizketak, zeinetan, azken batean, Iñakiren neurosia aski normaltzat hartzen baita, ia gizaki sentibera orok jasan beharreko arazotzat, alegia.¹⁵ Hala, nobelak irakurketa psikologista ororen desegokitasuna iradoki eta beste dimentsio bateko problematikara bideratzen gaitu.

Delako dimentsio-aldaketa atzemateko giltzarria da lehen aipatu oroitzapenetako bat, Iñaki Abaituak ‘amorratio bereziz’ gogoratzen duen gertakari bati dagokiona. Nerabegaroko egun batean, Abel, Ion eta Alberto lagunekin kalean zegoela, Iñakik halako iruzkin bat egin zuen paretik ‘neska galant’ bat igarotzean, Ioni ukalondoaz saihetsean jota konplizitate-keinua egiteaz batera. ‘Hori da fragata’, esan zuen Iñakik. Lagunek, ordea, txantxari heldu gabe so geratu zitzaizkion ironia erakutsiz, ‘helduak imitatuz ausarkeriaren bat esan duen haurrari bere portaera gaitzesterakoan erabili ohi den irribarre jostagarriaz.’ Orduan, Iñaki ‘erabat lotsaturik sentitu’ eta bere burua zuritzeari ekin zion, ‘fragata’ denbora gutxi lehenago emakumeei esaten zitzaien lore jatorra zela argudiatuz, eta hortik gezurretara pasatu zen, besteen isilune gaitzeslearen aurrean Donostiako kaian benetako fragatak ikusita zegoela baieztatzen behartuta. Azkenerako, ‘lotsa ezkutatu ezinik’ alde egin zuen. Narratzaileak dioenez, Iñakik ‘betiko gordeko zuen gertakizun itxuraz garrantzirik gabeko haren oroitzapena, nerabegaroko

¹⁵ Hona, adibidez, Iñakiren heriotza-angustiaren harira J. J. Lasa psikiatrak hari eginiko iruzkina: ‘Gizona eta animalia ez ditu hizkuntzak bereizten, filologoek nahi luketen bezala —esan zuen—, edo apaizen arimak, edo irriak. Heriotzaren alde aurretiko ideia horrek bereizten ditu. Hiltzeko garela jakiteak.’ Ikus *Hamaika pauso*, 21. or. Ikus daitekeenez, psikiatraren iruzkinak Iñakiren inkontzientea bazter utzi eta gizakion heriotza-kontzientzian berean kokatzen du haren angustiaren jatorria, azalpen psikologiko gehiagoren beharra neutralizatuz.

porrot batzuk gorde ohi diren zehaztasunez.¹⁶ Lagunen begikoa gertatzeko ahalegin etsiak erakutsi bezala, Iñakik premia larria dauka taldeak kidekotzat onar dezan, baina onarpenaren ordeztasunak gaitzespenak deusez sentiarazi eta bere burua arbuiaztara eramane du. Pasarteak iradoki legez, beraz, Iñakiren gatazka pertsonala ni onargarri bat eratzeko ezintasunean datza, zeinak, bere aldetik, kidesun-sentimendu garbirik erdiesteko ezintasunean baitauka sorburua. Hau da, Iñaki ez da *nor* sentitzen ezein taldeko kide ere ez delako osorik sentitzen. Baina nortasun urratu horren gaitetik, pasarteak edozein identitate indibidualen eraketan aurki daitekeen prozesu dialektikoa nabarmentzen du: *nor* izan nahian, gizabanakoak taldearen onarpena bilatzen du, eta horretarako kolektiboak ezarritako kidesun-baldintzak betetzen saiatzen da.¹⁷ Prozesu dialektiko horrek, hain justu ere, berebiziko garrantzia dauka *Hamaika pauso*-n. Izan ere, Saizarbitoriak gauzatu ikuspegi kritikoan, konpromiso politikoa —nobelaren gai nagusia, alegia— ezin da ulertu prozesu dialektiko horren instantzia modura baino. Hau da, konpromiso politikoa eustean gizabanakoak agertutako altruismoa banaezina da aldi berean eta modu gutxi-asko kontziente edo inkontzientean abiarazitako nartzisismotik, zeinak, kolektiboak itzuli beharreko esker oneko aitortzea dela medio, norbanako engaiatuaren nortasuna sendotu eta finkatu egin nahi baitu. Horrela, argumentuaren dimentsio psikologiko hutsa gaindituz, Saizarbitoriak arazoaren dimentsio soziopolitikoan kokatzen gaitu, guztiok ere barne hartzen gaituen gatazka latzari aurrez aurre begiratzera bultzatuz.

Frankismoaren aurkako borroka gori-gori dagoelarik, Iñaki Abaituari ere heldu zaio, halako batean, konpromiso tinkoagoa hartzeko eskaera. Alberto adiskideak ea ‘lagun bat autoz

¹⁶ *Hamaika pauso*, 59-61. orr.

¹⁷ *Gizakia, berez, animalia soziala da*. Ideia ezagun hori gogoan hartuta, zail da irudikatzen kidesun-harremanik batere gabeko gizabanako-nortasunik: dela familia, dela herria, dela nazioa, dela ogibidea, dela zaletasunen bat, dela aukera ideologiko edo politikoa, guztion identitateak daude osatuta tankera horretako osagai kolektibo ugari, guztiok ere geure burua munduan kokatzen, geure buruari zentzu jakin bat ematen laguntzen digutenak. Pedro Gómez García filosofia-irakasle espainiarrak dioen bezala: ‘Kidesunak behar ditugu, orientazio-markoak, partekaturiko balioak..., *zentzua*, hitz batean esana. Eta hori guztia bilatzeari ekiten diogu geure identitateak eraikitzen saiatzen garenean.’ Ikus Pedro Gómez García, ‘Presentación’, in Pedro Gómez García (koord.), *Las ilusiones de la identidad* (Madril: Cátedra, 2000), 11-3. orr. (12. or.).

eramateko' prest ote dagoen galdetu dio Iñakiri, lagun hori borroka armatuan sartuta dabilen norbait dela erabat ezkutatu gabe. Une horretatik beretik eta istorioaren amaierara arte, Iñakiren jarrera erdibiturik egongo da goian aipatu altruismoaren eta nartzisismoaren artean. Izan ere, batetik, askatze-mugimendu kolektiboan berari dagokion ardura-zatiari muzin egin gabe, Iñakik onartu egingo du Albertoren eskaria, baina bestetik, ezingo du erabat eskuzabal jokatu, ez baitu sekula gainditzetik izango bere buruaz kezkatzeko joera gogaikarria. Joera nartzisista saihestezin horren adierazle nagusia konpromisoak Iñakiren baitan ernarazitako beldurra da, bi iturri zehatzago dauzkana: bateko, konpromisoari heltzeak ekar diezazkiokeen arrisku fisikoak —espetxea, torturak, are heriotza ere, akaso—; besteko, burkideen aurrean koldar modura agertu eta haien gaitzespena jasotzeko posibilitatea. Hau da, konpromisoari ez ezik, konpromisoari uko egiteari ere beldur dio Iñakik. Gauzak horrela, Ortiz de Zarate etakidea autoz eramateko eskaera onartu orduko, Iñakik madarikatu egingo du ezetz esatea eragotzi dion 'koldarkeria', eta ondoren, haren bila abiatuta 'izu-ikararen orratzak' sentitu arren, etakideak 'bere zikoizkeria koldarra' atzemango ote dion izango du 'kezka nagusi'.¹⁸ Berez, Iñakik onarturiko konpromiso-maila oso altua da, estraineko aldi horren ondotik beste hainbat aldiz eskatuko baitzaio Ortiz de Zarateri garraio eta ezkutaleku seguruak bermatzea, eta berak, behin eta berriz, zintzo asko hartuko du bere gain tamaina horretako ardura. Baina, halere, ez du sekula bere beldur malapartatua erabat uxatzerik izango, eta horrek galarazi egingo dio bere konpromisoari aski irizteko aukera, bere burua beti ere arbuia egingo duelarik borrokara nahikoa emana ez egoteagatik.¹⁹ Izan ere, garaiak eskaturikoa erabateko konpromisoa zen, dena emateko prestasuna, alegia, norberaren bizitza barne:

¹⁸ *Hamaika pauso*, 76-7. orr.

¹⁹ Iñakiren beldurra ez da ahulezia psikologiko pertsonala, belaunaldi oso baten esperientzia politikoa markatu zuen ezaugarria baizik, Saizarbitoriak berak adierazi bezala: 'Nire belaunaldiak beldur handia pairatu behar izan du, beldur izateak, gainera, lotsarazi egiten zaituenean, beldurra duineztasuna baita. [...] Orain kontatzen da jende guztia zela antifrankista eta barrikadetari zegoela, baina mundu guztia zegoen kikilduta eta hala egoteaz lotsatuta. Uste dut hori guztia ahazten ari dela.' Ikus M. Sotillo, 'Escribir en euskera ya no te libra de ser mal considerado por sectores abertzales' [Ramon Saizarbitoriari eginiko elkarrizketa], *El Diario Vasco* (1995-12-10), 56. or.

“Iraultza ez zen aukera gisa sentitzen” zioen gutxi gorabehera pasarteak, “esentzia gisa baizik; edo iraultzaile zinen, eta orduan iraultzaile buruaz pentsatu eta iraultzaile bihotzaz sentitu behar zenuen, edo ez zinen, baina orduan izan nahia baino ez zen geratzen, eta ez izatearen kulp behin eta betikoa”.²⁰

Muturrekoak ziren, beraz, benetako iraultzaile-herrizaleen artean onartua izateko bete beharreko baldintzak, herriaren askatze-beharrari erantzunez konpromiso purua erdiestea eskatzen baitzitzaion norbanakoari, altruismoaren esentzia, alegia. Saria ere ez zen edonolakoa, ordea. Izan ere, herriaren alde den-dena emateko prest agertuz gero, gizabanakoa eskubide osoko herrizalea bihurtzen zen, inola ere zalantzan jartzerik ez zegoen nortasuna erdietsiz, herrizaletasun esentziala, hain zuzen ere. Horrela, kausaren alde bizitza emandako heroiak, kasu, betiko gogoratua izateko eskubide loriatsua irabazten zuen, herriaren Historian betiko idatzirik geratuko zen izena, alegia. Horixe da, azken batean, konpromisoaren mistika gobernatzen duen lege paradoxikoa: gizabanakoak kolektiboaren esku uzten du bere izate osoa, baina eskaintza ezin altruistago horri esker, gizabanakoak bere singularitasun konplutua jasotzen du trukean, bere esentzia, alegia. Iñaki Abaituak ez zuen bere burua mistika horretatik kanpo kokatu nahi, eta ahal izan balu helburu iraultzaileak azkeneraino besarkatuko zituen, baina ez zuen sekula den-dena emateko prest egoterik izan, eta horrek berdindu ezinezko erru-sentimendua ekarri zion, bere burua onartzeko ezintasuna, alegia, ni duinez, deusez eta gabetu batez ahal bezala bizirauteko beharra, finean.

Daniel Zabalegiren fusilaketara eraman zuten gertakariak jasotzeaz bat, *Hamaika pauso* izenburuko nobelan Iñaki Abaituak konpromisoaren esperientzia erdiragarriaren gaineko bere hausnarketa pertsonala gorpuztu zuen.²¹ Hausnarketa horretan ez da konpromisoaren ideia

²⁰ *Hamaika pauso*, 76. or. Iñaki Aldekoak ere nobelaren giltzarritzat hartu du taldeak indibiduoari eskatu konpromiso-maila: ‘[Militantzia beste edozein baloreri gailentzearen] ondorioa zen, beraz, Abaituak jasaten zuen erruduntasun sentimendua, MILITANTEaren eredu miretsi eta aldi berean iristezinaren aurrean kokildu eta “kontzientzia txarraren zama” gainean eraman beharra.’ Ikus Iñaki Aldekoa, ‘Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza: *Hamaika pauso*’, in *Mendebaldea eta narrazioagintza* (Donostia: Erein, 1998), 109-53. orr. (150. or.).

²¹ Istorioa labur-labur kontatuta, Daniel Zabalegik laguntza logistikoa eman zion ETako komando bati atentatu

modu orokorrean arbuiatzen. Altruismoa, aitzitik, laudatu egiten da, batez ere Danielek bere ardurari eusteko moduan erakutsi zuen eskuzabaltasuna goraiatuz.²² Laudatze horren gainetik, baina, Iñaki Abaituak kritika zorrotza egiten dio konpromiso puruaren irudikapen mistikoari, bere errotiko faltsutasuna agerian utziz. Kritika horretan gauzatu ikuspegia, gainera, erabat postmodernista da, ondoren argudiatuko dugunez. Izan ere, batetik, postmodernismoak ukatu egiten du altruismo erabatekoaren posibilitatea, edozein emate-ekintza banaezina baita aldi berean eta ezinbestez gertatu beharreko bereganatze- edo kapitalizatze-efektutik.²³ Ildo beretik Iñakik aldarrikatu bezala, konpromiso esentzialaren ideia ez da fantasia hutsa baizik, gizabanakoak engaiatzeko daukan arrazoi nagusietakoa, hain zuzen ere, *nor* izateko nahia baita, subjektu emaileak beti ere esker oneko aitortpenen bat jasotzea espero duelarik trukean —hark bere buruari eginikoa baino ez bada ere—, nortasun indibiduala sendotu eta finkatzeko balio izango zaiona. Horregatik nabarmentzen dira hainbeste *Hamaika pauso*-n Danielek onarturiko konpromisoaren azpian dauden arrazoi nartzisistak.²⁴ Nartzisismo saihestezin hori azpimarratu asmoz egiten du Iñakik, orobat, beldurraren aldarrikapena, beldurrak gizabanakoaren *nor* izateko nahia ezabatzerik ez dagoela frogatzen baitu, beldurra gizabanakoaren singularitasun-desiraren adierazlerik objektiboena baita. Horregatik bilatzen du beldurraren aztarna hain modu etsian Danielek fusilatua izan aurretik sinaturiko paperetan.²⁵ Labur esanda, gizabanakoak ez

bat burutu ahal izateko. Gero atxilotu egin zuten, epaitu, kondenatu eta fusilatu.

²² Danieli, horrela, ‘gizatasun noblearen argitasuna irakur zekiokkeen begietan’, noblezia horren erakusgarriak ugariak izanik narrazioan zehar. Ikus *Hamaika pauso* 259. orr.

²³ Ideia hori xeheago azaldu dugu maitasun postmodernistari eskainitako atalean.

²⁴ Danielek behar larria dauka herrikideek onar dezaten, bere erretratuaren zertzelada zenbaitek argiro erakutsi bezala. Hala, esaterako, arbuiaturik bizi izan dela suma daiteke, bere aita goardia zibila zelako zurrumurrua zabaldu baitzen garai batean herrian. Halaber, prestatzen lagundutako atentatua gertatu orduko hantuste inozoa erakutsi du tabernan bildurik dauden auzotarren aurrean —‘[h]oiek [ETAkoek] ez ditek behatzik mugitzen nere baimenik pe’—, baina espero izandako miresmen-adierazpenen ordez barre ironiko eta sinesgaitzak baizik ez ditu jaso. Azken adibide bat ematearren, espexetik aterata herriak plazan bilduta egin liezaiokeen omenaldi bero eta esker onekoaren gaineko bere desio eta fantasiak aipa daitezke. Ikus, hurrenez hurren, *Hamaika pauso* 366, 151 eta 410. orr.

²⁵ Ikus, kasu, *Hamaika pauso*, 28. or.: ‘Sarritan, [Daniel Zabalegiren] idazkera hatz puntaz jarraitzen ematen zuen gaua [Iñaki Abaituak], marra baten jauzian, letra baten iheskortasunean, lerroen baiezean, beldurraren eraginari erreparatzeko asmoz; (...)’ Bestelakoa da puntu honi dagokionez Ur Apalategik eskainitako interpretazioa: ‘Zertarako balio zuen Daniel Zabalegiren exekuzioaren inguruko xehetasunen azterketa historikoak *Hamaika pauso*-n? Bada, maila internoan, bederen, hots, Iñaki Abaitua idazlegaiaren ikuspegitik, bere miseria propioa

du sekula bere singulartasuna erabat desagertzen uzten, *ezin du* halakorik egin, eta ondorioz ez dauka sekula altruismo esentzialik erdiesterik.

Are gordinagoa gertatzen da Iñakiren kritika, bestetik, konpromisoaren inguruko truke-ekonomian gizabanakoak ustez jasoko lukeen sariari dagokionez. Azaldu bezala, konpromisoaren mistika paradoxikoaren arabera, identitate kolektiboak gaitasuna izango luke gizabanakoak erabat desagertzen utzitako singulartasuna berreskuratu eta bere esentzia betean ostera agerrarazteko, bizitza emateraino iritsitakoari nortasun ohoragarri bezain gogoangarria itzuliz. Irudikapen horretan, horrela, kolektiboa —nazioa, guri hemen dagokigunez— gai izango litzateke bizitza indibidualak zentzuz erabat betetzeko, singulartasun horien zerizana erabat zehaztuz eta argituz. Ikuspegi postmodernistan, ordea, ez nazioak, ez beste ezein ideiak, ezin dute gizabanakoa zer den zehaztu, gizabanakoa berez izate zehatzezina baita, zer den guztiz argitzerik ez dagoena. Nazioak bizitza indibidualei zentzu betea eman diezaiekeelako ideiak, beraz, totalitarismo nabaria ezkututzen du bere baitan, gizabanakoaren berezko zehatzezintasunari muzin egin eta bortxatu egiten baitu, ideal kolektiboaren muga hertsietara zeharo azpiratuz.²⁶ Hau da, nazioak ez du gizabanako erabat engaiatuaren singulartasuna berreskuratzen eta atzera agerrarazten, galarazten eta desagerrarazten baizik. Erabateko konpromisoa eskatuta, finean, nazioak gauzaki bihurtzen du gizabanakoa, helburu kolektiboen mesedetan baliaturiko bitarteko huts, alegia. Halaxe gertatu zen Daniel Zabalegirekin ere, Iñaki Abaituak eginiko salaketa suminduak gogorarazi bezala. Eginiko promesa urratuz, nazio orojaleak ez zion Danieli nortasun gogoangarririk itzuli, bere muturreko konpromisoa

arintzeko. Iñaki Abaituak *Hamaika pauso* izeneko eleberri bat idaztea erabakitzen badu, argi eta garbi bere arazo psikologiko-existenzialak konpontzeko asmoarekin da. Bere burua miserabletzat dauka, koldartzat, eta beharrezkoa zaio bera bezain miserablea den norbait aurkitzea, bere patetikotasuna erlatibizatzen. Ikus Ur Apalategi, 'Gerra Zibila Saizarbitoriaren *Bihotz bi-n*: literaltasuna, alegoria eta beste zenbait hipotesi', *Euskera* 54, 2-2.zatia (2009), 1109-26. orr. (1118. or.).

²⁶ Nazioa, horrela, Jean-François Lyotardek *osoko kontakizun* deiturikoetako bat bihurtzen da, hau da, 'metakontakizun unibertsaleko estatusa aldarrikatzen duen istorioa, beste istorio guztiak barne hartu eta azaltzeko gauza dena, beren benetako esanahia errebelatuz.' Ikus Bill Readings, *Introducing Lyotard. Art and Politics* (Londres: Routledge, 1991), xxxiii. or.

abandonu eta ahanzturarik bihozgabe eta axolagabeenaz ordaindu zuelarik. Honako pasartean, horrela, Danielen heriotza-uneke bakardade latza nabarmentzen da:

“Iritsi da ordua” esan diote. Antsiaz, aurpegi ezagun baten bila, lehenbizi gaingiroki, gero ausentzia ezin sinetsiko bailuen, banan-banan, behin eta berriro aztertzen ditu galerian barrena agertu direnak, haien artean nahi lukeena aurkitu ezinik. Ez du atzematen sakrifizioan partaide izatea onartuko lukeen begiradarik, adorea eta kuraia kutsatzeko airean altxatzen den ukabilik. Ez dakusa oroimenaren promesa, bere heriotza noblearen testigutza ziurta diezaiokeen herritarrik.²⁷

Modu horrexetan gauzatu zuen Iñaki Abaituak *Hamaika pauso* idaztean zeukan helburu nagusia, ‘gertakizunak, edozein eratan gerta eta imajina zitezkeelarik ere, ikaragarriak izan zirela baieztatzea’, alegia.²⁸ Izan ere, heriotza ikaragarria da, baita ondorioz heriotzaraino eramane beharreko konpromisoa ere, horrek guztiak taldeari ekar diezazkiokeen onurak edozein izanik ere. Iñakik aldarrikatu legez, gizabanakoari ezin zaio konpromiso erabatekorik eskatu, berez ez baitauka halakorik sekula ere erdiesterik. Hau da, altruismo orotan atzemandako nartzisismo saihestezina galgarri zaio konpromiso puruaren ideari eta galarazi egiten du gizabanakoak ustez erdiets lezakeen nazioarekiko identifikazio osoa. Baina galarazte horrek, aldi berean, babestu egiten du gizabanakoa azpiratze totalitario ororen aurrean: gizabanakoa ez da nazioa, ez erabat behintzat; gizabanakoa beti da beste zerbait, guztiz zehazterik ez dagoen singularitasuna. Iñakiren anamnesi postmodernistak hortxe izan zezakeen pausaldia, oroimena konpromiso esentzialaren kritika eta singularitasun lauso baten testigantza bihurtuz. Baina konpromiso esentziala fantasia hutsa dela aldarrikatzeak katean eragindako bi ezintasun onartzea eskatzen du: lehenik, nazioarekiko bat-egite erabatekorik erdiesteko ezintasuna; bigarrenik, eta oroz gain, nortasun indibidual esentzialik osatzeko ezintasuna, zeina aurrekoaren ondorio zuzena den, hain justu ere. Hau da, bere oroitze-ekintzak hala bultzatuta, Iñakik onartu

²⁷ *Hamaika pauso*, 177. or.

²⁸ *Hamaika pauso*, 92. or.

egin beharko zuen ez dagoela ez identitate indibidual esentzialik, ez identitate kolektibo esentzialik, ez biak lotuko lituzkeen konpromiso esentzialik. Baina onarpen hori gauzatzeko ezgai, Iñakik atzera egin eta esentzien arabera eraturiko errealitate-irudikapen modernora jauzi egiten du berriro. Izan ere, berak nortasun oso, bete, zehatza desiratzen du, esentzia, hitz batean esanda. Desira horixe suma daiteke narratzaileak kontakizuna hasi eta laster oroimenaren izaerari buruz eginiko digresioan, nobelaren pasarte ezagunenetakoa bihurtu dena:

Une bakan batzuetan baizik ez dugu bizi izaten denbora segida etengabea balitz bezala, dio Butorrek. Eta Claude Simonek, Güell parkeko mosaikoen desordena magikoa gogoan, “memoria plater hautsi bat da”, esan zuen. Ez du zentzurik platera apainduren marrazkia osatuz kolatzeko ahaleginak, beti faltako baita birmoldaketa ezinezkoa edo desitxurosoa egingo duen esmalte zatiren bat.²⁹

Iñaki Abaituak ez ditu bere egingo, ez ditu onetsiko ‘memoria plater hautsia’ delako baieztapenak berekin dakartzan ondorioak. Digresioaren oinarrian, azken batean, ‘hautsi vs. oso’ pare kontrajarria suma daiteke, oposizio bitarren arabera eraturiko errealitate-irudikapena, alegia. Iñakik konpromiso purua ezinezkoa dela aldarrikatuta ere, ez du sekula bazter utziko kolektiboarekiko bat-egite perfektua erdiesteko ametsa, ez du sekula lagako bat-egite horretatik identitate indibidual erabat zehatz eta osatua eskuratzeko ideala. Askaerarik gabeko *nahi eta ezin* baten erdian harrapaturik geratuko da, beraz, idealaren nostalgiari atxikita, harik eta azkenean, bere sufrimenduari amaiera emanez, bere buruaz beste egin dezan arte.

Hori eta horrenbestez, Saizarbitoriak nazioarekiko harremanean oreka arrazionala aurkitzeko beharra aldarrikatu du, halako eran, non, konpromiso erabatekora iritsi beharrik gabe, norbanakoak nazioa iraunarazteko borondate garbia gauzatu ahal izango duen, eta ondorioz, baita dudarik gabeko nazio-kidetasuna bereganatu ere. Hala ere, konpromisoa, potentzialki bederen, beti da muturrekoa, bere baitan darama halako batean muturrekoa bihurtu

²⁹ *Hamaika pauso*, 26. or.

behar izateko posibilitatea. Bestela ez baita konpromisoa, komenentziatzko harremana baizik, bertan behera utz daitekeena unean uneko baldintzen arabera. Horrela, behin norbanakoak nazioarekin daukan harremana konpromisoak gobernatu behar duela ezarrita, ezin zaio jada konpromiso horri mugarik jarri. Hau da, konpromisoaren ideiak ez du *nahi* izandako oreka arrazionala onartzen.³⁰ Halako oreka kimera hutsa da. *Nahi eta ezin* horien arteko tentsioak eragindako urradura latzena da, hain zuzen ere, Iñaki Abaituaren istorioa. Azken batean, erakusten saiatu garenez, *Hamaika pauso*-n literatur modernismoari berezkoa zaion *nahi eta ezin*aren markoan kokatu du Saizarbitoriak euskal herritarra izatearen arazoa ere, ezinezkotzat frogatuz, batetik —are absurdotzat ere, identitate indibidualen ikuspuntutik begiratuta beti ere—, ‘aberria ala hil’ motako konpromisoari eusteko aukera, baina desiragarritzat eta beharrezkotzat aurkeztuz, bestetik, Euskal Herriaren zein euskal herritar bakoitzaren izate askea bermatuko lukeen konpromiso-maila orekatu ideala. Nazioa ere, baiki, kontraesan askaezinen iturburua bihurtzen da modernismoan.

Alternatiba antiesentzialismoan datza, postmodernismoak postulatu legez. Alternatiba horrek ez du axolagabekeria esan nahi, ezta hurrik eman ere. Kontrara, postmodernismoak ere nazioa axola izan behar zaigula baiesten du, Saizarbitoriak erakutsi bezalako axola zintzoa ezin lagazkoa dela onartuz. Postmodernismoak, baina, altruismo orok nartzisismoa nola, hala konpromiso orok, aldi berean, ezinbestez eta beti, bere baitan komenentzia edo axolagabetasuna daramala baieztatzen du. Horrela, gure ‘konpromisoa’ ulertu eta garatzeko bestelako bideak irekitzen dira, bestelako ikuspegiak. Ez dugu sekula nazioarekiko bat-egite erabatekorik lortuko, ez dugu sekula gure konpromisoari esker nazioa esentzia modura gauzatu ahal izango,

³⁰ Oreka ezinezkoa den heinean, Iñaki Abaituari dagokion kokapena ‘okupa ezin daitekeen subjektu posizio[a]’ da, Joseba Gabilondok bestelako tresna teorikoak baliatuz azaldu duen bezala. Ikus Joseba Gabilondo, ‘Terrorismoa memoriotzat: eleberri historikoa eta masokismo maskulinoa (1998)’, in *Nazioaren hondarrak. Euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak* (Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, 2006), 215-42. orr. (222. or.). *Hamaika pauso*-k gizabanakoaren eta nazioaren arteko harremanen arloan hasiera guttiz berri batera eramango lukeen errebelazio moduko bat aldarrikatzen duela esan daiteke. Mundu-ikuskerak *apokaliptikoa* da hau, beraz, Iñaki Abaituaren suizidioan gorpuztua.

baina horrek ez du esan nahi nazioa bazterrean utzi behar dugunik. Nazioari ere berez dagokiona eman behar zaio, justiziaz jokatu behar dugu harekin, hori zehatz-mehatz zertan datzan sekula jakingo ez badugu ere.

NI POLITIKO POSTMODERNISTA:

NAGUSIGO KOGNITIBORIK ALDARRIKATZEN EZ DUEN KONTZIENZA

Joseba Sarrionandiaren *Lagun izoztua* eleberriak bikain ilustratzen du mundu-ikuskeraren moderno batetik postmodernista baterako igarotzea.³¹ *Lagun izoztua*-ko protagonista, Goio Ugarte euskal errefuxiatu politikoa, 'izoztuta' dago Nikaraguako erbestean. Goiok galduak ditu inguruarekin harremanak izateko gaitasun oro, ez baita gauza ez solas egiteko, ez inor ezagutzeko, ez ezein jardueratan aritzeko, egunak bere txabolako lurtean eserita ematen dituelarik, zeharo geldirik: mundutik erabat bananduta dago, alegia. Hari bisita egitera joan eta halaxe aurkitu du Maribelek, euskal errefuxiatu politikoa bera ere, eta Goiori bere onera etortzen laguntzeaz arduratzea erabaki du. Horretarako, Goio Ekuadorrera eramatea otu zaio Maribeli, Goioen haurtzaroko lagun Andoni Martinezengana, hain zuzen.³² Behin bere onera etorrita, Goio Antartikara bidean jarriko da, espedizio zientifiko batean sartuta.

Eszenaz eszena, eleberriak zehaztu egiten ditu Goiok harturiko etsiaren nondik norakoak. Batetik, Euskal Herria ageri zaigu, Goiok ez ezik, gainontzeko pertsonaia nagusi gehienek ere beren bizitza pertsonalaren ardatz bihurtutako proiektu politiko modura. Euskal Herri aske eta solidario batean bizitzeko desioa, ordea, ez da erdiesterik izan, idealaren alde eginiko borrokak, kontrara, erbestera kondenatu dituelarik nobelako pertsonaiok, ametsa eta errealtatearen artean amildegi ezin gaindituzkoa sortuz. Baina Goio ez da 'izoztu' ametsak gauzatzeko ahaleginean jasandako porrot hutsagatik, ezta erbestean bizi behar lazgarriagatik

³¹ Joseba Sarrionandia, *Lagun izoztua* (Donostia: Euskalgintza Elkarlanean Fundazioa & Elkarlanean, 2001).

³² *Lagun izoztua*, 27-9. orr.

ere. Arazoa ez datza borrokaren behin-behineko emaitzan; arazoa proiektuan berean datza. Goio ‘izoztuta’ dago mundua ulertzeko zerabilen errealitate-irudikapenak huts egin diolako. Mundua eta bizitza ez dira inondik ere suertatu berak aurreikusi eta desiratu bezalakoak. Goiok ez daki nola aurre egin kolapso horri, itxaropen guztia porrot egindako errealitate-irudikapenean jokatu baitzeukan. Apustua galduta, ezerk ez du zentzurik.

Izotza gainerik kendu eta bizitzeari berriro ekingo badio, mundua ulertzeko era aldatu beharko du, beraz.³³ Horixe da Maribelen eskutik eginiko bidaian lortuko duena. Goioren okerra izan da itsu sinestea Euskal Herriarentzat zehatz-mehatz definituriko *telos* batean, *kontzientzia politiko* zurrunezi hori, alegia, zentzuz beteriko *nia* ere eskaintzen ziona, bide batez. Baina errealitateak ez du halakorik onartzen. Munduko izate edo entitateek ez dute berezko betetasun-, egonkortasun- edo betikotasun-egoerarik erdiesterik. Ez dago helmugarik, ez *telos*-ik, alegia.³⁴ Horrek, ordea, ez du esan nahi izate edo entitate horiek existitzen ez direnik edo garrantzirik ez dutenik. Nazioan, bere eskubideetan eta gudan sorraraz ditzakeen arduetan sinetsi ahal da, horrek guztiak gauzaperen erabat zehatzik ez daukala pentsatuta ere. Ildo horretakoa da Goio kontakizuneko bidaian zehar sumatzen hasitako errealitate berria. Izan ere, errealitateak eskain diezagukeena ez da, beharbada, hain ziztrina, hain etsigarria izango. Beharbada, Espainiako Gerra Zibileko euskal errefuxiatu Jose Uriostek Kolonbiako erbestean eraikitako ‘baserri itxurako etxandia’, ‘palmondo altua alboan’ duena ez da, haren seme

³³ Bestelako eragileak ikusi ditu Aitzpea Azkorbebeitiak Goioren ‘izotzaldia’ren jatorrian, erbesteak ekarri dion isolamendu-egoera latza, batez ere. Ikus Aitzpea Azkorbebeitia, ‘Joseba Sarrionandia: erbesterautaren desterrua eta “desterru orokorra”’, *Hegats* 33, 35-54. orr. (39-40. orr.).

³⁴ Nobelak hausnartutako etsipen-iturri nagusia nazioa *telos* jakin bati egokitu behar zaiola sinestetik sorturikoa da. Nazioa Jean-François Lyotardek *osoko kontakizun* deituriko errealitate-irudikapen horietakoa da, taldeen zein norbanakoen existentzia goitik behera azaldu, antolatu eta balioesteko indarra duen kontzeptua baita. Horrela funtzionatu izan du gurean ere. Nazioa etxerako bidaia luze-luze baten helmuga modura irudika daiteke, Itaka modura, alegia (ikus *Lagun izoztua*, 54. or.). Etxe sendo, gotor, suntsiezinaren antzera, irudikapen horretan *telos*-a edo helmugako nazioa babes eta ziurtasun betierekoen iturria litzateke. Tamaina horretako igurikipenen aurrean, etsipenak sakona behar du goian deskribatu bezalako *telos* edo helmugarik izan ez dela konturatzean. Horretaz ohartuta aurkezten zaizkigu nobelako pertsonaia nagusiak: Goio, Maribel, Andoni, Josu, Imanol... Gogoko sorterrira heltzerik ez dagoela esan liteke, nobelako Josu parafraseatuz: “‘Ulisesen madarikazioa dun. Hemen bizi gaitun eta hara itzultzea dinagu beti gogoan, baina zenbat eta geroago orduan eta zailagoa dun leku hau uztea beste hartara joateko eta, itzuliz gero ere, gainera, ez gaitun gure gogoko sorterrira helduko, baizik eta beste ia ezezagun batera...’” Ik. *Lagun izoztua*, 27. or.

Imanolek erabat etsita uste bezala, *heterotopia* hutsa izango, edo hala izanda ere, beharbada ez da euskaldun *artifizialekin* lotu beharreko tokia, Euskal Herrian bertan hazitako euskaldun *naturalei* kontrajarriz.³⁵ Beharbada, Maribelek hausnartu bezala ‘[e]uskaldunak kulturalak gara denak’, heterotopia eta homotopia hain erraz ezberdintzen ez direlarik.³⁶ Aurreiritziak baztertu eta errealitateak har ditzakeen gauzapean ugarietara adiago egoten ikasi: horixe da, azken batean, Goiok barneratu beharreko ideia, desizozten lagunduko diona, alegia.

Ez dago errealitatea gizakiok asmatutako eskema edo *estruktura* batera erabat errenditzerik. Estruktura edozein dela ere, beti dago zerbait estruktura horren zedarrietatik kanpo geratzen dena. Derrigor, ezinbestez. Lan honetan, ez alferrik, berdindu egin nahi izan dira postmodernismoa eta postestrukturalismoa, halako moldez, non postmodernismo horren giltzarri nagusia errealitateari gehitutako zehatzezintasun- eta erabakiezintasun-guneetan ezarri baita, eskema edo estruktura baten mugetara bil ezin daitekeen orotan, alegia. Hortaz, bada errealitateari errealitate hartu ohi dugunaz haraindi. Bestela esanda, irrealia errealia suerta dakiguke halako batean, edo errealia irrealia, ohikoa arrotza, ezaguna ezezaguna. *Lagun izoztua*-n ere ugariak dira Goioren errealitate eta irrealitate hautemate lausoan nahasi egiten zaizkion uneak, batez ere Antarktikara bidaiari zehar. Antarktika, estatu-mugan bidezko munduaren egungo zatikatze politikotik at dirauena, zehatzezintasun eta erabakiezintasun postmodernisten metafora modura baliatuta dago *Lagun izoztua*-n, irrealitate-sentsazioen

³⁵ Nobelari erabat funtsezkoa zaio Uriostetarrenean Maribelek eta Goiok emandako aldia, tarte horretan Imanol Uriostek nazioaren inguruan azaldutako kezka, batik batik. Ikus *Lagun izoztua*, 52-7. orr. *passim*.

³⁶ Michel Foucault pentasari frantziarrak eman zuen aditzera *heterotopia* kontzeptua hemen darabilgun esanahiarekin 1967ko hitzaldi batean. Ikus Michel Foucault, ‘Of Other Spaces’, *Diacritics* 16 (Spring 1986), 22-7. orr. *Heterotopia* espazio erabat heterogeneoa da, elkarren baitara bildu ezin diren elementuak barne hartzen dituena, inorganikoki, alegia; *homotopia* espazio homogeneoa da, organikoki bat egiten duten elementuak barne hartzen dituena. Zentzu horretan, Imanol Uriostek dioenez, bere aita Josek Kolonbian sortu espazioa heterotopia da, euskaltasuna artifizialki txertatu baitu ingurune erabat arrotzean; zentzu horretan ere, Imanolek, Goiok eta gainontzeko pertsonaiek amestu nazioa espazio homotopikoa da, homogeneoa, ongi bereizita, beregaina. Baina errealitatea ez da homotopikoa, eta naziorik izatekotan, heterotopikoak izango dira, horrek berekin dakartzan babesgabatasun zein ziurgabatasun erabatekoak gorabehera. Ikuspegi batetik besterako jauzia ikaskizun lazgarria da, ezbaierik gabe, baina baita egin beharrekoa ere, *Lagun izoztua*-k iradoki bezala.

sortzaile indartsu.³⁷ Beste errealitate-irudikapen bati irekitzen zaio Goio Antartikara bidaian zehar, munduari —Euskal Herria barne— beste modu batez begiratzen ikasiko duelarik. Bada begirada berri horretan mundutiko aldentze bat, Goioren errealitate-irudikapen zaharrean ardatza zen *erabateko* bat-egitea galarazita suertatuko baita behin errealitateak gainditu egiten gaituela onartuta.³⁸ Alan Wildek *eten-ironia* deituriko horretan, bestalde, bada berant modernismoak iritsitako muturreko distantziatik mundurako hurbiltze nabarmena ere, *Lagun izoztua*-n islaturik daukaguna: kontakizunaren hasieran ‘izozturik’, munduarekiko harremanetarako guztiz ezgaiturik bazegoen ere, Goio Ugarte bizitzarako berpiturik ikusten dugu amaieran, mundua den bezalakoa onartzeko gogoz, funtsean.

Errealitate *dyferentzialaren* onarpen postmodernistak agerpen ugari ditu *Lagun izoztua*-n. Maribelen bikotekidea, Josu, esaterako, nobelaren barruko *Lagun izoztua* izeneko eleberriaren egilea, alegia, ohartu da hizkuntzan islaturiko baldintza ontologikoak direla medio ez daukagula ideia transzendentalik erdiesterik, halako moldez, non aspaldiko amets utopikoak, kasu, oker egindako hipotesi huts bilakatu zaizkion. Okina ofizioz, idazlea afizioz, paperera eramandako proiektuez gain, etxeko hormak ere izkribuz beterik dauzka Josuk. ‘*Tesia, antitesia eta...*’ dio horietako batek, lelo marxista ospetsuaren konklusioa bazter utzita. Izkribu horren inguruan Josurekin izandako solasalditxoak kontatzen digu Maribelek:

‘Dialektikaren legeak errebindikatu nahi ditinat,’ dio Josuk.

‘Hori bai, apur bat anakronikoa duk, ez?’

Dialektika hitzak, aspaldian entzun gabeko hitz horrek, antzinako historia linterna batekin errebisatuz, gaztetan irakurritako hainbat liburu eta eskola sozialetan eztabaidaturiko hainbat asmo utopiko ekarri dizkit gogora:

‘*Tesia, antitesia eta...*’ hasi naiz errepasatzen.

Josuk moztu egin dit:

‘*Tesia, antitesia eta sintaxia.*’

³⁷ ‘[...] eta enbarkazioa, nagiak atera eta kraz kraz krazkraz, desatrakatur mugitu den instantean, litekeen lurralderik *irrealenerantz* zoazela igarriko duzu.’ Ikus *Lagun izoztua*, 158. or. Letra etzana neuk jarria da.

³⁸ Errealitatea, alegia, ez dugu sekula geure *erabat* egiten, mundua, gutxi-asko, beti zaigu arrotz.

‘Sintesia,’ zuzendu diot nik.

‘Ez, ez. Sintaxia!’ dio berak, burloi.³⁹

Errealitatearen gaineko nagusigo kognitiboa erdiesteko egitasmoak dauzkan berezko mugak, hizkuntzan gorpuztuak, ironiaz onesten ikasi du Josuk.⁴⁰ Horren haritik, interpretazioak baizik ez dagoelako ideiak ere toki garrantzitsua dauka nobelan. Hurrengo pasartean, kasu, antropologia-ikerketan batzuen kariaz Amazonian eginiko egonaldia harira ekarrita, Andoni Martinezek kontzientzia argia erakusten du denok ere errealitate-irudikapen jakin batzuk darabiltzagulako egitateaz, mundua eta gure artean ezarritako zinezko iragazkiak baitira, gauzen gaineko ikuspegi murriztu batera kondentatzen gaituztelarik. Maribelekin ari da hizketan:

‘Eta Amazoniara itzuli behar duzu?’

‘Bai, baina oraingoan bakarrik joan behar dut. Aurreko bidaian gaixotu egin nintzen han eta nantu deitzen diren indio batzuekin egon nintzen. Haiekin nengoela ikasi nituen gauza batzuk berrikusi nahi ditut.’

‘Zer ikasi zenuen ba?’

‘Ikasi esan dizut, baina ez dakit ezer ikasi nuen. Etnologia lanean ikasi dudana da, gehienetan ez dela erraza begiratzen duzuna ikustea...’

‘Antiojuak orduan!’ diot nik.

‘Jakinmin handia izanda ere, normalean jadanik ezagutzen duguna besterik ez dugu ikasten. Gure eskemen arabera antolatzen dugu material berria, lehenagotik dakigunera egokitzen ez dena aintzat hartu gabe. Nantuekin egon nintzen denboran, osteran, eskema batzuk urtu zitzaizkidan.’

³⁹ *Lagun izoztua*, 30. or. Sarrionandiak, zolitasun handiz, esaldi bakar batean bildu ditu pentsamendu postestrukturalistaren funtsa, batetik, eta pentsamendu horrek aurreko tradizio modernoarekin duen harremana, bestetik: ‘Tesia, antitesia... Eta *sintaxia*’.

⁴⁰ Ironia horrek, baina, ez du esan nahi Josu poztu egiten denik mundua bere horretan atzemateko ezintasun nabaritu berriaz. Josuren egoera, berez, etsigarri samarra da, bizitzan izandako euskarri oro galduta edo galtzear dauzkalarik: iraganean Euskal Herriaren alde hartu bide zuen konpromiso politiko itxaropentsua orainean Managuako deserrian daraman bizimodu monotono eta anonimoa bilakatu zaio; Maribelekin izandako amodio-harreman liluragarri bezain betegarria agortzear dago, elkar ulertzeko bideak erabat itxi zaizkielarik... Ametsak huts egin dute. Porrot horren aurrean, halere, Josu gai izan da ordura arte gogoan erabilitako mundu-ikuskerak okertzat jo eta alde batera uzteko, bazterte horrek, ziur aski, samin handia ekarri ere ekarriko zion arren. Errealitateari begi berriez behatzen hasi zaio, baina garai bateko ziurtasunak erabat galduta. Horrek, jakina, ezin du berarekin bozkario handirik ekarri, ezpada esperantza apur bat, beharbada, ezezagunaren aurreko esperantza, alegia. Azken horrek eman bide dio iraganari ironiaz begiratzeko indarra. Nostalgia ez, beraz; ezta euforiarik ere, ordea.

‘Zer pasatu zen ba?’

‘Ba ez dakit ezer pasatu zen. Nantuekin ez nintzen lanean ari eta ez nuen metodologiarik harremanean. Gainera, gaixorik nengoen eta haluzinazioak izan nituen. Orain oroitu eta guzti hura benetan gertatu zen ala ez ere ez dakit, horixe jakitera itzuli nahi dut...’⁴¹

Nantuen eskutik, antza, urturiko eskema horiez haraindiko *zer* harrapagaitz batekin topo egin zuen Andonik. *Zer* horixe da diskurtso postmodernistan *bestetasuna* deitu ohi dena. Andonik ordura arte *errealizat* zeukanaren ondoan, hain ulergaitz, hain arrotz, hain *irreal* gertatu zitzaion bestetasun hura, ezen ‘guzti hura benetan gertatu zen ala ez ere’ ez baitaki. Errealitatearen eta irrealitatearen arteko mugak lausotu egin zaizkio. Txundidura beteko egoeran, Andonik kolokan dauzka begi-bistakoentzat hartu ohi ditugun faktuak ere, norberaren existentzia, kasu. Izan ere, honelaxe bukatu dute nantuen gaineko solasaldia Andonik eta Maribelek, azken honek kontatuta:

‘Eta nantuen erretraturik ez duzu?’

‘Ez.’

‘Inork idatzi du libururik haiei buruz?’

‘Ez dut uste.’

‘Eta zeozer idatzi nahi duzu?’

‘Ez dakit,’ esan dit Andonik. ‘Lehenengo, ea existitzen diren jakin nahi nuke. Eta ea neu ere existitzen naizen bide batez...’⁴²

Andonik, beraz, atea ireki dio *bestetasunari*, metafisikaz haratagoko *hori* ohiko ezagutza-eskemetara errenditzeko aukerari muzin eginez. Bestetasunaren onarpen horixe da, bestelde, *etorkizunari* begira jartzen gaituena. Izan ere, bestetasunaren ukapenak errealitatearen gaineko nagusigo kognitibo erabatekoa posiblea zaigula aldarrikatzea baita, etorkizuna erabat auresangarri eginez, geroan burutu beharreko orain hutsa bihurtuz, alegia. Honek guztiak dakarkigun zentzua, beraz, promesarena da, errealitatearen esentziarik eza onetsi eta

⁴¹ *Lagun izoztua*, 85-6. orr.

⁴² *Lagun izoztua*, 87. or.

etorkizunerantz igortzean eginiko promesarena, alegia. Postmodernismoak utopia modernoak hartu —askatasuna, berdintasuna, justizia— eta promes egiten du haiek erdiesteko bidea egingo duela. Izan ere, postmodernismoan ere utopia horiek betebeharrak zaizkigu, eginbehar saihestezinak. Alabaina, postmodernismoak aldi berean utopia horiek zertan dautzan eta non dautzan zehatz-mehatz argitzerik sekula izango ez dugula gaztigatu digu. Kontzientzia politikoa beharrezkoa da postmodernismoan ere, noski, baina ez da nahiko ni politiko burujabe-transzendenterik eratzeko.

Zentzu horretan, promes postmodernista ez da ez pasiboa, ez aktiboa, batetik eginbide moral batek akuilatzen duelako, eta bestetik ezintasun ontologiko-kognitibo batek mugatzen. Kategoria metafisikoak aldi berean nahitaezko zein baztergarri zaizkion xendra postmodernista kale itsutzat hartu ahal izango da, bide itxitzat, baina ibili beharrekotzat ere hartu beharko litzateke, hori da kontua. Bide ezinezko hori da ibilbide posible bakarra. Espaziotzat ere nekez jo daiteke bide postmodernista, bide arruntak ez bezala —toki batetik bestera joateko espazioan jarraitu beharreko posizioen segida, alegia— hark ez baitu ezagutzen ez helmugarik, ez hurrengo pausorako norabide zehatzik. Ibilbide postmodernista, zentzu horretan, espazio bainoago denbora da, *Lagun izoztua*-ren amaieran Sarrionandiak iradoki bezala:

Eta iraganera zoazelako sentrazioa izango duzu etorkizunera zoazen artean. Edukitako guztia galdu duzu, eduki ahal den baino gehiago zenuelako benetan, eta hala ere jakingo duzu izan daitekeen gauzarik behinena izango duzula oraindik, denbora.

Bai, denbora.

Eta zure mentura Ulisesena baino ederragoa izango da, edonora joanda ere, egundo egon ez zaren lekura itzuliko zarela.⁴³

⁴³ *Lagun izoztua*, 433. or.

Gibel solasa

Postidentitatearen promesa

Lan honek aztergai harturiko literatur corpusaren gaineko konklusioetara jo aurretik, garrantzitsua da azpimarratzea arlo teorikoari dagokionez ere egindako proposamen nagusia, alegia, *postmodernismoa* azken batean *antiesentzialismo* modura ulertzea. Ez da gehiegikeria terminoaren gaineko bibliografiak zinezko kaos kontzeptuala darakusala baieztatzea. Ugariak, askotarikoak eta are kontrajarriak dira postmodernismoa ulertzeko aurki daitezkeen moduak, eta horrek zehaztapen-ahalegin handi samarra eskatzen du definizio zehatz, koherente eta esanguratsuren bat eratzekotan. Hemen, lehenik, postmodernismoa errealitate-irudikapen edo mundu-ikuskeratzat hartu da, jardun filosofiko, literario zein artistiko garaikidearen baitan atzeman daitekeen ildo nagusietako batean gorpuzturik dagoena. Bazter utzi da, beraz, *postmodernitate* kontzeptua, XX. mendeko bigarren erdialdeaz geroztiko kapitalismoak eragindako *bizimoldeak* deskribatzeari heldu ohi baitio, azpimarratuz, oroz gain, kontsumo-gizarteak erdietsiriko ongizate materiala dela medio mendebaldar kulturaz zabaldu omen den *axolagabekeria* pentsamendu zein ekintza politiko utopikoen aurrean. Jite horretako akusazioetatik babestuz, aldiz, lan honek *pentsamolde* berritza aurkeztu du postmodernismoa, zeharo axolatia dena, gainera, justizia-kontu ororekiko.

Modernitatearen errealitate-irudikapen edo mundu-ikuskerari kontrajarri zaio postmodernismoa, 'esentzialismo vs. antiesentzialismo' dikotomiaren arabera azalduz bien arteko alde nagusiak. Aldaketa, ezer baino lehen, ontologiari dagokio, munduko izaki eta entitateak determinatzen dituzten mugak zorrotzak ez daitezkeela izan iradokiz, halako gisan, non izaki edo entitate bakoitza zer den eta zer ez zeharo zehaztea ezinezkoa gertatzen den. Ondorioz, epistemologiaren alorra ere guztiz aldaturik suertatuko da, giza arrazoimena ez baita jada gauza izango errealitateri buruzko ezagutza absoluturik jadesteko. Horrek deuseztu egiten

du mundua oso-osorik giza ezagumenera azpiratzeko asmo modernoa, postmodernismoak errotiko umiltasun kognitibora bultzatzen gaituelarik: giza ezagutza ez daiteke *interpretazioa* baizik izan. Ikuspegi postmodernistan, hortaz, ezagutza eta sineskeria ezin dira zehatz-mehatz bereizi, gauza beratzat ere hartzen ez diren arren, noski. Ildo horretatik segitzen diren ondorioak suntsitzaileak dira —itxura batean, bederen— ekintza politikorako, kasu. Izan ere, nola har liteke erabaki politiko *justu* bat ere ezagutza eta sineskeria zorrotz banandu ez ditzakeen egoera batean? Jacques Derridaren pentsabidera joz argitu nahi izan dugun bezala, ordea, postmodernismoak ez du inondik inora *justiziaren* ideia bazter utzi, jarduera politiko oro ezin ebatzizko paradoxa baten baitan kokatuz: *gizakiak beti ere justiziaz jokatzeko betebeharra dauka, inoiz ez badauka ere zehatz-mehatz jakiterik justiziaz nola jokatu*. Ulergaitzat, zentzugabetzat eta are zeharo arbuiagarritzat jo ahal izango da, akaso, baina mundu-ikuskera hori, noski, errealagoa, egiazkoagoa delakoan plazaratu izan dute beren lanetan pentsalari postmodernistek.

Neuk ere halakoxetzat eta zinez ezinbestekotzat daukat postmodernismo antiesentzialista hori. Ezin dugu esentzien arabera mundua irudikatzen jarraitu, ez artea, ez amodioa, ez nazioa —lan honetan zehar joratu diren giza jarduera esparruak baino ez aipatzearren—. Mitoari, aurreiritziari zein dogmatismoari eustera bultzatzen gaituen neurrian, esentzialismoa modu segurua da hantustea, mespretxua eta gatazka hauspotzeko. Gaitz horiek gainditzeko bermerik eskain ez badiezaguke ere, hemen aurkezturiko postmodernismoak errealitatea goitik behera mendean hartzerik ez daukagula onartzera bultzatu eta umiltasun kognitibo erabakigarri batean kokatuko gaitu. Umiltasun kognitibo hori iraultzailatzat ere har daiteke, oso bestelako harremanak ezartzea ahalbidetu egin bailezake errealitatearekiko, geure buarekiko zein besteekiko, zeinetan lañotasuna, estimazioa eta harmonia egungo munduan baino ohikoagoak izan litezkeen, akaso. Antiesentzialismo horren garrantzia da, azken batean, postmodernismoari buruz gaur egun hitz egiteari zentzua ematen diona, nahiz eta eremu

anglosaxoian —non terminoa sortu eta bere inguruko eztabaida gehiena garatu baitzen XX. mendearen azken bi hamarkadetan— postmodernimoa ez den jada ia apenas jorratzen. Debate akademikoetarako hiltzat jo badaiteke ere, postmodernismoaren eskutik zabaldu zitzaigun mundu-ikuskerak antiesentzialistak bizi-bizirik jarraitu du gerora ere gailendu diren eztabaiden segida osoan —multikulturalismoa, globalizazioa eta abar—. Ez dugu, beraz, arazorik izan behar terminoa bera bazter uzteko. Baina hel diezaiozun harekin etorritako irakaspenari.

Corpus literarioaren gaineko konklusioei helduta, hasteko eta behin, ikuspuntu teoriko-kritiko postmodernistak Bernardo Atxagaren *Obabakoak*-en gainean ahalbidetzen duen irakurketa berritzailea azpimarratu behar da. Azaldu bezala, *Obabakoak*-ek gorpuztu mundu-ikuskerak dekonstruitu egiten du pentsamendu mendebaldarraren oinarrian dagoen oposizio bitar funtsezko bat, ‘mitoa vs. Arrazoa’, alegia, bi elementu horien arteko muga lausotuz eta ‘Arrazoa’ modu saihetsezinean mitoarekin kutsatua dagoela erakutsiz. Irakurketa horrek bidea eman dit, areago, aspaldi honetan euskal kritikari hainbatek —Gabilondo, Apalategi, Atutxa— Bernardo Atxagaren lana gutxietsiz agerturiko argudioei aurka egiteko. Izan ere, muga lausotze horri esker, *Obabakoak*-ek errefusatu egiten du *bestetasun* guztizkoaren ideia, mugaz bestalde dagoen hori, *beste*a, alegia, erabat arrotza eta ezberdina zaigulako ideia. Horrek deuseztu egiten du *Obabakoak*-i egindako kritika nagusia, hots, euskal literatura unibertsalizatzearen truke Euskal Herria kultura hegemonikoen *beste exotikoa* bihurtu izana: *Obabakoak*-en ez dago beste exotikorik hasteko eta behin ez dagoelako *beste* erabatekorik. Kritika horrek beste hainbat argudio barne hartzen ditu —*Obabakoak*-ek Euskal Herriaren menpekotasun kultural zein politikoa sendotu izana, kasu—, baina argudio horiek bertan behera baliogabeturik geratu behar dute guztiak ere bestetasun exotiko delako hori eragin izanaren akusaziotik eratorzen direnez. Euskal literatur kritikaren irakurleak jakingo duenez, *Obabakoak*-en kontrako diskurtso hori oldar ikaragarria izateraino hazi da, nik oldar bidegabetzat frogatu nahi izan dudana, *Obabakoak*-ek hain zuzen horretarako biderik ez duela

eskaintzen erakutsita.

Bigarrenik, euskal nobelagintza garaikideak *mundu-ikuskeren erreperitorioari* dagokionez darakusan *heterogeneotasuna* nabarmendu beharra dago. Espektra osorik antzeman eta deskribatzeko asmoz, lau poetikaz osaturiko sailkapena proposatu da. Alan Wilde eta Ihab Hassan literatur historialari estatubatuarrek XX. mendeko eleberriari buruz nork bere aldetik seinalaturiko korranteetatik batzuk aukeratuta, euskal nobelagintza garaikiderako neurrira eginiko konbinaketa atondu da: *premodernismoa*, *goiz modernismoa*, *berant modernismoa* eta *postmodernismoa*.¹ Lehen hirurak, argudiatu bezala, ikuspegi esentzialistak dira, modernitatearen zimentarri ontologiko eta epistemologiko berberak partekatzen dituztelarik. Pentsabide modernoaren zimentarri horietako bi baliatu ditugu eleberriek gorpuzturiko mundu-ikuskerara azalera ekartzeko, *telos* eta *arrazoimen* kontzeptuak, alegia. Izan ere, lehen hiru poetika horiek *berezko* xede edo jomuga bati loturik irudikatzen dute errealitatea, azken gauzapean umo, burutu eta berezko bati loturik, *telos* bati, alegia. *Telos* hori, bestalde, munduko izaki edo entitateei dagokienez, ez daiteke izan berorien *esentzia* baizik, *telos* egoera erdietsita, definizioz, izaki edo entitate bakoitza berez dagokionaz jabe eta ez dagokionaz libre izango baita. Horrekin batera, finean, esentzia horien zerizana nahikoa ongi ez ezagutzea jo ohi da *telos* egoerara oraindik iritsi ez izanaren kausatzat, *arrazoimena* izanik, noski, ezjakintasun deitoragarri hori gainditzea ahalbidetuko duen indar ahaltsua. Hauxe da, beraz, mundu-ikuskerari dagokionez premodernismoak, goiz modernismoak zein berant modernismoak partekatzen duten hipotesia.

Baina dibergentziak ere ageri dituzte, ez nolana hikoak, gainera. Mundu-ikuskerara *premodernistan*, errealitateak ustez berezkoa duen *telos*-a *utopia* artean gauzatu gabe baina eskuragarritzat jotzen da. Arazoa gizakion ezjakintasuna da, helmugarako bidea nondik nora

¹ Ikus Alan Wilde, *Horizons of Assent. Modernism, Postmodernism and the Ironic Imagination* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1987 [1981]); halaber, Ihab Hassan, *The Literature of Silence. Henry Miller and Samuel Beckett* (New York: Alfred A. Knopf, 1967).

doan argi ikustea galarazten diguna. Horrela, lan honetan analizaturiko nobelei begira jarrita, Kirmen Uriberen *Bilbao-New York-Bilbao*-n, kasu, *egiazkotasuna* da nobelistak dezifratzen eta atzematen ahalegindu behar duen giltzarri kognitiboa. Hala, egiazkotasuna zertan datzan errebelatuta, idazleak bere ni poetikoa gauzaturik ikusiko du. Ni poetiko hori, kasu honetan, gizateriaren berezko ontasunaren gaineko fede osoa predikatzen duen profeta garaikidearen figuran gorpuztu da. Ikuspegi postmodernistatik prediku hori bere horretan onestea ezinezkoa bazaigu ere, ontasun ustez unibertsal bati buruz fede onez idatziriko nobela honek ere jaso ditu kritika desagokiak, funtsean euskal diferentziaren aurrean indiferente jokatu eta diferentzia hori espainiar hegemonia kultural eta politikoan urtu izana leporatu diotenak Uriberi. Kritika horiei hemen emandako erantzunak, batetik, Uribek irudikaturiko ontasunaren unibertsaltasunak euskaltasunari ere toki uzten diola seinalatuko du, eta bestetik, kritika horiek arbuiaturiko esentzialismo berberean erortzen direla, asumitzean euskal diferentzia Uribek *BNYB*-n esplizituki ez agerturiko independentismotik bakarrik dagoela saiatzea irauarazten. Poetika premodernistako nobelekin jarraituz, Ramon Saizarbitoriaren *Rossetti-ren obsesioa*-k ere egia transzendente baten azalratze-prozesua garatzen du, kasu honetan izaera psikologikoa daukana. Izan ere, Juan Martin protagonistak, bizitza afektiborako erabat ezgaiturik agertzen baitzaigu, jabetu egingo da, ederki kostata bada ere, ez dagoela maitasun beterako aterik irekitzerik ezpada nork bere sortzetiko kastrazioa onartzen ikasita, jatorrizko gabetasuna, alegia. Irakaspen horri esker marraztu ahalko du Juan Martin-ek lehen aldiz bere bizitzan maitasun betearen utopia ortzimugan, ni erotikoa deitu duguna oso-osorik gauzatzeko aukerarekin batera. Ni politikoari dagokionez —alegia, kontzientzia edota konpromiso politikoan bere nitasuna gauzaten duena— *Metxa* protagonista duten Koldo Izagirreraren eleberriak hartu ditugu premodernismoaren ordezkari egokitzat. Protagonistak kritika garratz etengabea egiten du bere gizarteak —irakurleon berbera baita— dauzkan arazo ugariaren inguruan, egoera gaitzesgarri horri ideal ustez eskuragarria kontrajartzen dion bitartean,

askatasun sozial, politiko eta nazionalaren ideala, alegia. *Telos* horren bidean dagoen oztopo nagusia herriaren ezjakintasuna da, askatasun horren subjektu izan beharko lukeenaren ergelkeria, *Metxak* darakusan jarrera oldarkorrari esatea hobeki dagokion bezala. Baina herriak eskura dauka egiaz jabetu, okerrak zuzendu eta bide egokiari heltzeko aukera, Utopia egingarria da, alegia.

Premodernismoan, hortaz, *telos* eskuragarriaren hipotesi modernoa ez da zipitzik ere mendratu, oraindik ere indar bete-betean ageri zaigularik. Krisi erabatekoan sartuta aurkituko dugu eredua, ordea, *goiz modernismoaz* hitz egiten hastearekin batera. Postulatu teoriko berberetik abiatu arren, kontakizun modernistek ez dute ideala zinez gauzaturik sekula ere topatuko, errealitate setatiak behin eta berriz ukatuko dielarik halako irrutsaz desiraturiko *telos*-a. Dena dela, ez dute errealitate-irudikapen alternatiborik aintzat hartuko, beren ikuskeran ez baitago merezi duen errealitaterik idealari egokitzen zaiona baino. Modu horretara, *nahi eta ezin* gaindiezin batean trabaturik geratuko dira, ez aurrera, ez atzera egin ezinik. Horixe da, esaterako, Laura Mintegiren *Sisifo maite minez* eleberrian Ane Atela protagonistak bizi duen egoera. Maitasun erotikoaren bidez bestearekiko guztizko bat-egitea haren mundu-ikuskeraren ardatza izanik ere, bizitzan zehar izandako porrotek argi erakutsi diote amodioaz darabilen irudikapena akastua izan litekeela. Ildo horretan, Esteban psikoanalistak ikusarazi dio Aneri maitasunak beti ere dezente izan ohi duela nartzisismotik, bere ni erotiko transzendente hori mundutarrago bihurtzeko bidea irekiz protagonistari. Halere, ez Anek, ez Estebanek, ez *Sisifo maite minez* nobelak ez dute idealismo modernoa bazter utziko, bilaturiko transzendentzia bestearekiko harreman osoan barik desiran bertan proiektatuta. Ikuspegi horretan, agortzen deno berrito ere berpizteak egiten du desira fenomeno transzendente eta obeditu beharrekoa, nahiz eta berpizte hori desiraturiko objektua aldatuta baino ez gertatu. Edonola ere, desiraren idealizazio hori ez da hasieran irudikaturiko bat-egite transzendentearen suzedaneoa baizik, halako moldez, non nobelari azken batean darion jarrera *nostalgikoa* baita, behin batean hain

eder irudikaturiko ideala sekula ere ezin eskuratzetik datorrena.

Idealaren porrot berari erantzuteko modu erradikalagoa da, azkenik, poetika *berant modernista* ezberdintzen duen ezaugarria, Anjel Lertxundiren *Carla-z* zein Ramon Saizarbitoriaren *Hamaika pauso-z* egin analisisian erakutsi nahi izan dudana bezala. *Carla*-ko protagonista marrazkilari Rafael Gortarik ni poetiko erabat singular baten bilaketa arrakastarik gabea larritasun handiz bizi duen bezala, *Hamaika pauso*-ko protagonista Iñaki Abaituak ere ezin du eraman ni politiko erabat osatua oraindik ez erdietsi izana, bizitza kausa nazionalaren alde emateko prest egoteraingo engaiaturiko ni politikoa, alegia. Ideal horretarako bideak guztiz etenda aurkituko dituzte biek ere, halako moldez, non haien ezintasuna gainditzeko modu bakarra ideala barik errealitatea bera ukatzea izango baitute, eromenean murgilduta lehenak eta heriotza besarkatuta bigarrenak. Idealaren bilaketa sutsu horrek jarrera *apokaliptiko* batera eraman ditu Gortari eta Abaitua, hasiera erabat berri bat eragin nahi izatera, zeinean ideala behin betikoz erdietsi ahal izateko moduari buruzko errebelazioa agertzea espero litekeen.

Hori eta horrenbestez, premodernismoa, modernismo goiztiarra eta modernismo berantiarra prozesu beraren hiru aldi ezberdintzat har ditzakegu, zeinean hirurek oinarri filosofikotzat partekaturiko pentsabide teleologikoak agortze progresiboa pairatzen duen, utopia egingarria dela uste izatetik hasita, hain benetakoa dirudien ideala praktikan gauzatzerik ez dagoela sumatzera pasatuz, harik eta nahiago izan arte —idealik gabeko errealitatea erabat erdeinagarria irudituta— mundua bera goitik behera ukatu. Esentzialismoak gobernatutako prozesu horrek daukan aurrerabide bakarra da *postmodernismoak* postulatu mundu-ikuskerara, idealak errealitatea egoki jasotzen ez duela onartzean datzana, funtsean, ideala errealitatea deskribatzeko bitarteko desegokia dela baieztatzean, alegia. Munduko izaki eta entitateak esentziaz barik diferentziaz eginak daudela jabetuta, ezingo da jada berezko egoera umotu eta iraunkorrik postulatu izaki eta entitate horientzat, ideala helezintzat joko da erremediorik gabe. Baina ezintasun ontologiko horrek ezingo du, bestalde, erabat ezabatu idealarekiko betebeharrak.

etikoa, justizia erdiesteak giza zereginik funtsezkoena izaten jarraituko du, alegia. Mundu-ikuskerara postmodernista, beraz, errealitatean atzemandako paradoxa gaindiezin hori onartzeko prest ageri da, giza existentziari zentzurik batere aurkitzekotan, bide bakarra paradoxa horretatik abiatutakoa dela jakitun. Mundu-ikuskerara postmodernista, finean, *promesezko* mundu-ikuskerara da, ideala erdiesteko ezintasunarekin batera bere ezinbestekotasuna ere postulatu duena, alegia, promes egin duena ideala erdietsiko duela hala sekula ere gertatuko ez dela jakinda ere. Postmodernismoaren denbora promesarena da, promesa egin denetik berori kunplitu ote den egiaztatzeke ordua orandik heldu ez den bitarte horretako denbora. Promesa postmodernista oraindik ere kunplitzeko bidean dagoen promesa da, bizi gaituen promesa, aurrera bultzatzen gaituena, nahiz eta jakin, bestalde, ez dugula sekula kunpliturik ikusiko. Lan honetan postmodernistatzat aurkeztu ditugun nobelak ere paradoxa horrek bizi ditu, idealaren garrantziarekin batera bere ezinezkotasuna onartzetik datorrena. *Obabakoak*-eko *Azken hitzaren bila*-ko narratzaileak ezingo du hitz erabakior hori jada sekula aurkitu, baina hitz horren bila ibili izanaren garrantzia ere frogatu digu bilaketa horretan zebilen bitartean idatzi duenaren ederra gure esku utzita, *Azken hitzaren bila* bera, alegia. Hau da, *Azken hitzaren bila* ni poetiko ezinezko hori aurkitzeko promesa berritzeko gonbitetzat ikus daiteke, literatura egiten jarraitzeko gonbitea, azken hitzak helezin iraungo duela ahaztuta, eta gogoratuta, biak batera. Joxemari Iturrালের *Izua hemen*-eko Kepa Zenika protagonistak ere ikasi du maitasun guztiz altruista ezinezkoa dela, maitasuna beti ere nartzisismo-osagai saihetsezin batez kutsatuta baitago. Halere, kontzientea da maitasuna ez dela bazter uztekoa, maitasun horrexek ekarri baitizkio bere bizitza halamoduzko horretan gehien baloratzen dituen bizipenetako batzuk, Erik semea hazten ikusteaz gozatzeko aukera, kasu. Nahiz eta guztiz kunplitzera sekula heldu ez den, Kepak bizitzan zehar eutsi dion altruismorako promes horixe bera da urte horiek guztiak pasatuta aukera ematen diona nolabaiteko asetasun existentziala sentitzeko eta bera ere *zerbait* badela esateko. Azkenik, Joseba Sarrionandiaren *Lagun izoztua*-n ere ni politikoak

kontzientzia politikoa deitu ohi dugunaren hondamendia onartu beharra dauka. Azken batean, nazioaren mugak zehatzezinak izanda, nazioaren gainean ez da kontzientzia politiko osorik eratu ahalko, beti geratuko dira nazioarenak dira haborokin batzuk kontzientzia horrek barne hartu ezin izan dituenak, kontzientzia hori inkontzientzia ere bihurtuz, derrigor. Baina *Lagun izoztua*-k ez du ondorioz postulatu kontzientzia nazional oro abandonatzeko beharra, kontrara, esentziaz gabeturiko nazioa, diferentzia moduko nazioa, alegia, zaintzen eta iraunarazten saiatzeko behararen aldarrikapena dario nobelari. Bai nazioa, bai kontzientzia politiko osoko ni politikoa promes modura proiektatzen dira etorkizunerantz, kontzientziaren ezinbestekotasuna zein ezintasuna biak batera onartuta.

Postmodernismoak promesaren inguruan eraturiko mundu-ikuskerara horixe da *postidentitatearen promesa* deitu dudana lan honen izenburuan. Postmodernismoak argudiatu bezala, munduko izate eta entitateen izaera ez da esentziala, diferentziala baizik. Horrek ezinezko egiten ditu esentziak. Horrek, bere aldetik, ezinezko egiten du identitatea. Baina aldi berean identitatea beharrezkoa zaigu, identitatearen noziorik gabe ez genuke nola desiraturik izango, mundua nola irudikaturik izango. Postidentitatearen nozioak, beraz, identitatearen ezintasuna eta ezinbestekotasuna seinalatzen ditu, biak batera. Subjektu (post)identitarioa promes egin du identitatea erdietsiko duela, baina oraindik ez zaio ordua heldu promes hori kunplitu ote duen egiazatzeko. Promes hori dena da berarentzat, horren kunplitzeak egingo baitu nor, baina oraindik ez da hara heldu, bidean dago. Guk, gainera, badakigu ez garela hara sekula helduko; baina baita promesa bazter uzterik ez daukagula ere. Bide horri helduta helduko dira, heltzekotan, errealitate hobeak, askeagoak, justuagoak. Promes ezinezko eta ezinbesteko horri helduta.

Bibliografia

- Aldekoa, Iñaki, *Antzarra eta ispilua* (Donostia: Erein, 1992)
- _____, *Mendebaldea eta narraziogintza* (Donostia: Erein, 1998)
- _____, 'Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza: *Hamaika pauso*', in *Mendebaldea eta narraziogintza*, 109-53. orr.
- Apalategi, Ur, 'Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa', *Uztaro* 27 (1998), 63-82. orr.
- _____, 'Gerra Zibila Saizarbitoriaren *Bihotz bi*-n: literaltasuna, alegoria eta beste zenbait hipotesi', *Euskera* 54, 2-2.zatia (2009), 1109-26. orr.
- Atutxa, Ibai, *Kanonaren gaineko nazioaz* (Donostia: Utriusque Vasconiae, 2012)
- Atxaga, Bernardo, 'Literatura fantastikoa', *Jakin* 25 (1982ko urria-abendua), 68-85. orr.
- _____, *Obabakoak* (Donostia: Erein, 1988)
- _____, 'Obabakoak-en gainean', *Enseiucarrean* 5 (1990 negua), 11-31. orr.
- _____, *Lekuak* (Iruñea: Pamiela, 2005)
- _____, 'Obaba', in *Lekuak*, 13-46. orr.
- Azkorbebeitia, Aitzpea, 'Joseba Sarrionandia: erbesteratuaren desterrua eta "desterru orokorra"', *Hegats* 33, 35-54. orr.
- Barth, John, 'The Literature of Exhaustion', in Bradbury, M. (ed.), *The Novel Today* (Glasgow, Fontana: 1977)
- _____, 'The Literature of Replenishment: Postmodernist Fiction', *Atlantic Monthly* 245, 1 (1980), 65-71. orr.
- Baudrillard, Jean, 'The Precession of Simulacra', in *Simulations*, itzul. Paul Foss eta Paul Patton (New York: Semiotext(e), 1983), 1-79. orr.
- Belsey, Catherine, *Poststructuralism. A very short introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002)
- Bennington, Geoffrey eta Jacques Derrida, *Jacques Derrida* (Chicago: University of Chicago Press, 1993)
- Bennington, Geoffrey, 'Double TONGING: Derrida's Monolingualism', *Tympanum. A Journal of Comparative Literary Studies*, 4 (2000) <<http://www.usc.edu/dept/comp-lit/tympanum/4/bennington.html>> [2017ko martxoaren 5ean azkenekoz atzitu]
- Bertens, Hans, 'The Postmodern *Weltanschauung* and its Relation with Modernism: An Introductory Survey', in Fokkema, Douwe & Hans Bertens (edk.), *Approaching Postmodernism*, 9-51. orr.
- Connor, Steven, *Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary*, 2. arg. (Oxford: Blackwell, 1997 [1989])
- de Saussure, Ferdinand, *Hizkuntzalaritza orokorreko ikastaroa*, itzul. Isabel Arrigain (Bilbo: Klasikoak, 1998 [1916])

- Derrida, Jacques eta Anne Berger, '«Dialanguages»' [elkarrizketa], in Weber, Elisabeth (ed.), *Jacques Derrida. Points... Interviews, 1974-1994*, 132-55. orr.
- _____, eta Maurizio Ferraris, *I Have a Taste for the Secret* (London: Polity, 2001)
- Derrida, Jacques, *Of Grammatology*, itzul. Gayatri Chakravorty Spivak (Baltimore: Johns Hopkins, 1976)
- _____, *Positions*, itzul. Alan Bass (Chicago: The University of Chicago Press, 1981)
- _____, *Limited Inc.*, itzul. S. Weber (Evanston: Northwestern University Press, 1988)
- _____, 'Force of Law. The "Mystical Foundation of Authority"', itzul. Mary Quaintance, in Anidjar, Gil (ed. eta sarr.), *Acts of Religion* (Londres eta New York: Routledge, 2002), 230-98. orr.
- Docherty, Thomas (ed. eta sarr.), *Postmodernism. A Reader* (Harlow: Harvester Wheatsheaf, 1993)
- Docherty, Thomas, *Alterities. Criticism, History, Representation* (Oxford: Clarendon Press, 1996)
- Eaglestone, Robert, *The Holocaust and the Postmodern* (Oxford: Oxford University Press, 2004)
- Estankona, Igor, 'Izagirre, Koldo. Agirre zaharraren gartzelaldi berriak', *Hegats* 33 (2003ko urria), 177-81. orr.
- Etxeberria, Hasier, *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan* (Irun: Alberdania, 2002)
- Fernández Prieto, Celia, 'Figuraciones de la memoria en la autobiografía', in Ruiz-Vargas, José María (ed.), *Claves de la memoria*, 67-82. orr.
- Fokkema, Douwe eta Hans Bertens (edk.), *Approaching Postmodernism* (Amsterdam eta Philadelphia: John Benjamins, 1986)
- Foucault, Michel, 'Of Other Spaces', *Diacritics* 16 (Spring 1986), 22-7. orr.
- Gabilondo, Joseba, 'Obabazkoak. Alegoria topologiko baten irakurketa politikoa', in Joseba A. Lakarra (ed.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum. ASJU Gehigarriak XIV* (1991), 1257-81. orr.
- _____, 'Modernismoaren jarauntsia euskal literaturan. Obabakoak', *Egan* XLVI (1994-2), 17-62. orr.
- _____, 'Terrorismoa memoriotzat: eleberri historikoa eta masokismo maskulinoa (1998)', in *Nazioaren hondarrak. Euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak* (Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, 2006), 215-42. orr.
- _____, 'Indifference as Terror: On State Politics and Basque Literature in Globalization', *Oihenart* 25 (2010), 217-240. orr.
- _____, 'El anillo postnacional de Moebius: deseo y política en la literatura vasca reciente', *Ínsula* 797 (2013), 33-35. orr.
- _____, *Before Babel. A History of Basque Literatures* (Barbaroak LLC, 2016)
- Gasché, Rodolphe, *The Tain of the Mirror* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986)
- Gómez García, Pedro, 'Presentación', in Pedro Gómez García (koord.), *Las ilusiones de la identidad* (Madril: Cátedra, 2000), 11-3. orr.

- Habermas, Jürgen, 'Modernity - An Incomplete Project', in Docherty, Thomas (ed. eta sarr.), *Postmodernism. A Reader*, 98-109. orr.
- Hassan, Ihab, *The Literature of Silence. Henry Miller and Samuel Beckett* (New York: Alfred A. Knopf, 1967)
- _____, *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* (New York: Oxford University Press, 1982 [1971])
- Hutcheon, Linda, *The Politics of Postmodernism* (Londres eta New York: Routledge, 1989)
- _____, 'Irony, Nostalgia, and the Postmodern', in Vervliet, Raymond eta Annemarie Estor (edk.), *Methods for the Study of Literature as Cultural Memory*, 189-207. orr.
- Iturralde, Joxemari, *Izua hemen* (Donostia: Erein, 1989)
- Izagirre, Estitxu eta Ixiar Eizagirre, 'Anjel Lertxundi. "Benetako idazlea bere neurosiak bizi du"', *Argia* 1786 (2000-12-03), 26-32. orr.
- Izagirre, Koldo, *Metxa esaten dioten agirretar baten ibili herrenak* (Donostia: Elkar, 1991 [2002ko edizio zuzendu eta osatua, Elkarlanean])
- _____, *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* (Donostia: EEF-Elkarlanean, 1999)
- Jameson, Fredric, 'Postmodernism: or the Cultural Logic of Late Capitalism', *New Left Review* 146 (1984ko uztail-abuztua), 53-92. orr.
- King, Nicola, *Memory, Narrative, Identity. Remembering the Self* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000)
- Kortazar, Jon, 'Literatura y juego en la obra de Ramón Saizarbitoria', *Bulletin of Hispanic Studies* 82, 2 (2005), 207-31. orr.
- _____, *Contemporary Basque Literature: Kirmen Uribe's Proposal* (Madrid/Frankfurt: Iberoamericana/Vervuert, 2013)
- Kortazar, Paulo eta Kirmen Uribe, 'Between Assimilation and Difference. Interview with Kirmen Uribe' in Jon Kortazar, *Contemporary Basque Literature: Kirmen Uribe's Proposal*, III. atala.
- Laclau, Ernesto, 'Politics and the Limits of Modernity', in Docherty, Thomas (ed. eta sarr.), *Postmodernism. A Reader*, 329-43. orr.
- Lertxundi, Anjel, *Carla* (Donostia: Erein, 1989)
- Lyotard, Jean-François, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, itzul. Geoff Bennington eta Brian Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984)
- _____, 'Answering the Question: What is Postmodernism?', itzul. Régis Durand, in *The Postmodern Condition*, 71-82. orr.
- Mercero, Gorka, 'Bernardo Atxagaren *Lekuak* : Obaba, edo « Arrazoi » modernoa eta oroimen postmodernoarean arteko borroka', *Lapurdum* X (2005), 127-36. orr.
- _____, 'Bernardo Atxagaren *Soinujolearen semea* (I): nazioari mugak non ezarri erabakitzearen ezinezkotasuna', *Lapurdum* XI (2006), 241-270. orr.
- Miller, Laura (ed.), *Literary Wonderlands. A Journey through the Greatest Fictional Worlds Ever Created* (New York: Black Dog & Leventhal, 2016)
- Mintegi, Laura, *Sisifo maite minez* (Tafalla: Txalaparta, 2001)

- Olaziregi, Mari Jose, *Bernardo Atxagaren irakurlea*, (Donostia: Erein, 1998)
- _____, ‘*Hamaika pauso: irakurketarako gonbitea*’, in *Ramon Saizarbitoriaren unibertso literarioa* (Bilbao: Labayru & BBK, 2001), 46-62. orr.
- _____, *Euskal eleberriaren historia* (Bilbo: Labayru Ikastegia eta Amorebieta-Etxanoko Udala, 2002)
- _____, ‘Ramon Saizarbitoria: obsesioez haratago literatura’, *RIEV* 49, 2 (2004), 521-49. orr.
- _____, ‘Worlds of Fiction: An Introduction to Basque Narrative’, in Mari Jose Olaziregi (ed.) *Basque Literary History* (Reno: CBS/University of Nevada, 2012), 137-200 orr.
- Perret, Sally, ‘“Fish and Trees are Alike”. The Movement of Identity in Kirmen Uribe’s *Bilbao-New York-Bilbao*’, *Hispanic Review* (2017ko negua), 23-45. orr.
- Protevi, John, ‘Love’, in Paul Patton eta John Protevi (edk.), *Between Derrida and Deleuze* (Londres: Athlone Press, 2002), 183-94. orr.
- Readings, Bill, *Introducing Lyotard. Art and Politics* (Londres: Routledge, 1991)
- Ruiz-Vargas, José María (ed.), *Claves de la memoria* (Madril: Trotta, 1997)
- Saizarbitoria, Ramon, *Hamaika pauso* (Donostia: Erein, 1995)
- _____, *Rossetti-ren obsesioa*, in *Gorde nazazu lurpean* (Donostia: Erein, 2000), 65-226. orr.
- Sarrionandia, Joseba, *Lagun izoztua* (Donostia: Euskalgintza Elkarlanean Fundazioa eta Elkarlanean, 2001)
- Sotillo, M., ‘Escribir en euskera ya no te libra de ser mal considerado por sectores abertzales’ [Ramon Saizarbitoriari eginiko elkarrizketa], *El Diario Vasco* (1995-12-10), 56. or.
- Uribe, Kirmen, *Bilbao-New York-Bilbao* (Donostia: Elkar, 2008)
- Urkiza, Ana, *Zortzi unibertso, zortzi idazle. Elkarrizketak* (Irun: Alberdania, 2006)
- Vervliet, Raymond eta Annemarie Estor (edk.), *Methods for the Study of Literature as Cultural Memory. Volume 6 of the Proceedings of the XVth Congress of the International Comparative Literature Association ‘Literature as Cultural Memory’, Leiden 16-22 August 1997* (Amsterdam eta Atlanta: Rodopi, 2000)
- Weber, Elisabeth (ed.), *Points... Interviews, 1974-1994* (Stanford: Stanford University Press, 1995)
- Wilde, Alan, *Horizons of Assent. Modernism, Postmodernism and the Ironic Imagination* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1987 [1981])